
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 6/2014

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Дараганова Н.В. Поняття охорони праці: адміністративний аспект 7

ТРУДОВЕ ПРАВО

Лісовенко В.І. Правове регулювання строків трудового договору 14

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Азаров Ю.І. Формування внутрішнього переконання слідчого судді під час розгляду клопотань слідчого, прокурора 20

Моргун Н.С. Обмеження права власності при реалізації засади недоторканності права власності у кримінальному провадженні 27

Сервецький І.В. Кримінально-процесуальні засоби вирішення заяв та повідомлень громадян про кримінальні правопорушення 35

КРИМІНОЛОГІЯ

Архіпова К.С. Важливість попередження негативних наслідків різноманітних видів інформаційно-психологічного впливу на суспільство 49

Нікітін Ю.В. Кримінологічний аналіз впливу зовнішніх факторів на злочинність і безпеку України – основа побудови кримінологічної концепції протидії злочинності 58

Сказко Ю.А. Протидія злочинності у сфері нападів на банківські установи та інкасаторів: зарубіжний досвід та імплементація його в Україні 67

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Дорохіна Ю.А. Щодо визначення підстав криміналізації і декриміналізації злочинів проти власності 76

Мельниченко В.Л. Об'єктивна сторона злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів 84

Прохоренко М.М. Відповідальність за корупційні правопорушення (теоретико-правовий аспект)	107
Решнюк А.В. Потерпілий, як структурна частина (елемент) об'єкта злочину, передбаченого ст. 400 КК України	113
Салій П.І. Питання конструкції ст. 162 Кримінального кодексу України «Порушення недоторканності житла»	120

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 6/2014

СОДЕРЖАНИЕ

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Дараганова Н.В. Понятие охраны труда: административный аспект 7

ТРУДОВОЕ ПРАВО

Лисовенко В.И. Правовое регулирование сроков трудового договора 14

КРИМИНАЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС

Азаров Ю.И. Формирование внутреннего убеждения следственного судьи при рассмотрении ходатайств следователя, прокурора 20

Моргун Н.С. Ограничения права собственности при реализации принципа неприкосновенности права собственности в уголовном производстве 27

Сервецкий И.В. Уголовно-процессуальные средства разрешения заявлений и сообщений граждан про уголовные правонарушения 35

КРИМИНОЛОГИЯ

Архипова К.С. Важность предупреждения отрицательных последствий различных видов информационно-психологического воздействия на общество 49

Никитин Ю.В. Криминологический анализ влияния внешних факторов на преступность и безопасность Украины – основа построения криминологической концепции противодействия преступности 58

Сказко Ю.А. Противодействие преступности в сфере нападений на банковские учреждения и инкассаторов: зарубежный опыт и его имплементация в Украине 67

КРИМИНАЛЬНОЕ ПРАВО

Дорохина Ю.А. Относительно определения оснований криминализации и декриминализации преступлений против собственности 76

Мельниченко В.Л. Объективная сторона преступления проведения взрывных работ с нарушением правил охраны рыбных запасов	84
Прохоренко М.М. Ответственность за коррупционные правонарушения (теоретико-правовой аспект)	107
Решнюк А.В. Потерпевший, как структурная часть (элемент) объекта преступления, предусмотренного ст. 400 УК Украины	113
Салий П.И. Вопрос конструкции ст. 162 Уголовного кодекса Украины «Нарушение неприкосновенности жилища»	120

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL
№ 6/2014

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW

Daraganova N.V. Concept of labour protection: administrative aspect 7

LABOUR LAW

Lisovenko V. Rights terms of the employment contract 14

CRIMINAL PROCEDURE

Azarov U.I. Formation of internal belief of the investigative judge
by consideration of petitions of the investigator, the prosecutor 20

Murgyn N.S. Restriction of property rights in the implementation
of the principle of the inviolability of property rights in criminal
proceedings 27

Servetskiy I.V. Criminal procedure means of resolving complaints
and reports of citizens about criminal offenses 35

CRIMINOLOGY

Arkhipova K.S. Importance of negative results precaution of different
kinds of information and psychological influence on society 49

Nikitin I.V. Criminological analysis of internal factors impact
on the criminal situation and security of Ukraine as a framework
for developing a criminological concept of combating crime 58

Skazko J. Countering action against of the bank robbery and the armed
attacks on collectors : international experience and its implementation
in Ukraine 67

CRIMINAL LAW

Dorokhina Iu. Regarding the definition of bases criminalization
and decriminalization of crimes against property 76

Melnichenko V.L. Objective side of conducting blasting operations
with offence of fish resources protection regulations 84

Prokhorenko M.M. Corruption offences' liability (theoretical and legal aspect)	107
Reshnyuk A.V. The complainant, as a structural part (element) of the object of the crime, foreseen by the article 400 of the criminal code of Ukraine	113
Saliy P.I. Design issue Article 162 of the Criminal Code of Ukraine «trespassing»	120

ПОНЯТТЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ: АДМІНІСТРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Н.В. Дараганова

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Згідно з вимогами Конституції України, ст. 43, у нашій країні закріплюється не лише право на працю – тобто можливість заробляти собі на життя працюю, яку громадянин вільно обирає або на яку він вільно погоджується, але й право громадян на належні, безпечні і здорові умови праці, створення яких є обов'язком української держави. Проте сучасний етап розвитку нашої країни характеризується загостренням багатьох питань, пов'язаних як з працею у цілому, так і з охороною праці, зокрема. Так, у 2013 р. Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України зареєстровано 9221 потерпілих від нещасних випадків на виробництві, з них 528 – смертельно. При цьому, якщо протягом останніх п'яти років в Україні спостерігається певна позитивна динаміка щодо зниження виробничого травматизму, то ситуація щодо професійних захворювань залишається нестабільною, а їх рівень високим – у 2013 р. було складено 5861 актів розслідування причин виникнення хронічних професійних захворювань, що, у порівнянні з 2012 р., свідчить про збільшення кількості професійних захворювань на 4,4%, або на 249 випадків [1].

Через те, на нашу думку, актуальним є проведення досліджень, спрямованих на визначення та розв'язання найрізноманітніших питань у сфері охорони праці в Україні, враховуючи й те, що загалом питаннями охорони праці займаються фахівці різних галузей науки: медицини, токсикології, хімії, психології, епідеміології, економіки, ергономіки та інших галузей науки, у тому числі й юристи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відзначимо, що розробкою сучасних питань правового регулювання охорони праці займаються представники різних галузей права – трудового, кримінального, адміністративного, цивільного тощо, такі як: Л.П. Амелічева, О.В. Баклан, У.П. Бек, Г.М. Біла, В.С. Венедиктов, С.І. Горденко, М.О. Дей, Г.І. Красних, Г.І. Чанишева та ін. Разом з тим, враховуючи те, що в цій статті акцент поставлено на управлінську, адміністративну складову такого комплексного явища, яким є охорона праці, слід відзначити й про майже повну відсутність у науці адміністративного права сучасних досліджень цього питання.

Метою цієї статті є аналіз такого багатогранного явища, яким є поняття «охорона праці» в правовій науці; дослідження поняття «охорона праці» з позиції адміністративного права та виявлення кола питань досліджуваного поняття, що підпадають під дію норм правового регулювання цієї галузі права.

Основні результати дослідження. При розгляді поняття «охорона праці», вважаємо, насамперед слід відзначити, що попри висловлювання науковцями тези про багатоаспектність терміна «охорона праці», який сприймається водночас як соціальне, економічне та правове явище, виключно важливе для забезпечення гармонійного розвитку кожного індивідуума, процвітання суспільства і держави [2, с. 53], при розгляді поняття охорони праці як правової категорії більшість науковців розглядають цю багатоаспектність лише в контексті галузі трудового права. При цьому насамперед ці дослідники відзначають, що охорона праці є одним із інститутів трудового права.

Наприклад, О. Мірошниченко вважає, що інститут охорони праці є одним із визначальних інститутів трудового права [3, с. 81].

На думку П.О. Ізюти, охорона праці як інститут трудового права представлена сукупністю правових норм, що регулюють відносини по забезпеченню безпечних та здорових умов праці, а також спеціальних умов праці жінок, неповнолітніх, інвалідів та осіб, які працюють на роботах зі шкідливими, важкими і небезпечними умовами праці. Право на охорону праці є складовим елементом трудових прав людини і поширюється на всіх без виключення осіб, які працюють на підприємствах, установах, організаціях України [4].

В.О. Чорнобровка висуває тезу про те, що під поняттям «охорона праці» розуміють широку систему соціальних та правових норм, заходів та засобів, що спрямовані насамперед на захист прав та інтересів трудящих, збереження трудових ресурсів працюючих. Охорона праці має за мету убезпечити здоров'я працівників від виробничого впливу негативних факторів і небезпеки та забезпечити їм здорові умови праці [5, с. 145].

А. Неверова є прихильницею позиції, за якою поняття «охорона праці» має розглядатися як комплексний інститут, при цьому ця обставина зумовлена такими характеристиками. По-перше, охорона праці регулює певну групу суспільних відносин, що є предметом трудового права. Внаслідок цього охорона праці як комплексний інститут охоплює певну специфічну групу норм, спрямованих на збереження життя і здоров'я працівників, і при цьому немає необхідності у виділенні спеціальних засобів і способів правового регулювання, бо застосування методів, що використовуються у трудовому праві, є достатнім. По-друге, визначення охорони праці як системи збереження життя і здоров'я працівників у процесі трудової діяльності, що охоплює різні заходи, дає змогу говорити, що інститут охорони праці охоплює правові, соціально-економічні, організаційно-технічні, санітарно-гігієнічні, лікувально-профілактичні, реабілітаційні та інші норми [6, с. 255].

Позицію щодо наявності в трудовому праві такого інституту, як охорона праці, поділяють і інші представники галузі трудового права, у тому числі В.І. Прокопенко, Ю.П. Дмитренко, В.С. Венедиктов та інші.

Таким чином, поняття «охорона праці» насамперед можна розглядати з позиції того, що охорона праці є одним із інститутів галузі трудового права, який можна визначити як сукупність правових норм, що регулюють відносини щодо забезпечення безпечних та здорових умов праці, спрямованих на збереження життя і здоров'я працівників.

До цього ж додамо і те, що й легальний термін «охорона праці» у чинному законодавстві також вживається у такому ж його значенні. Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р., охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. Крім цього, при вивченні нормативної дисципліни «Охорона праці» також застосовують саме це значення терміну «охорона праці». Наприклад, Я.О. Серіков визначає термін «охорона праці» як систему правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на охорону здоров'я і працездатності людини в процесі трудової діяльності [7, с. 11], аналогічно цей термін визначають й інші науковці з охорони праці.

Проте, на відміну від цього вузького розуміння, яке застосовують не лише юристи – фахівці з трудового права, але й науковці, що працюють у галузі науки «Охорона праці», в трудовому праві існує й поняття «охорона праці» у широкому сенсі, яке в такому розумінні уособлює в собі всі норми трудового права, є всією його сутністю. Справді, немає жодного інституту трудового права, який би в широкому його розумінні не був би спрямований на охорону праці та збереження життя і здоров'я працівників [8, с. 232]. За влучним висловом А. Неверової, охорона праці стосується всіх інститутів трудового права, пронизуючи «невидимою ниткою» все трудове законодавство. Це пояснює наявність норм, що стосуються охорони праці в широкому значенні, в різних інститутах трудового права. Зазначені обставини також зумовлені тим, що трудове законодавство було створено саме для охорони праці та тривалий час виконувало тільки це призначення [9, с. 258-259]. Відтак, у широкому розумінні, охорону праці можна розглядати як поняття, що уособлює в собі весь масив норм трудового права, всіх його інститутів.

До того ж, охорону праці визначають і принципом трудового права. Так, Ю. П. Дмитренко, до основних принципів трудового права відніс і принцип безпеки праці – тобто створення безпечних умов праці на виробництві, дотримання правил техніки безпеки праці тощо [10, с. 103]. Цю тезу підтримують й інші науковці.

При цьому необхідно наголосити, що термін «охорона праці» застосовують не лише в галузі трудового права, але, як уже зазначалось, і в інших галузях права та навіть в інших галузях науки. Отже, як відзначив У. Бек, сьогодні вже сформована сукупність правових норм, яку можна вважати надшироким розумінням охорони праці. Ці норми належать до різноманітних галузей права, але об'єднані однією метою і завданнями – зберегти життя, здоров'я і працездатність працівника в процесі виконання ним своїх трудових обов'язків.

Ці норми є предметом вивчення навчальних курсів з охорони праці, тісно переплетені з нормами трудового права, що визначають професійну безпеку і можуть позначатися єдиним поняттям охорони праці в надширокому його розумінні. Розглядаючи теоретичні аспекти поняття охорони праці, не можна зігнорувати надшироке його розуміння, оскільки ця група норм володіє специфічними змістовними особливостями, які доповнюють і роблять цілісною характеристику такого юридичного явища, як «охорона праці» [8, с. 232–233].

Таким чином, загалом поняття «охорона праці» можна розглядати в різних значеннях. По-перше, у вузькому – у цьому значенні поняття «охорона праці» розглядається як один із інститутів трудового права, як головна категорія галузі «Охорона праці», у цьому ж значенні термін «охорона праці» визначив і законодавець. По-друге, охорону праці у широкому розумінні можна розглядають як поняття, що уособлює в собі весь масив норм трудового права, всіх його інститутів. По-третє, охорону праці визначають принципом трудового права. А, по-четверте, охорона праці має ще й т.з. «надшироке» значення, враховуючи те, що насправді норми охорони праці є предметом вивчення та розгляду не лише юридичних, але й інших наук. Та слід підкреслити, що ця сукупність норм сформувалась саме на рівні законодавства, а не на рівні галузі права, у тому числі й трудового права. Бо, як встановив В. Д. Ткаченко, під системою законодавства умовно, згідно з термінологією, що склалася в навчальній літературі, розуміють усю систему чинних взаємодіючих нормативно-правових актів. У більш повному обсязі це поняття може бути визначене як форма існування права, спосіб надання юридичного значення нормам права, засіб їх організації та поєднання в конкретні статті, нормативні приписи, нормативно-правові акти, інститути і галузі законодавства [11, с. 267].

Досліджуючи поняття охорони праці, слід також відзначити й про наявність в юридичній науці проблем, пов'язаних зі змістом поняття «охорона праці», його структуруванням та конкретизацією питань, що входять до цієї категорії, а також про можливість їх бути врегульованими певною галуззю права.

Так, у науці трудового права достатньо типовою є точка зору про те, що інститут охорони праці охоплює правові норми, які регулюють: організацію охорони праці на підприємстві; розроблення та прийняття інструкцій з охорони праці; здійснення заходів щодо індивідуального захисту від виробничих травм і професійних захворювань; охорону праці жінок, неповнолітніх та інвалідів; нагляд і контроль за додержанням норм із охорони праці; відповідальність працівників, зокрема роботодавців, за порушення норм з охорони праці [12, с. 229–230].

При цьому, як вірно, на нашу думку, підмітив У. П. Бек, твердження про те, що складовою інституту охорони праці трудового права також є норми, пов'язані з організацією, плануванням і фінансуванням заходів з техніки безпеки та виробничої санітарії, а також і норми, що визначають організацію нагляду та контролю за дотриманням законодавства з охорони праці, є далеко не безспірними. Інститут охорони праці повинен включати в себе лише ті норми, які безпосередньо встановлюють, регулюють, забезпечують здійснення

діяльності, спрямованої на захист здоров'я працівників від шкідливих виробничих факторів і не потрібно у цей інститут включати норми, що належать до інших правових інститутів [13, с. 43–44.], або інших галузей права. І, наприклад, саме норми цивільного права регулюють питання щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я або у разі смерті потерпілого. Так само, лише нормами кримінального права встановлено кримінальну відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону праці, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого чи спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки. Так само, лише нормами адміністративного права врегульовані питання щодо державного управління охороною праці, державного нагляду та контролю за охороною праці щодо застосування адміністративної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці.

Зазначені питання охорони праці не входять і не можуть входити автоматично до предмету трудового права тільки на підставі того, що законодавець визначив їх в одному законодавчому акті – Законі України «Про охорону праці», у Розділі VI «Державне управління охороною праці», Розділі VII «Державний нагляд і громадський контроль за охороною праці», Розділі VIII «Відповідальність за порушення законодавства про охорону праці». Трудове право, предметом якого є трудові відносини, а також і деякі інші, тісно пов'язані з ними відносини (за класичною схемою), або індивідуальні та колективні трудові відносини (за більш сучасними науковими розробками), не може перебирати до себе питання, що не входять до предмету його регулювання, і які трудове право ні своїми нормами, ні своїми засобами в принципі не може врегулювати.

Як встановив С. С. Алексєєв, при вказівці на галузь права можна відзначити цілий ряд її ознак: у кожній з галузей є «свій предмет», тобто особлива площина громадського життя, особливий вид однорідних суспільних відносин – конституційних, трудових, земельних, по соціальному забезпеченню та ін.; кожна з галузей має «своє законодавство»; свій особливий юридичний режим, тобто метод регулювання, що характеризує те як, яким способом – через дозволи, заборони, зобов'язання – здійснюється юридичне регулювання [14, с. 44–45].

Проте на відміну від трудового права, саме предмет адміністративного права становлять суспільні відносини, пов'язані, з: 1) діяльністю органів виконавчої влади; 2) внутрішньо-організаційною діяльністю інших державних органів, підприємств, установ, організацій; 3) управлінською діяльністю органів місцевого самоврядування; 4) здійсненням іншими недержавними суб'єктами делегованих повноважень органів виконавчої влади; 5) здійсненні правосуддя у формі адміністративного судочинства, і зміст яких об'єктивно потребує правового врегулювання за допомогою специфічних методів та механізмів [15, с. 26–25]. При цьому такі категорії як «державне управління», «державний контроль», «нагляд», «адміністративна відповідальність», і особливо категорія «державне управління», не лише розкриваються в адміністративному праві, але й є домінуючими у ньому.

Висновки. З урахуванням наведеного вище, вважаємо, що:

1) поняття «охорона праці» можна розглядати в різних значеннях: у вузькому значенні поняття «охорона праці» розглядається як один із інститутів трудового права, як головна категорія галузі «Охорона праці», у цьому ж значенні термін «охорона праці» визначив і законодавець; у широкому розумінні охорону праці можна розглядати як поняття, що уособлює в собі весь масив норм трудового права, всіх його інститутів; охорона праці розглядається і як принцип трудового права; охорона праці має ще й т.з. «надшироке» значення, враховуючи те, що норми охорони праці є предметом вивчення та розгляду не лише галузі трудового права, але й інших галузей права, у тому числі й адміністративного, а також і інших галузей науки;

2) твердження про те, що складовою інституту охорони праці трудового права є норми, пов'язані з організацією, плануванням, фінансуванням охорони праці, а також і питання організації нагляду та контролю за дотриманням законодавства з охорони праці, на наш погляд, є безпідставними. На нашу думку, питання державного управління охороною праці; державного нагляду та контролю за охороною праці, як і питання адміністративної відповідальності у цій сфері, входять до предмету правового регулювання галузі адміністративного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз страхових нещасних випадків на виробництві та профзахворювань за 2013 рік [Електронний ресурс] / Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua>.

2. *Івчук Ю.Ю.* Правове визначення поняття «охорона праці» / Ю.Ю. Івчук // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди «ПРАВО». – Вип. 18. – 2012. – С. 53.

3. *Мірошниченко О.* Проблеми правового регулювання охорони праці на сучасному етапі / Оксана Мірошниченко // Юридична України. – 2009. – №1(73). – С. 81.

4. *Ізуїта П.О.* Правове регулювання охорони праці в умовах ринкової економіки: Автореф. дис. ... кандидата юридичних наук: 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / П. О. Ізуїта / Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2008. – 18 с.

5. *Чорнобровка В.О.* Поняття та значення охорони праці в Україні / В.О. Чорнобровка // Європейські перспективи. – № 3. – ч. 3. – 2012. – С. 145.

6. *Неверова А.* Поняття і структура інституту охорони праці / А. Неверова // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – 2013. – Вип. 58. – С. 255.

7. *Серіков Я.О.* Основи охорони праці: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти / Я.О. Серіков. – Харків, ХНАМГ, 2007. – 227с.

8. *Бек У.* Багатоаспектність поняття охорона праці / У. Бек // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – 2013. – Вип. 57. – С. 232.

9. *Неверова А.* Поняття і структура інституту охорони праці / А. Неверова // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – 2013. – Вип. 58. – С. 258-259.

10. *Дмитренко Ю.П.* Трудове право України: Підручник / Ю.П. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 624 с.

11. *Ткаченко В.Д.* Система законодавства і її співвідношення з системою права / В.Д. Ткаченко // Загальна теорія держави і права / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.

12. *Обушенко О.М.* Співвідношення інституту охорони праці з іншими інститутами трудового права України / О.М. Обушенко // Публічне право. – № 2(10). – 2013. – С. 229–230.

13. *Бек У.П.* Юридична природа норм, що регулюють охорону праці [Електронний ресурс] / У.П. Бек // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 41–48. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/FP_index.htm_2013_2_9.pdf.

14. *Алексеев С.С.* Право: азбука – теорія – філософія: опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев – М. : Статут, 1999. – 712 с.

15. *Писаренко Н.Б.* Предмет адміністративного права / Н. Б. Писаренко // Адміністративне право України: Підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.

Дараганова Н.В. Поняття охорони праці: адміністративний аспект

У статті розглянуті питання, пов'язані з аналізом багатогранної категорії «охорона праці»; досліджено поняття «охорона праці» з позиції адміністративного права та виявлено коло питань, що підпадають під дію норм правового регулювання галузі адміністративного права.

Ключові слова: охорона праці, адміністративне право.

Дараганова Н.В. Понятие охраны труда: административный аспект

В статье рассмотрены вопросы, связанные с анализом многогранной категории «охрана труда»; исследовано понятие «охрана труда» с позиции административного права и выявлено круг вопросов, которые попадают под действие норм правового регулирования области административного права.

Ключевые слова: охрана труда, административное право.

Daraganova N.V. Concept of labour protection: administrative aspect

In the article is devoted to the questions of many-sided category «labour protection»; the author investigated the concept «Labour protection» from position of administrative law and educed the row of questions that get under the action of norms of the legal adjusting area's of administrative law.

Keywords: labour protection, administrative law.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2014.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

В.І. Лісовенко

*Навчально-науковий інститут заочного навчання
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Принцип стабільності трудових відносин є одним із основоположних принципів трудового права. Працівники зацікавлені, щоб їх відносини з підприємством, установою, організацією, з якими вони уклали трудовий договір, були тривалими і стабільними. У тривалості і стабільності трудових відносин проявляється гарантія зайнятості. Тривалість зв'язку працівника з підприємством, установою, організацією сприяє підвищенню продуктивності праці даного працівника, розвиває його трудову і творчу активність.

У період економічної кризи стабільність зайнятості є однією з основних проблем законодавства про працю. Але попри спрямування працівників до стабільності трудових відносин, останнім часом при укладенні трудового договору здебільшого обумовлюється його строковий характер. Таким чином роботодавці намагаються убезпечити себе від негативних тенденцій ринкової економіки. Факти укладення строкових трудових договорів далеко не завжди узгоджуються з чинним законодавством і тому мають розглядатися як такі, що погіршують становище працівників порівняно з тими, хто працює за трудовими договорами, укладеними на невизначений строк.

Не зважаючи на проблемність застосування строкового трудового договору, слід погодитись з позицією вченого-правника С.О. Сільченка, що не можна взагалі від нього відмовитись. Він надає можливість проводити роботи, які з об'єктивних причин не можуть виконуватися постійно. Тому важливо неухильно дотримуватися меж його застосування [1, с.1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Здійснюючи аналіз останніх досліджень та публікацій з обраної теми дослідження, слід відмітити дослідження С.О.Сільченка, в якому було ґрунтовно проаналізовано питання умов укладення, зміни та припинення строкових трудових договорів виходячи з чинного законодавства [1]. Гарашенко Л.П. [2] розглядаючи особливості трудового договору з окремими категоріями працівників, які відносяться до різновидів строкового трудового договору (тимчасових та сезонних працівників; осіб, які працюють за вахтовим методом роботи) не аналізує можливість встановлення єдиних критеріїв, де укладення строкового трудового договору є законодавчо можливим та економічно доцільним.

Метою даної статті є аналіз доцільності існування строкового трудового договору у чинному законодавстві України про працю, створення дієвих механізмів захисту прав та інтересів насамперед працівників при укладенні трудового договору із зазначенням строку.

Основні результати дослідження. Насамперед слід звернути увагу на проблему класифікації трудових договорів за їх видами. Згідно зі ст. 23 КЗпП, трудовий договір може бути:

- 1) безстроковим, що укладається на невизначений строк;
- 2) на визначений строк, встановлений за погодженням сторін;
- 3) таким, що укладається на час виконання певної роботи.

Як бачимо, у п. 2 ст. 23 КЗпП відсутня конкретизація всіх видів строкових трудових договорів. Адже, як уточнює С.О. Сільченко, до строкових трудових договорів слід відносити: 1) трудові договори, що укладаються на визначений строк та на час виконання певної роботи; 2) трудові договори з тимчасовими та сезонними працівниками; 3) трудові контракти [1, с. 1]. Звідси, можемо зробити висновок, що зміст ст. 23 КЗпП не містить повного переліку видів строкових трудових договорів, що не є конструктивним шляхом у побудові правової норми.

У цьому питанні є слушною позиція розробників проекту Трудового кодексу №1038-1, які в ст. 42 даного документу обмежуються вказівкою, що трудові договори можуть укладатися на невизначений і на визначений строк.

Крім того, у змісті ст. 23 КЗпП не визначено мінімальні та максимальні строки трудового договору, які може бути встановлено за погодженням сторін. На думку авторів Науково-практичного коментаря, до законодавства України про працю, строковий трудовий договір можна укласти навіть на один день, причому цей день не обов'язково повинен бути повним робочим днем. Зрозуміло, що це крайнощі, які не зустрічаються в реальному житті, але принципово вони дозволені законом. З іншого боку, закон не перешкоджає укладанню договору на 3, 5, 10 чи 20 років [2, с. 163]. Дещо інший підхід втілений у ст. 58 Трудового кодексу Російської Федерації, згідно з якою трудові договори можуть укладатися: 1) на невизначений строк; 2) на визначений строк не більше п'яти років (строковий трудовий договір) [3, с. 545]. Автор вважає, що не варто законодавчо встановлювати обмеження щодо максимальних строків договору, тому що їх конкретизація має бути виключним правом сторін.

Також заслуговує на увагу проблема обмеження укладення строкових трудових договорів. До 1995 р. законодавство України про працю не містило ніяких обмежень щодо укладення строкових трудових договорів. Хоча ще в постанові Пленуму Верховного Суду СРСР № 3 від 26 квітня 1984 р. «Про застосування судами законодавства, яке регулює укладення, зміну та припинення трудового договору» зазначалося, що укладення з працівником строкового трудового договору на виконання роботи, яка має постійний характер, не допускається, якщо це погіршує становище працівника порівняно з законодавством або суперечить цьому законодавству. Законом України від 19 січня 1995 р. № 6-95 «Про внесення змін і доповнень, що стосуються трудового договору, до Кодексу законів про працю України» у ст.23 КЗпП України було

внесено зміни, де вказувалося, що строковий трудовий договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру наступної роботи, або умов її виконання, або інтересів працівника та в інших випадках, передбачених законодавчими актами. Таким чином, зроблена спроба на законодавчому рівні захистити працівників від вимог роботодавців укладати саме строкові трудові договори. Проте визначення у вказаній статті «інтересів працівника» як однієї з підстав правомірного укладення строкового договору залишає на практиці можливість для роботодавців свавільно приймати рішення. Як зазначала Н.Б. Болотіна, формулювання у ст.23 КЗпП випадків, коли може укладатися строковий трудовий договір, є незадовільним. Воно досить розпливчате і не конкретне, що спричиняє, у свою чергу, неприпустимо широке тлумачення таких випадків. Зокрема, посилання на задоволення «інтересів працівника» дозволяє власникові як пріоритетній стороні трудового договору в умовах широкого безробіття нав'язувати строковий характер договору працівникові [4, с. 332].

Проаналізувавши практику укладення строкових трудових договорів ми з'ясували, що подібну точку зору висловлюють Є.М. Акопова, С.І. Єрьоміна, які наголошують, що недостатній рівень правової культури роботодавців, звичка тлумачити закон з позиції «власних» інтересів чи обходити його, а також загроза безробіття призводять до того, що на практиці працівника змушують укладати строковий трудовий договір, що трактується потім як здійснене в його інтересах. Такої ж позиції дотримується вчений-правник Ю.П.Орловський, який вказує, що поняття «інтереси працівника» занадто невизначене та багатозначне, що викликає на практиці ускладнення і тягне за собою порушення прав та законних інтересів працівника. Тому, вважаємо, поняття «інтереси працівника», як підставу для укладення строкових трудових договорів з чинного законодавства раціонально буде вилучити.

Також досить невизначеною є така підстава для укладення строкових трудових договорів, як характер роботи або умови її виконання. Законом не визначено критерії, згідно яких характер роботи та умови її виконання можуть бути віднесені до таких, за яких можливе укладення строкового трудового договору. При цьому йдеться не про умови праці, а про умови виконання роботи (трудової функції). Тобто, маються на увазі ті особливі умови, які обумовлюють строковий характер трудового зв'язку.

Пленум Верховного Суду України в Постанові № 9 від 6 листопада 1992 р. (зі змінами і доповненнями) роз'яснив судам, що при укладенні строкового трудового договору цей строк встановлюється угодою сторін і може визначатися не тільки конкретним періодом, а й настанням певної події, наприклад, повернення на роботу жінки з відпустки по вагітності, пологах і догляду за дитиною; працівника, який звільнився з роботи у зв'язку із призовом на строкову військову або альтернативну (невійськову) службу; обранням народним депутатом або на виборну посаду (п. 7). Строковий трудовий договір може укладатися для заміни тимчасово відсутнього працівника.

Верховний Суд України висловив свою позицію щодо укладення строкових трудових договорів з працівниками орендних підприємств. Включення

працівника, прийнятого на роботу на певний строк, до складу орендного колективу (ланки), який діє на підставі строкового договору орендного підряду, не означає, що цей працівник почав працювати за строковим трудовим договором, якщо це питання не було узгоджено угодою сторін. Договір колективного орендного підряду є формою організації та оплати праці й не замінює собою укладеного з працівником трудового договору.

У чинному законодавстві про працю не вказується, що строковий трудовий договір повинен укладатися в письмовій формі. На наш погляд, це потребує корегування. Зокрема, практика зарубіжних країн засвідчує, що законодавством здебільшого встановлено правило про укладення строкових трудових договорів у письмовій формі. Строкові трудові договори набули великого поширення у країнах з ринковою економікою і значно вплинули на стабільність зайнятості мільйонів працівників. У багатьох країнах прийнято спеціальні законодавчі акти щодо регулювання трудових договорів на строк. Зокрема, Французький ордонанс від 5 лютого 1982 р. встановив, що договори на строк можуть укладатися обов'язково у письмовій формі й лише у визначених законом випадках, а саме: тимчасовій відсутності працівника, що замінюється; несподіваного і тимчасового розширення виробничої діяльності; виконання випадкової роботи, точно визначеної і нетривалої; коли такий договір укладається на виконання законодавства або урядової постанови, направленої на те, щоб сприяти прийняттю на роботу певних категорій працівників; коли підприємець зобов'язаний забезпечити завершення професійного навчання працівника; для виконання сезонних робіт. Максимальний строк для таких договорів – 1 рік. До цього договору може бути включена умова про те, що він буде продовжений. У такому разі його продовження обов'язкове, але не більше ніж на один строк. Строк випробування може бути встановлений на термін не більше 2 тижнів.

Шведський закон «Про забезпечення зайнятості» від 24 лютого 1982 р. передбачив, що договір на строк може бути укладений у таких випадках: для виконання тимчасових сезонних робіт; робіт, пов'язаних з навчанням, стажуванням працівника; у зв'язку з необхідністю тимчасово розширити виробництво; на строк, що передує виконанню обов'язку працівника щодо несення військової служби, з особами похилого віку після виходу їх на пенсію за віком або після досягнення ними 65 років [5, с. 65-66].

Наведені приклади засвідчують, що поширеною є практика чіткого визначення в законодавстві, з якими категоріями працівників можуть укладатися строкові трудові договори. До речі, вказана практика втілена в Трудовому кодексі Російської Федерації, у ст.59 якого встановлено, що строковий трудовий договір може укладатися з ініціативи роботодавця або працівника у таких випадках: для заміни тимчасово відсутнього працівника, за яким відповідно до законодавства зберігається місце роботи; на період виконання тимчасових робіт, а також сезонних робіт; з особами, які наймаються на роботу в організації, які знаходяться в районах Крайньої Півночі і прирівняних до неї місцевостях, якщо це пов'язано з переїздом до місця роботи; для проведення невідкладних робіт для запобігання нещасних випадків, аварій, катастроф, епідемій,

епізоотій, а також для усунення наслідків вказаних та інших надзвичайних обставин; з особами, направленими на роботу за кордон; з особами, які наймаються на роботу в організації, створені на завідомо визначений строк або для виконання завідомо визначеної роботи; з пенсіонерами за віком, а також з особами, яким за станом здоров'я у відповідності з медичним висновком дозволено робота виключно тимчасового характеру; з творчими працівниками; професійними спортсменами; з науковими, педагогічними та іншими працівниками, які уклали трудовий договір на визначений строк на підставі конкурсного відбору; з особами, обраними на визначений строк у склад виборного органу або на виборну посаду на оплачувану роботу; з керівниками, заступниками керівників і головними бухгалтерами організацій незалежно від їх організаційно-правових форм та форм власності; з особами, направленими на тимчасові роботи органами служби зайнятості населення, у тому числі на громадські роботи; в інших випадках, передбачених федеральними законами [3, с. 547].

Висновки. На підставі вищезазначеного, автор вважає, що потребують вдосконалення норми законодавства про працю, які регулюють укладення строкових трудових договорів. Зокрема, доцільно встановити чіткий та вичерпний перелік випадків, при яких може укладатися строковий трудовий договір. Це дозволить створити дієвий правовий механізм захисту працівників від безпідставного укладення строкових трудових договорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сільченко С.О. Строковий трудовий договір: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.05. – Харків, 1998. – 18 с.
2. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С. Стичинський, І.В. Зуб, В.Г. Ротань. – 4-те вид., допов. та переробл. – К.: Вид-во «А.С.К.», 2003. – 1024 с.
3. Комментарий к Трудовому кодексу Российской Федерации / Под ред. Ю.П. Орловського – М.: Юрид. фирма «Конракт», «Инфра-М», 2002. – 959 с.
4. Болотіна Н.Б. Трудове право України: Підручник. – 2-ге вид., стер. – К.: Вікар, 2004. – 725 с.
5. Кисилев І.Я. Сравнительное и международное трудовое право: Учебник для вузов. – М.: Дело, 1999. – 728 с.
6. Сільченко С.О. Строковий трудовий договір за законодавством України: поняття, види, умови укладення, зміни та припинення [Текст]: Монографія // С.О. Сільченко. – Х.: Золоті сторінки, 2005. – 204 с.
7. Гаращенко Л.П. Особливості трудового договору з окремими категоріями працівників // Юридичний вісник 3(24)2012. – С. 88-93.

Лісовенко В.І. Правове регулювання строків трудового договору

У статті проаналізовано питання доцільності існування трудового договору у вигляді строкового та зроблено ряд висновків, направлених на вдосконалення правового регулювання з даного питання, зокрема у частині встановлення вичерпного переліку підстав укладення строкового трудового договору, що є однією з гарантій захисту інтересів працівників особливо в умовах можливих економічних криз.

Ключові слова: строковий трудовий договір, умови укладення строкового трудового договору, механізм захисту прав працівників.

Лисовенко В.И. Правовое регулирование сроков трудового договора

В статье проанализированы вопросы целесообразности существования трудового договора в виде срочного и сделан ряд выводов, направленных на совершенствование правового регулирования по данному вопросу, в частности в части установления исчерпывающего перечня оснований заключения срочного трудового договора, что является одной из гарантий защиты интересов работников особенно в условиях возможных экономических кризисов.

Ключевые слова: срочный трудовой договор, условия заключения срочного трудового договора, механизм защиты прав работников.

Lisovenko V. Rights terms of the employment contract

This paper examines the rationale for the employment contract as a string and made a number of conclusions aimed at improving the regulation on the subject, particularly in the setting of an exhaustive list of grounds for the conclusion of fixed-term employment contract, which is one of the safeguards protecting the interests of workers especially in the face of possible economic crises.

Keywords: fixed-term employment contract , the terms of the conclusion of fixed-term employment contract, the mechanism of protection of workers' rights.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2014.

ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА

Ю.І. Азаров

*професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Реформа кримінальної юстиції, загалом, і сфери кримінального провадження, зокрема, обумовила зміну змісту та спрямованості кримінального процесу в сторону його максимальної наближеності до міжнародних стандартів охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів особи – учасника кримінально-процесуальних відносин. Визнаючи їх охорону одним із загальних завдань кримінального провадження кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість, а в окремих випадках і необхідність застосування заходів процесуального примусу (заходів забезпечення кримінального провадження), від своєчасного та обґрунтованого застосування яких багато в чому залежить ефективність розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень.

У порівнянні з Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 р. чинний Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. (далі – КПК України) запровадив якісно новий підхід до реалізації системи кримінального провадження. Найсуттєвішою трансформації зазнав, зокрема, порядок застосування примусу у кримінальному провадженні, що майже в повному обсязі підкорився слідчому судді. Але кожна нова система повинна пройти складний шлях свого становлення, теоретичного осмислення та виправлення помилок [1, с. 86].

З прийняттям чинного КПК України, що стало одним із основних етапів реформи кримінальної юстиції України, були пов'язані сміливі надії на ґрунтовні перетворення у сфері кримінального процесу, побудованого на ідеології пріоритету прав людини. Однак півторарічний строк дії нового закону засвідчив, що не всі сподівання виправдались. Введення інституту судового контролю давало надію на усунення з правозастосовної практики випадків обмеження конституційних прав і свобод людини без достатніх для цього підстав. Водночас, не є секретом те, що реальний стан речей у цьому напрямі ще далекий від оптимального. Причинами цього, на наш погляд, з однієї сторони, є новизна цього інституту для сучасного вітчизняного законодавства та незавершеність процесу його становлення, а з іншої – певна деформація правосвідомості суддів (які виконують повноваження слідчих суддів), прокурорів,

слідчих, які тривалий час перебували в межах однієї системи органів, основним завданням якої була боротьба зі злочинністю шляхом розкриття кожного злочину.

Таким чином, на тлі ряду проблем теоретико-правового характеру насамперед пов'язаних із розумінням сутності обмеження конституційних прав і свобод особи в кримінальному провадженні, підстав і меж такого обмеження, актуальними та практично значущими виступають питання, пов'язані з процедурою прийняття слідчим суддею відповідних процесуальних рішень, формуванням його внутрішнього переконання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми, що стосуються змісту та правил оцінки доказів у кримінальному провадженні, зокрема за внутрішнім переконанням посадової особи, досліджуються вже доволі тривалий час. Свої роботи цим питанням присвятили С.І. Вікторський, І.Я. Фойницький, М.С. Строгович, М.М. Гродзинський, Ю.М. Грошевий, Л.Д. Кокорев, П.А. Лупинська, В.З. Лукашевич, Н.Л. Дроздович, С.М. Смоков, С.М. Стахівський, Г.М. Резнік, О.Р. Ратінов, М.М. Михеєнко та інші вчені.

Значна кількість наукових досліджень у цьому напрямі засвідчує важливість і складність категорії внутрішнього переконання особи у контексті здійснення кримінальної процесуальної діяльності, що, як відомо, чітко врегульована нормами кримінального процесуального закону та має відбуватись у визначених ним формах.

Водночас, варто зазначити, що з прийняттям у 2012 р. чинного КПК України, зміною багатьох традиційних для вітчизняного кримінального судочинства положень, у тому числі щодо мети доказування у кримінальному провадженні, питання про природу та формування внутрішнього переконання, також потребує нового наукового осмислення.

Метою цієї статті є дослідження процесу формування внутрішнього переконання слідчого судді під час розгляду клопотань слідчого, прокурора.

Основні результати дослідження. Категорія внутрішнього переконання є однією з найбільш важливих у теорії пізнання. У змісті внутрішнього переконання, зазвичай, виділяють декілька аспектів – гносеологічний, логічний та психологічний. Гносеологічний аспект внутрішнього переконання пов'язаний з якістю висновку суб'єкта оцінки, що сприймається ним як переконання. Він є об'єктивним, незалежним від волі та бажань суб'єкта оцінки, але водночас може бути істинним або неправдивим. Логічний аспект пов'язаний з об'єктивною обґрунтованістю самого висновку, усвідомленням цієї обґрунтованості самим суб'єктом або прийняття ним висновку без обґрунтування. Психологічний аспект включає в себе ціннісне та вольове ставлення суб'єкта оцінки до цього висновку [2, с. 62; 3, с. 96–99].

Категорія внутрішнього переконання використовується у тексті нормативно-правових актів, набуваючи тим самим і правового значення. Аналіз кримінального процесуального законодавства, слідчої та судової практики засвідчує, що оцінка доказів за внутрішнім переконанням означає такий порядок, за якого, по-перше, ця оцінка є виключною компетенцією органу, що здійснює кримінальне провадження, за відсутності наперед встановлених правил

про значення та силу доказів, і, по-друге, ця оцінка завершується категоричними висновками та рішеннями, що виключають будь-які сумніви в їх правильності [4, с. 166].

Таким чином, внутрішнє переконання може бути охарактеризовано і як процес дослідження обставин кримінального провадження, і як його результат.

Відсутність наперед встановлених правил про значення та силу доказів забезпечується системою норм про вільну оцінку доказів, відповідно до якої жоден доказ не має наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 94 КПК України). Слідчий суддя, як і слідчий, прокурор, суд, не зв'язаний наперед встановленими правилами про силу та значення будь-яких доказів, а також оцінками доказів, наданими іншими учасниками кримінального провадження. Під час розгляду клопотання слідчого, прокурора та ухвалення судового рішення, слідчий суддя зобов'язаний особисто та безпосередньо оцінити кожен доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Внутрішнє переконання як результат оцінки доказів відображається у висновках та рішеннях слідчого судді, що мають відповідати встановленим у КПК України критеріям (ст. 370).

Як вказується у літературі, правовий аспект внутрішнього переконання судді (слідчого судді) становлять такі положення:

– закон гарантує відсутність будь-яких заздальгідь встановлених правил про силу і значення окремих доказів, тому іншого шляху для судді, як оцінювати їх за внутрішнім переконанням не залишається;

– закон зобов'язує суб'єкта доказування здійснювати процесуальну діяльність, спрямовану на всебічне, повне й неупереджене дослідження всіх обставин кримінального провадження, що є підґрунтям формування внутрішнього переконання;

– суб'єкт доказування повинен мотивувати, обґрунтовувати свій висновок у відповідних процесуальних документах;

– закон містить гарантії невтручання в оцінку доказів судом з боку інших органів і осіб, надаючи суду можливість оцінити докази та прийняти рішення без будь-якого стороннього зовнішнього впливу [5, с. 255].

Отже, виражений у клопотанні слідчого, прокурора висновок про необхідність проведення певної процесуальної дії чи прийняття процесуального рішення, будучи необхідною передумовою формування внутрішнього переконання слідчого судді, який розглядає це клопотання, сам по собі визначає лише пізнавальну сторону питання – наявність тих чи інших фактичних даних про обставини кримінального провадження. Цей висновок є результатом переконання слідчого, прокурора і, безперечно, не стає автоматично переконанням слідчого судді. З точки зору слідчого судді, клопотання, що надійшло на розгляд від слідчого, прокурора, не є об'єктивно обґрунтованим, хоча останні й вважають його таким.

Як вказує П.А. Лупинська, встановлений законом принцип вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням засвідчує те, що в силу суб'єктивного

характеру оціночної діяльності її результат не може впливати чи визначати оцінку доказів іншими особами. Для них така оцінка, надана іншими суб'єктами, не може мати ні попереднього, ні кінцевого характеру, їх оцінка доказів є результатом їх власного переконання [3, с. 101].

Звертаючись до слідчого судді з клопотанням слідчий, прокурор повинні обґрунтувати його. Це обґрунтування під час розгляду клопотання має бути усвідомлене та сприйняте слідчим суддею, узгоджене з його ціннісними установками, і лише після цього слідчий суддя остаточно формує своє переконання та приймає рішення.

Під час дослідження обставин конкретної ситуації, що викладені у клопотанні та пов'язуються слідчим, прокурором з необхідністю проведення певної процесуальної дії чи прийняття процесуального рішення, слідчий суддя сприймає їх не тільки у матеріальному виді (як фрагмент дійсності), а й у виді ідеального образу, що є об'єктивним за своїм джерелом, однак суб'єктивним за формою (фрагмент пізнання). При цьому, фрагмент пізнання завжди певною мірою є біднішим за фрагмент дійсності, оскільки перший сприймає та відображає далеко не все розмаїття останнього. З іншої сторони, оскільки свідомість людини не лише відображає дійсність, а й творить її, суб'єкт пізнання часто привносить в ідеальні образи ситуації такі елементи, для яких корелятори у дійсності, що відображається, відсутні. Ця нетотожність ідеального образу ситуації та дійсності, що відображається, певно відбивається на процесі обґрунтування рішення і, у кінцевому рахунку, на формуванні переконання слідчого судді.

Під час оцінки об'єкт співвідноситься з потребами та інтересами у відповідності з уявленнями суб'єкта оцінки про цінності, їх систему, що утворюється у свідомості суб'єкта як результат його соціального досвіду [6, с. 31; 7, с. 40].

Для переходу розумової діяльності слідчого судді у практичну площину необхідно, щоб ці фрагменти співпадали. Якщо вони повністю інертні один одному, тобто фрагмент свідомості є повністю адекватним фрагменту дійсності, діяльність слідчого судді матиме предметний характер: переконавшись в обґрунтованості клопотання слідчого, прокурора, слідчий суддя задовольнить його, прийнявши відповідне рішення. У цьому випадку у свідомості слідчого судді взаємодіють, головним чином, такі форми пізнання дійсності, як віра, знання та переконання. Якщо ж співпадіння вищевказаних фрагментів неповне, то цим формам починає протистояти сумнів, що зупиняє проективне мислення, однак стимулює критичне ставлення до представленої інформації. Подекуди, неспівпадіння ідеального образу ситуації та дійсності, що відображається, викликане дефіцитом інформації про останню.

З'ясовуючи законність і обґрунтованість клопотання слідчого, прокурора, слідчий суддя усвідомлює представлену інформацію фактично в двох варіантах.

У першому випадку слідчий суддя вважає подану слідчим, прокурором інформацію істинною, довіряючи їм, та приймає цю інформацію як основу своїх суб'єктивних критеріїв. Наявність віри у свідомості слідчого судді свідчить про певний дефіцит інформації, необхідної для прийняття обґрунтова-

ного рішення. В умовах такого дефіциту і з'являється потреба у додаткових мотивах діяльності, роль яких і виконує віра. У цьому випадку функція віри полягає в конструюванні тих підстав для прийняття рішення, яких не вистачає, а впевненість слідчого судді в правильності прийнятого рішення визначається не його обґрунтованістю, а ґрунтується на інших факторах, які часто зовсім не пов'язані з обґрунтованістю прийнятого рішення.

У другому випадку слідчий суддя може піддати інформацію, подану слідчим, прокурором, сумніву та здійснити перевірку її достовірності та повноти. Завдяки сумнівам з'ясовується об'єктивна обґрунтованість положень, викладених у клопотанні слідчого, прокурора. Не володіючи всією повнотою інформації, необхідної для прийняття рішення, слідчий суддя відповідно не володіє цілковитою впевненістю в правильності рішення. Сумніви, що наявні у слідчого судді, примушують його до перевірки не тільки законності, а й обґрунтованості клопотання слідчого, прокурора, при цьому, ці сумніви будуть посилюватись відповідно до встановлення під час розгляду клопотання тих обставин, які обґрунтовуватимуть протилежне положення – відсутність підстав для задоволення клопотання.

Сумніви слідчого судді також ґрунтуються на усвідомленні ним суперечливості ситуації – конфлікту між особою та владою, сторонами, кожна з яких відстоює свої інтереси. Особа (зокрема, підозрюваний) зацікавлена уникнути необґрунтованого обмеження її прав і свобод. Слідчий, прокурор, зі своєї сторони, виходять з публічно-правових інтересів, у межах яких обмеження прав і свобод особи є виправданим, а подекуди і необхідним. Сумніви вносять у свідомість слідчого судді роздуми з приводу доцільності проведення тих процесуальних дій, про які йдеться в клопотанні, відповідності цих дій цілям їх проведення та меті охорони прав, свобод і законних інтересів особи.

Висновки. Таким чином, формування внутрішнього переконання слідчого судді під час розгляду клопотань слідчого, прокурора може ґрунтуватись як на вірі, так і на знанні. Наявність віри у свідомості слідчого судді свідчить про дефіцит інформації, необхідної для прийняття обґрунтованого рішення. Внутрішнє переконання слідчого судді в обґрунтованості прийнятого рішення є результатом усвідомлення слідчим суддею цієї обґрунтованості. Таке усвідомлення здійснюється при перевірці представленої у клопотанні інформації не тільки як повної, а й як достовірної. Впевненість слідчого судді у правильності прийнятого рішення у такому випадку однозначно визначається законністю та обґрунтованістю поданого клопотання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Журба А.І.* Окремі проблеми системи заходів процесуального примусу за новим КПК України / А.І. Журба // Теоретичні та практичні проблеми кримінального судочинства: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 19 жовтня 2012 року). – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2013. – С. 85–87.

2. *Резник Г.М.* Внутреннее убеждение при оценке доказательств / Г.М. Резник. – М. : Юрид. лит., 1977. – 118 с.

3. *Лупинская П.А.* Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы / П.А. Лупинская. – М. : Юрид. лит., 1976. – 168 с.

4. *Рапинов А.Р.* Судебная психология для следователей: Научно-практическое руководство / А.Р. Рапинов. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 352 с.

5. *Дроздович Н.Л.* Внутрішнє переконання судді як елемент принципу вільної оцінки доказів / Н.Л. Дроздович // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 250–258.

6. *Шитов М.А.* Оценочная деятельность следователя в процессе доказывания / М.А. Шитов : дисс. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2003. – 171 с.

7. *Савонюк Р.Ю.* Внутрішнє переконання слідчого та його роль в оцінці доказів у кримінальній справі / Р.Ю. Савонюк // Науковий вісник. – Д., 2006. – Актуальні питання розкриття та розслідування злочинів. – С. 38–43.

Азаров Ю.І. Формування внутрішнього переконання слідчого судді під час розгляду клопотань слідчого, прокурора

Стаття присвячена дослідженню процесу формування внутрішнього переконання слідчого судді під час розгляду клопотань слідчого, прокурора про проведення процесуальних дій, якими обмежуються конституційні права і свободи людини. Встановлено, що формування внутрішнього переконання слідчого судді під час розгляду клопотань слідчого, прокурора може ґрунтуватись як на вірі, так і на знанні. Внутрішнє переконання слідчого судді в обґрунтованості прийнятого рішення є результатом усвідомлення слідчим суддею цієї обґрунтованості. Таке усвідомлення здійснюється при перевірці представленої у клопотанні інформації не тільки як повної, а й як достовірної. Впевненість слідчого судді у правильності прийнятого рішення у такому випадку однозначно визначається законністю та обґрунтованістю поданого клопотання.

Ключові слова: досудове розслідування, судовий контроль, слідчий суддя, внутрішнє переконання слідчого судді, клопотання слідчого, прокурора, законність і обґрунтованість клопотання.

Азаров Ю.И. Формирование внутреннего убеждения следственного судьи при рассмотрении ходатайств следователя, прокурора

Статья посвящена исследованию процесса формирования внутреннего убеждения следственного судьи при рассмотрении ходатайств следователя, прокурора о проведении процессуальных действий, которыми ограничиваются конституционные права и свободы человека. Установлено, что формирование внутреннего убеждения следственного судьи при рассмотрении ходатайства следователя, прокурора может основываться как на вере, так и на знаниях. Внутреннее убеждение следственного судьи в обоснованности принимаемого решения является результатом осознания следственным судьей этой обоснованности. Такое осознание происходит во время проверки представленной в ходатайстве информации не только как полной, но и как достоверной. Уверенность следственного судьи в правильности принимаемого решения в таких случаях однозначно определяется законностью и обоснованностью внешнего ходатайства.

Ключевые слова: досудебное расследование, судебный контроль, следственный судья, внутреннее убеждение следственного судьи, ходатайства следователя, прокурора, законность и обоснованность ходатайства.

Azarov U.I. Formation of internal belief of the investigative judge by consideration of petitions of the investigator, the prosecutor

The article is devoted to research of process of formation of internal belief of the investigative judge by consideration of petitions of the investigator, the prosecutor about carrying out procedural actions to which constitutional laws and freedoms of the person are limited. It is established that formation of internal belief of the investigative judge by consideration of petitions of the investigator, the prosecutor can be based both on belief, and on knowledge. The internal belief of the investigative judge in validity of the made decision is result of understanding by the investigative judge of this validity. Such understanding happens during verification of information provided in the petition not only as full, but also as reliable. The confidence of the investigative judge of correctness of the made decision of such cases unambiguously is defined by legality and validity of the brought petition.

Key words: *pre-judicial investigation, judicial control, investigative judge, internal belief of the investigative judge, petition of the investigator, prosecutor, legality and validity of the petition.*

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Н.С. Моргун

*викладач кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Одним із основоположних прав людини є право власності. Відповідно до ч. 1 ст. 316 Цивільного кодексу України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Принцип непорушності права власності сформульовано у частинах 1 і 2 ст. 321 Цивільного кодексу України, відповідно до яких ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Це право передбачене у частинах 1 і 4 ст. 41 Конституції України та у ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції 1950 р., відповідно до яких «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права» [1]. З аналізу цих норм вбачається, що дія засади недоторканності права власності не є абсолютною, однак її обмеження можливі лише на підставах та в порядку, передбачених законом.

На серйозну увагу наразі заслуговує питання обмеження конституційних прав особи при здійсненні кримінального провадження. Так, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України, право власності учасників кримінального провадження можливе на законних підставах при тимчасовому доступі до речей і документів, проведенні інших процесуальних дій (огляд, обшук, слідчий експеримент, накладення арешту на кореспонденцію тощо) і вилучення при цьому предметів і документів, які в подальшому можуть бути визнані доказами, накладення арешту на майно з метою забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації такого майна. Оскільки у цих випадках йдеться про обмеження конституційного права людини на недоторканність права власності, особливого значення набуває правовий порядок його застосування, наявність юридичних гарантій, які забезпечують захист законних інтересів особи. З огляду на це, дослідження питання щодо обмеження права власності в аспекті дії засади недоторканності права власності у кримінальному провадженні набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання обмеження права власності досліджувались у працях таких учених, як: М.М. Агарков, В.В. Алямкін, Н.Л. Бондаренко, В.І. Курдиновський, В.П. Камишанський, І.П. Куликова, А.В. Малько, О.В. Розгон, С.М. Смоков та інші науковці. Водночас ці автори торкалися окремих питань обмеження права власності, не

здійснюючи комплексного дослідження вказаних обмежень при реалізації саме засади недоторканності права власності при здійсненні кримінального провадження у сучасних умовах.

Метою статті є аналіз поняття та правової природи обмеження права власності в контексті дотримання засади недоторканності права власності у кримінальному провадженні.

Основні результати дослідження. Питання обмеження права власності загалом має свою тривалу історію розвитку. Якщо класична римська юриспруденція розглядала власність як незмірне і виняткове панування особи над річчю, як право, вільне від обмежень і абсолютне за своїм захистом, то на початку ХХ ст. недоторканність власності розглядалася вже не як повна неможливість для будь-кого, крім власника, впливати на право власності, а швидше як спосіб найбільш розумного поєднання інтересів кожного конкретного власника і всього суспільства у цілому, тобто визнавалася можливість примусового обмеження або припинення права власності [2, с. 33]. Надалі стало очевидним, що абсолютизувати недоторканність власності неприпустимо, оскільки окремі обмеження даного принципу об'єктивно були необхідними [3, с. 89].

Слід зазначити, що в юридичній літературі немає єдиної думки щодо того, що слід розуміти під поняттям «обмеження права власності», що вживається у ч. 1 ст. 16 КПК України.

Так, В.І. Курдиновський зазначав, що обмеження права власності полягає у вилученні певних повноважень з його змісту [4, с. 81]. Слід зазначити, що у сучасній правовій думці значно більшого поширення отримав інший підхід, згідно з яким правомочність, що підлягає обмеженню, не виключається зі змісту права власності [5, с. 69-70]. До прихильників другого підходу, на наш погляд, відноситься І. П. Куликова, на думку якої, обмеження права власності – це стримуючі фактори, які не дають власнику можливості здійснювати свій приватний інтерес у суперечності з інтересами публічними; ці обмеження вводяться лише на підставі закону і не вилучають правомочностей зі складу суб'єктивного права власності, а лише блокують, повністю або частково, можливість їх здійснення [6, с. 14]. Обмеженнями, продовжує О.В. Розгон, є зовнішній вплив на суб'єктивне право власності конкретної особи, що втілюється у відповідні правовідносини за її участю, тягне за собою стиснення, зменшення можливостей здійснення власником своїх повноважень і полягає у конкретних приписах власнику здійснити певні дії або утриматися від певних дій [7, с. 6].

Другий з названих підходів, на нашу думку, є більш переконливим, оскільки обмеження права за своєю природою являє собою певні труднощі, стримування у здійсненні однієї чи кількох повноважень, що входять у зміст права власності.

Прикладами позбавлення власника можливості реалізовувати одне чи кілька своїх повноважень можуть слугувати обмеження правомочностей володіння, користування та розпорядження річчю, що є речовим доказом у кримінальному провадженні, на певний час або до моменту винесення остаточного

рішення у кримінальному провадженні (засудження особи чи закриття кримінального провадження); лише розпорядження або розпорядження та користування майном у разі його арешту в порядку і на підставах, визначених гл. 17 КПК [8, с. 43].

Поняття правомірного обмеження прав і свобод людини і громадянина формулює В.М. Малиновська, розуміючи під ним обмеження, що встановлюється законом та має як постійний, так і тимчасовий характер, відповідає принципам справедливості, пропорційності, законності, зумовлене об'єктивними причинами, метою його є встановлення балансу інтересів індивідуумів і суспільства у цілому [9, с. 7]. Щодо цього питання є й інша точка зору, яка видається нам більш влучною. Так, на думку І.П. Куликової, оскільки правомочності, які обмежуються, не вилучаються зі складу права власності, такі обмеження є тимчасовими, тобто за відсутності підстав, що зумовили введення обмежень, право власності автоматично відновлюється у повному обсязі [6, с. 14].

Ймовірно, вказівка у визначенні поняття «обмеження права власності» на їх постійний характер зумовлена змішуванням двох суміжних понять: «межі» та «обмеження» права власності. Слід зазначити, що межі права власності встановлюють сам обсяг дії цього права. Обмеження ж встановлюються вже всередині даних меж, і стосуються вилучення окремих прав, які може здійснювати власник. Таким чином, продовжує І.П. Куликова, межі права власності є більш широким поняттям по відношенню до обмеження права власності [6, с. 19]. На нашу думку, саме межі, а не обмеження права власності, можуть носити постійний характер. Якщо ж внаслідок втручання держави відбувається припинення окремих повноважень власника, яке має постійний, а не тимчасовий характер, слід вести мову про позбавлення права власності, а не про її обмеження.

При цьому слід зауважити, що вказаний підхід до розмежування понять «межі» та «обмеження» права власності є не єдиним у юридичній науці. Так, частина авторів — О.В. Конишева, А.В. Малько — розглядають обмеження як категорію, яка, окрім власне обмежувальних заходів, включає також і межі на здійснення певних прав [10, с. 118-120; 11, с. 35].

На нашу думку, правильним є перший підхід, відповідно до якого поняття «межі» і «обмеження права власності» розмежовуються відповідно як родові та видові.

Питання меж і обмежень неоднозначно розкривається в наукових джерелах. Проте дослідники погоджуються з тим, що і межі, і обмеження права власності (його здійснення) встановлюються, реалізуються і забезпечуються державою в особі відповідних уповноважених органів для задоволення відповідних публічних інтересів і потреб [12, с. 79].

На підставі аналізу наведених поглядів, вважаємо, що під обмеженням права власності слід розуміти об'єктивно існуючі обставини тимчасового характеру, що, позбавляючи власника можливості здійснювати свої окремі повноваження, звужують його свободу щодо здійснення дій над належним йому майном.

Європейський суд з прав людини обґрунтовано зазначає, що будь-яке втручання (контроль) з боку держави в сферу приватної власності порушує «справедливий баланс» між потребами суспільства та вимогами захисту права на повагу до власності [13, с. 127-135].

У цьому аспекті слід зазначити, що в кримінальному провадженні існує два види інтересів:

1) інтереси суспільні, в ім'я захисту яких створена і функціонує система кримінальної юстиції;

2) інтереси особисті, головним чином підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого й інших учасників провадження, захист яких, в ім'я того ж суспільного блага, повинен бути гарантований від неправомірних посягань.

Узгодження цих інтересів складає одне з найважливіших завдань кримінального провадження і його досягнення можливе лише за умови існування і дотримання певних, визначених у законі правил чи форм провадження.

Показовим щодо врахування категорій «суспільний» та «особистий інтерес» при оцінці порушення засади недоторканності права власності є рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 19 лютого 2009 р. у справі «Христов проти України» (заява № 24465/04). Ця справа стосувалася конфіскації автомобіля за порушення митних правил, власником якого був громадянин Молдови, а заявник користувався ним на підставі довіреності. Рішенням районного суду автомобіль було конфісковано, але невдовзі Донецький обласний суд скасував це рішення у зв'язку з тим, що автомобіль не можна було конфіскувати, оскільки заявник не був його власником. ЄСПЛ, розглянувши обставини цієї справи, визнав, що постанова Донецького обласного суду від 23 жовтня 2000 р., як обов'язкове для виконання рішення, наділила заявника правом володіти майном у значенні ст.1 Першого протоколу до Конвенції 1950 р., оскільки надала заявникові юридичну підставу для отримання компенсації за неправомірну конфіскацію автомобіля. Наступне скасування Верховним Судом України вказаної постанови від 23 жовтня 2000 р. встановило втручання у право заявника, захищене статтею 1 Першого протоколу. В основу рішення ЄСПЛ було покладено аргументи, що заслуговують на окрему увагу:

«46. Отже, залишається встановити, чи було втручання виправданим. У цьому зв'язку Суд знову наголошує на необхідності підтримання «справедливої рівноваги» між загальним інтересом суспільства та захистом основних прав конкретної особи. Необхідну рівновагу не буде забезпечено, якщо відповідна особа несе «особистий і надмірний тягар» (див. рішення у справі «Брумареску проти Румунії» (Brumarescu. Romania) [GC], п. 78).

47. Суд зауважує, що аргумент Уряду про те, що оскаржуване втручання здійснено в суспільних інтересах, схожий на доводи Уряду, подані в контексті п. 1 ст. 6 Конвенції. Оскільки наявність у цій справі порушення п. 1 ст. 6 Конвенції уже встановлено, Суд доходить висновку, що, хоча виправлення помилок у застосуванні закону, безперечно, становить «суспільний інтерес», в обставинах цієї справи таке виправлення здійснювалося на порушення основоположного принципу юридичної визначеності. Тому цей аргумент відхиляється.

48. Отже, зважаючи на ці обставини, Суд визнає, що «справедлива рівновага» виявилася порушеною і що заявник ніс особистий і надмірний тягар. Це означає, що було порушено ст.1 Першого протоколу» [14, с. 120-121].

Таким чином, на підставі аналізу цього рішення можна стверджувати, що питання дотримання балансу суспільного та особистого інтересу має виняткове значення для вирішення справи по суті і, незважаючи на певну притаманну цим поняттям «оціночність», він залишається важливим критерієм для визначення наявності чи відсутності порушення засади недоторканності права власності. Позиція ЄСПЛ, висловлена у його рішеннях, може мати важливу роль при з'ясуванні факту наявності чи відсутності такого порушення у кримінальному провадженні, особливо зважаючи на положення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., відповідно до ч. 1 ст. 17 якого рішення Європейського суду з прав людини і Європейської комісії з прав людини є джерелом права.

Ці положення знайшли своє відображення і у роз'яснювальних документах судів України. Так, відповідно до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 04 квітня 2013 р., в якому вказано, що запобіжні заходи, затримання у кримінальному провадженні застосовуються лише з метою та за наявності підстав, визначених ст.177 КПК. Слідчому судді, суду слід враховувати, що рішення про застосування одного з видів запобіжних заходів, що обмежує права і свободи підозрюваного, обвинуваченого, має відповідати характеру певного суспільного інтересу (визначеним у КПК конкретним підставам і меті), що, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості [15].

Отже, важливим критерієм, що дозволяє визначити належне співвідношення недоторканності та обмеження права власності, є вимога забезпечення балансу приватних і публічних інтересів, коли суспільство не страждало б від свавілля власників, і водночас власники не були б невинувато обмежені у здійсненні своїх правомочностей [6, с. 9].

Крім вказаного критерію, при оцінці питання, чи є певне обмеження права власності допустимим чи воно повинно розцінюватись як неправомірне порушення принципу недоторканності права власності, на нашу думку, повинна застосовуватись також низка інших критеріїв. Практикою ЄСПЛ сформовано деякі вимоги, яких слід дотримуватись судам при оцінці обмеження прав. Ці критерії полягають у тому, що одночасно мають виконуватись вимоги законності, здійснення втручання у суспільні інтереси, дотримання справедливого балансу приватного та загального інтересів. Якщо немає хоча б однієї умови, втручання вважається неприпустимим [16, с. 37].

В якості критеріїв обмеження права на власність у літературі називають такі умови:

1) наявність реальної або можливої шкоди державним і громадським інтересам;

- 2) неможливість захисту інших прав і законних інтересів іншими способами;
- 3) співмірність обмеження;
- 4) заподіяння меншої шкоди порівняно зі шкодою, якої вдається запобігти;
- 5) неперсоніфікований характер обмежень;
- 6) чіткість і недвозначність формулювання обмежень [17, с. 12-16].

На нашу думку, всі ці критерії можуть бути застосовними і до обмеження права власності в сфері кримінального провадження, окрім вимоги про неперсоніфікований характер обмежень, яка в кримінальному процесі набуває дещо іншого змісту і передбачає швидше закріплення в процесуальному законодавстві потенційної можливості застосування однакових за характером обмежень незалежно від форми власності та належності майна конкретній особі. Самі ж обмеження при їх практичному застосуванні в кримінальному провадженні обов'язково повинні бути персоніфікованими.

До заходів, які обмежують майнові права громадян при здійсненні кримінального провадження, на думку С.М. Смокова, слід відносити: накладення грошового стягнення, тимчасове вилучення майна, арешт майна, оскільки ці заходи при їх застосуванні обмежують конституційні права громадян розпоряджатись вільно своїм майном, витрачаючи на свій розсуд зароблені кошти [18, с. 630]. Крім того, на нашу думку, принцип недоторканності права власності може суттєво обмежуватися при тимчасовому доступі до речей і документів та їх вилученні; при здійсненні обшуку, огляду, а також при проведенні такої негласної слідчої (розшукової) дії, як обстеження публічно недоступних місць.

Передбачаючи можливість обмеження права власності, законодавець висуває певні процесуальні умови прийняття такого рішення, зокрема:

- а) можливість прийняття рішення лише судом;
- б) умотивованість цього рішення;
- в) ухвалення рішення в порядку, передбаченому КПК [8, с. 43].

При цьому слід уточнити, що не всі обмеження права власності у кримінальному провадженні потребують винесення судового рішення. Так, згідно з загальною нормою ч.2 ст.16 КПК України допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення. Однак, таке обмеження можливе лише на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом.

Висновки. З огляду на викладене, слід зазначити, що питання обмеження права власності набуває важливого значення в аспекті реалізації принципу недоторканності права власності, у зв'язку з тим, що повноваженням органів влади, що здійснюють кримінальне провадження, повинні кореспондувати ефективні механізми захисту учасників процесу від порушення права власності. Дієвим механізмом розмежування допустимого обмеження права власності від неправомірного порушення засади недоторканності права власності, на нашу думку, може слугувати впровадження в кримінальне провадження України сформованих практикою ЄСЛП критеріїв, за якими буде здійснюватись оцінка такого обмеження права власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 лист. 1950 р. Ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. *Агарков М.М.* Ценность частного права / М.М. Агарков // Изв. вузов. Сер. : Правоведение. – 1992. – №2. – С. 31-48.
3. *Бондаренко Н.Л.* Особенности реализации принципа неприкосновенности собственности в гражданском законодательстве Республики Беларусь / Н.Л. Бондаренко // Вестник Пермского университета. – 2013. – Вып. 1(19). – С. 89-94.
4. *Курдюновский В.И.* Об ограничениях права собственности на недвижимые имущества по закону : (по рус. праву) / В.И. Курдюновский. – Одесса : Тип. Южнорус. о-ва печ. дела, 1904. – 389 с.
5. *Камышанский В.П.* Пределы и ограничения права собственности : Монография / Камышанский В.П. – Волгоград : Волгогр. акад. МВД России, 2000. – 224 с.
6. *Куликова И.П.* Право собственности: Вопросы соотношения неприкосновенности и ограничений: Автореф. дис. ... кандидата юридических наук: спец. 12.00.03 / И.П. Куликова. – Рязань, 2003. – 23 с.
7. *Розгон О.В.* Межі та обмеження права власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.В. Розгон. – Х., 2005. – 225 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
9. *Малиновская В.М.* Правомерное ограничение конституционных прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: Автореф. дис. ... кандидата юридических наук: спец. 12.00.02 / В.М. Малиновская. – М., 2007. – 24 с.
10. *Комишева О.В.* Обмеження земельних прав, спрямованих на раціональне використання земель [Текст] / О.В. Конишева // Проблеми законності: респуб. міжвід. наук. зб. – Х. : Нац. юрид. академія України, 2006. – Вип. 84. – С. 117-122.
11. *Малько А.В.* Стимулы и ограничения в праве [Текст] / А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2003. – 250 с.
12. *Афанасієв Р.В.* Окремі теоретичні аспекти права власності на природні ресурси / Р.В. Афанасієв // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1. – С. 77-81.
13. Решение Европейского суда по правам человека по поводу приемлемости жалобы № 48757/99 «Валерий Филиппович Шестаков против России» // Журнал российского права. – 2002. – № 11. – С. 127-135.
14. *Кубинська О.П., Фулей Т.І., Баранік Р.В.* Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 240 с.
15. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 04 квіт. 2013 р. № 511-550/0/4-13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13/print1396635558299041>
16. *Скловский К.* Вопрос о пределах вмешательства государства в частную собственность в судебной практике / Скловский К. // Хозяйство и право. – 2002. – № 6. – С. 34-41.

17. Алямкін В.В. Декілька міркувань щодо забезпечення права приватної власності / Алямкін В.В. // Право та управління. – 2011. – № 1. – С. 12–16.

18. Смоков С.М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / С.М. Смоков // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 628–632.

Моргун Н.С. Обмеження права власності при реалізації засади недоторканності права власності у кримінальному провадженні

Стаття присвячена загальній характеристиці обмеження права власності у кримінальному провадженні в світлі реалізації засади недоторканності права власності. Проаналізовано чинне кримінальне процесуальне законодавство України та наукова література, визначено поняття «обмеження права власності», досліджено критерії оцінки правомірності застосування обмеження права власності у кримінальному провадженні.

Ключові слова: недоторканність права власності, обмеження права власності, межі права власності, розслідування злочинів, слідчий, Кримінальний процесуальний кодекс.

Моргун Н.С. Ограничения права собственности при реализации принципа неприкосновенности права собственности в уголовном производстве

Статья посвящена общей характеристике ограничения права собственности в уголовном производстве в свете реализации принципа неприкосновенности права собственности. Проанализировано действующее уголовное процессуальное законодательство Украины и научная литература, определено понятие «ограничения права собственности», исследованы критерии оценки правомочности применения ограничения права собственности в уголовном производстве.

Ключевые слова: неприкосновенность права собственности, ограничения права собственности, границы права собственности, расследование преступлений, следователь, Уголовный процессуальный кодекс.

Murgyn N.S. Restriction of property rights in the implementation of the principle of the inviolability of property rights in criminal proceedings

The article is devoted to the general characteristics of ownership restrictions in criminal proceedings in the light of the implementation of the principle of the inviolability of property rights. Current criminal procedural law of Ukraine and educational literature are analyzed, the concept of ownership restrictions is defined, the criteria for assessing the legality of the using of ownership restrictions in criminal procedure are investigated.

Keywords: inviolability of property rights, ownership restrictions, boundaries of ownership, the crime investigation, the investigator, Criminal Procedure Code.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2014.

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ ЗАЯВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ ГРОМАДЯН ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

І.В. Сервецький

доктор юридичних наук, доцент

професор кафедри спеціальної техніки

та оперативно-розшукового документування

Національної академії внутрішніх справ

Постановка проблеми. Захист прав і свободи людини здійснюється за допомогою конституційних заходів, що є нормами прямої дії [1]. Кримінальний процес передбачає механізм реалізації цих прав і свобод громадян [2] на стадії подачі заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення. Порядок прийняття заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, має бути передбачений нормами Кримінального процесуального кодексу. На наш погляд, ця самостійна стадія кримінального процесу повинна починатися з моменту звернення громадянина в будь-якій формі до будь-кого, чи будь-якого правоохоронного органу, державної установи про факт учинення стосовно нього або його близьких, чи сторонніх осіб кримінального правопорушення, чи кримінального проступку.

На жаль, подання заяви чи повідомлення після самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, не є самостійною стадією кримінального процесу [2], а тому вона не врегульована нормами процесуального законодавства.

Процес подання заяви, її перевірка та прийняття рішення регулюється наказами та інструкціями МВС України [3]. Водночас до початку кримінального провадження здійснюється низка організаційно-тактичних, оперативно-розшукових заходів реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення [4], для з'ясування всіх обставин учиненого правопорушення.

Такі невідкладні слідчо-оперативні заходи здійснюються протягом 24 годин. Як правило, порушуються, у зв'язку з відсутністю інформації, якої недостатньо для прийняття рішення, зазвичай, членами слідчо-оперативної групи, уповноваженими та службовими особами [5]. На наш погляд, на цій стадії перевірки наявності чи відсутності складу злочину допускається найбільше порушень законності, необґрунтованого кримінального переслідування або необґрунтованого винесення висновків за матеріалами перевірки заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення чи кримінальні проступки. Незважаючи на такі протиріччя, дії працівників органів внутрішніх справ, уповноважених осіб, на наш погляд, мають відповідати нормам чинного законодавства.

Актуальними є питання усунення протиріч, що мають місце в новому Кримінальному процесуальному кодексі України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами вдосконалення чинного КПК України займаються такі науковці та практичні працівники правоохоронних органів, а саме: Р.Г. Андреев, О. Баганець, О.М. Бандурка, Є.П. Блажівський, В.Г. Гончаренко, Р.С. Кацавця, В.В. Коваленко, А.В. Молдаван, В.Н. Назарова, В.Т. Нор, П.П. Підюков, Д.П. Письменний, В.Я. Тацій, Л.Д. Удалова, В.І. Шақун, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та інші.

Мета дослідження полягає в установленні всіх наявних можливостей громадян реалізувати своє конституційне право на захист прав і свобод людини, порушених унаслідок учинення щодо них кримінальних правопорушень, через унесення змін та доповнень до КПК України.

Основні результати дослідження. З прийняттям нового КПК України, теоретично в громадян мало б з'явитися більше можливості реалізувати своє конституційне право на захист прав і свобод, порушених унаслідок вчинення стосовно них кримінального правопорушення [2].

Прийняття заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, незалежно від місця й часу їх учинення, повноти отриманих даних, особистості заявника, здійснюється негайно тим органом внутрішніх справ, до якого надійшло звернення чи повідомлення, або самостійне виявлення слідчим або іншою службовою особою органу внутрішніх справ з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [3].

У такому разі заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. Слідчий, уповноважена чи службова особа зобов'язана прийняти та зареєструвати заяву й повідомлення про кримінальне правопорушення [2].

Джерелами інформації про вчинення кримінальних правопорушень є:

- повідомлення фізичних або юридичних осіб та самостійно виявлені слідчим або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень;
- повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення;
- повідомлення, про вчинення кримінального правопорушення, опубліковані в засобах масової інформації;
- інформація, що надійшла засобами телефонного зв'язку, телеграфом або іншими засобами зв'язку, про вчинення кримінального правопорушення;
- повідомлення працівників медичних установ про звернення за медичною допомогою осіб з тілесними ушкодженнями, отриманими внаслідок учинення стосовно них кримінальних правопорушень [3].

Повідомлення про вчинення кримінального правопорушення може бути здійснено такими особами:

- потерпілими та їх представниками;
- заявником, який не є потерпілим;
- представником органів влади та управління;

- представниками міністерств, відомств інших організацій та установ;
- особами, які вчинили злочин, та їх представники.

Форми подачі заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення можуть бути як гласними, так і негласними:

Гласна форма звернення громадян до правоохоронних органів може бути здійснена:

- телефоном;
- мобільним телефоном;
- СМС повідомленням;
- ММС повідомленням;
- скайпом;
- електронною поштою.

Негласна форма передається оперативним працівникам у будь-якому вигляді.

Форми подачі заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та кримінальні проступки у вигляді:

- письма на папері;
- малюнків;
- зображень;
- звуків на магнітних носіях;
- письмових знаків, виконаних на папері;
- звуків на лазерних носіях;
- електронних систем, що можуть містити факт чи обставини вчинення

відносно них кримінального правопорушення та інші спеціально створені формули, знаки, шрифти, комбінації, коди.

Факт подачі заяви громадянином до правоохоронних органів про вчинення кримінального правопорушення може бути здійснено в усній та письмовій формах.

Усна заява до правоохоронного органу або до будь-якого працівника правоохоронного органу, який зобов'язаний негайно відреагувати на усну заяву громадянина про вчинений факт кримінального правопорушення та негайно здійснити низку заходів.

При особистому зверненні заявника до органу внутрішніх справ, що обслуговує обласні центри та інші міста з територіальним поділом, крім спеціальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю, із заявою чи повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення та інші події цілодобово оформляються протоколи усних заяв оперативним черговим або іншою службовою особою в кімнаті для приймання громадян і відразу реєструються в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події [3].

Інформацію, що надійшла до чергової частини міськрайліноргану про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію на території обслуговування іншого органу внутрішніх справ, оперативний черговий реєструє до журналу єдиного обліку (ЄО), вживає необхідних заходів щодо запобігання або припинення кримінального правопорушення, невідкладно інформує про

вчинену подію той орган, на території оперативного обслуговування якого мала місце подія [3].

При особистому зверненні за межами дислокації органу внутрішніх справ слідчий або інша службова особа органу внутрішніх справ на території України незалежно від посади, яку займає, місцезнаходження й часу, у разі звернення до нього громадян або службових осіб із заявою про вчинене кримінальне правопорушення або в разі безпосереднього виявлення такого, зобов'язаний ужити заходів щодо його припинення, надання допомоги особам, які її потребують, установлення й затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, охорони місця події і негайно повідомити про це в найближчий підрозділ міліції [3].

При зверненні до службових осіб підрозділів (управлінь, відділів) Державтоінспекції, пунктів централізованого спостереження підрозділів Державної служби охорони, ізоляторів тимчасового тримання, спецприймальників для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, приймальників-розподільників для дітей інформацію про вчинене кримінальне правопорушення негайно передають до чергових частин органів внутрішніх справ, про що в облікових документах робляться відмітки [3].

Усні заяви заносяться до протоколу усної заяви (повідомлення) про кримінальні правопорушення, що підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву [3].

При зверненні за телефоном та в інший спосіб, зазначений вище, отримані оператором телефонної лінії «102» негайно передаються до відповідного міськрайліноргану, про що ним робиться відмітка в робочому зошиті [3].

Повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або іншу подію, отримане оператором телефонної лінії «102» органу внутрішніх справ, що обслуговує місто з територіальним поділом, негайно передається до чергової частини міськрайліноргану, на території обслуговування якого мала місце подія.

У такому разі при надходженні заяви, повідомлення поштою або іншими засобами зв'язку заявник не попереджається про кримінальну відповідальність, а попереджається в процесі кримінального провадження.

Заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність (за виключенням випадків, коли таке попередження неможливо зробити з об'єктивних причин: надходження заяви, повідомлення поштою, іншим засобом зв'язку, непритомний стан заявника, відрядження тощо) [3].

Повідомлення представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення, можуть бути усними або письмовими та відповідати ст. 207 КПК України [3].

Письмова заява передається безпосередньо особою, стосовно якої учинено кримінальне правопорушення, заявником (передбачено ст. 60 КПК

України) – звернення до правоохоронного органу та до будь-якого працівника органу внутрішніх справ.

Особа, яка подає письмову заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення, під розпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, передбачене ст. 383 КК України [4].

У випадку, якщо особа звертається до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення. Військовослужбовці, працівники органів внутрішніх справ і державної безпеки, а також особи рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України мають право подавати звернення, які не стосуються їх службової діяльності, її письмова заява реєструється і передається для виконання [5].

Керівник органів внутрішніх справ накладає резолюцію в якій повинно бути зазначено прізвища та ініціалів, зміст резолюції, термін виконання, особистий підпис та дата [6].

Самостійне виявлення кримінального правопорушення слідчим чи прокурором, означає, що будь-який працівник правоохоронного органу шляхом візуального спостереження може встановити факт кримінального правопорушення та діяти відповідно до норм КПК України [2].

Уповноважена та службова особа, яка здійснює оперативно-розшукові заходи з виявлення, припинення кримінальних правопорушень шляхом проведення гласних і негласних оперативно-розшукових заходів зобов'язана діяти відповідно до інструкції [7].

Усі заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення реєструються цілодобово в чергових частинах органів внутрішніх справ оперативними черговими відразу після їх надходження та вносяться до ЄО, а також до інформаційної підсистеми «ФАКТ» Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ [3].

Письмові заяви про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, подані до міськрайлінорганів внутрішніх справ безпосередньо заявником, або повідомлення, що надійшли телефонним зв'язком, реєструються в черговій частині в ЄО та негайно надаються керівникові органу досудового розслідування, про що інформується начальник територіального органу внутрішніх справ [3].

Якщо заява чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення надійшла до міськрайліноргану внутрішніх справ при особистому зверненні заявника, то водночас з його реєстрацією в ЄО черговій частині органу внутрішніх справ оперативний черговий оформляє талон-повідомлення (додаток 5 до цієї Інструкції) і видає його заявнику [3].

Талон-повідомлення оформляється й видається заявнику також при його особистому зверненні за межами дислокації органу внутрішніх справ слідчими, які входять до основної та додаткової слідчо-оперативної групи, старшими дільничними (дільничними) інспекторами міліції, працівниками оперативних підрозділів [3].

Заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення й інші події, що надійшли до відділу документального забезпечення органу внутрішніх справ поштою, телеграфом, факсимільним зв'язком або іншим видом зв'язку, реєструються за встановленими правилами діловодства. Про них негайно доповідається начальникові органу внутрішніх справ або особі, яка виконує його обов'язки. Начальник органу внутрішніх справ або особа, яка виконує його обов'язки, дає письмові вказівки щодо негайного внесення до ЄО заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, скеровує їх для розгляду, згідно з вимогами КПК України, до органу досудового розслідування [3].

Про заяви та повідомлення, в яких указується на обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, які надійшли до апаратів МВС, ГУБОЗ, ГУМВС, УМВС, територіальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю після їх реєстрації в журналі вхідної кореспонденції працівниками підрозділів документального забезпечення, негайно доповідає керівництву МВС (ГУБОЗ), ГУМВС, УМВС (територіальних підрозділів БОЗ), після чого такі заяви й повідомлення передаються до чергової частини (МВС, ГУБОЗ, ГУМВС, УМВС, територіальних підрозділів БОЗ) для реєстрації в ЄО [3].

Оперативний черговий МВС (ГУБОЗ) ГУМВС, УМВС (територіальних підрозділів БОЗ) після реєстрації заяви чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення в ЄО негайно передає їх під розпис працівнику підрозділу визначеного відповідальним за їх розгляд для направлення до відповідного слідчого органу, уповноваженого здійснювати досудове розслідування, згідно зі ст. 216 КПК України, або до територіального органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення, для організації здійснення досудового розслідування, відповідно до п. 1 ст. 218 КПК України [3].

Оперативний черговий, отримавши заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію від слідчого або іншої службової особи, зобов'язаний ужити всіх можливих заходів щодо запобігання кримінальному правопорушенню або припинити його, організувати невідкладні дії щодо встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, у короткий термін. А у невідкладних випадках, якщо це необхідно, – здійснити огляд місця події до внесення відомостей та внести Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) найбільш повну та об'єктивну інформацію ст. 214 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення або кримінального проступку, а саме:

Основними завданнями органів внутрішніх справ щодо реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення та надзвичайні події є:

– негайне реагування на всі кримінальні правопорушення та надзвичайні події, направлення на місця подій сил і засобів, необхідних для захисту порушених конституційних прав громадян;

– підтримання постійної готовності сил і засобів органів внутрішніх справ до оперативного реагування;

– оперативне інформування чергових частин вищого органу внутрішніх справ (ОВС) про отримані повідомлення;

– забезпечення особистої безпеки громадян, захисту їх прав, свобод і законних інтересів, попередження чи припинення правопорушень, виявлення та затримання осіб, які їх учинили, усунення негативних наслідків правопорушень та надзвичайних подій;

– орієнтування всіх видів нарядів про вчинення кримінальних правопорушень та інших правопорушень, прикмет осіб, які їх учинили, об'єктів посягань;

– організація взаємодії з іншими органами й підрозділами внутрішніх справ, іншими органами виконавчої влади під час реагування на кримінальні правопорушення, інші правопорушення та події;

– забезпечення особистої безпеки працівників міліції, організація їх навчання діям у типових та екстремальних ситуаціях [8].

Посилений варіант оперативно-службової (далі-посилений варіант діяльності) – для військовослужбовців внутрішніх військ – бойової служби – це комплекс організаційно-правових, профілактичних, оперативних та інших заходів, пов'язаних з особливим режимом виконання оперативно-службових завдань і залученням значної кількості працівників та військовослужбовців системи МВС України, з метою швидкої стабілізації оперативної обстановки, якщо наявними силами й засобами, які безпосередньо залучені до охорони громадського порядку, у повсякденному режимі несення служби їх виконати неможливо [9] та здійснити низку невідкладних заходів, а саме:

Уточнити:

– місце, час та обставини вчинення злочину;

– кількість підозрюваних, їх прикмети, установчі дані (якщо відомі); які сліди могли залишитися на одязі та тілі підозрюваних; наявність у них зброї, транспорту (належність, кількість, марка, номер); місцеперебування в даний час, якщо зникли;

– шляхи можливого відходу або місце переховування;

– установчі дані вбитого (якщо відомі);

– чи викрадено щось підозрюваними, прикмети викраденого;

– установчі дані та місцезнаходження заявника.

Попередити заявника про необхідність збереження обстановки та слідів злочину.

Зареєструвати повідомлення.

Про прикмети підозрюваних, напрям їх руху та транспорт, який вони використовували, прикмети викраденого орієнтувати:

– усі види нарядів;

– дільничних інспекторів міліції;

- чергових сусідніх ОВС (територіальних та транспортних);
- диспетчерів вокзалів (залізничних, річкових, морських, автобусних, аеропортів, таксопarks, швидкої медичної допомоги);
- заклади охорони здоров'я (якщо є дані, що підозрюваний дістав травму).

Направити для затримання підозрюваних та охорони місця події найближчий наряд, екіпаж автопатруля, дільничного інспектора міліції, а в сільській місцевості до прибуття міліції користуватися допомогою працівників органів місцевого самоврядування, керівників господарств.

Перекрити можливі шляхи відходу підозрюваних (вокзали, аеропорти, зупинки громадського транспорту, шляхи з населеного пункту) та місця їх можливої появи, організувати переслідування.

Доповісти про подію:

- начальникові ОВС або його заступникові;
- відповідальному від керівництва ОВС;
- начальникові або заступникові начальника підрозділу БОЗ (якщо є дані, що злочин учинено організованою злочинною групою (ОЗГ);
- черговому ОВС вищого рівня.

Повідомити черговому прокуратури.

Направити на місце події слідчо-оперативну групу в складі:

- слідчого;
- оперуповноваженого карного розшуку;
- оперуповноваженого служби КМСД, якщо є дані, що злочин вчинено дітьми;

- експерта-криміналіста;
- судово-медичного експерта;
- кінолога зі службово-розшуковим собакою.

За наявності на місці події інших потерпілих викликати швидку медичну допомогу.

Організувати показ очевидцям злочину фотоальбомів і відеотек осіб, які перебувають на обліку в ОВС.

За необхідності, за рішенням начальника ОВС, увести в дію один з оперативних планів:

«Перехоплення» (коли підозрювані зникли на автомобілотранспорті та відомі прикмети транспорту);

«Сирена» (за наявності даних про осіб чи прикмети озброєних підозрюваних);

«Грім» (коли встановлено місцезнаходження озброєних підозрюваних).

Надалі діяти за розпорядженнями штабу з керування операцією та згідно з цими планами.

Направити до чергової частини вищого рівня детальну інформацію про вбивство, вжиті заходи та їх результати [10].

З метою залучення всіх підрозділів міліції до реагування на протиправні правопорушення та розкрити злочини по гарячих слідах запровадити систему зв'язку та налагодити співпрацю з черговими на вокзалах (станціях), диспет-

черськими службами швидкої медичної допомоги, міського пасажирського транспорту, таксі, електричних мереж, газового господарства, аварійних служб, житлово-експлуатаційних організацій для отримання від них необхідної оперативної інформації [11] та залучити патруль постових підрозділів, що зобов'язані:

а) при зверненні громадян із заявами та повідомленнями про підготовку до вчинення або про вчинені злочини встановити й записати прізвище, ім'я та по батькові заявників, їх адреси, час надходження повідомлення, конкретне місце вчинення злочину, ким і проти кого він учинений або готується та інші дані, що мають важливі значення для розкриття злочину;

б) при одержанні повідомлень про підготовку злочину, доповідати черговому й ужити заходів до його запобігання;

в) при одержанні повідомлень про злочин, що готується, або про вчинений злочин, терміново доповісти про це черговому, прибути до місця події, ужити заходів щодо виявлення й затримання осіб, які вчинили злочин, надати допомогу потерпілим, установити свідків (очевидців) і до прибуття слідчо-оперативної групи забезпечити охорону місця пригоди, недоторканість обстановки, слідів, знарядь злочинів та інших речових доказів;

г) при виявленні в районі маршруту (поста) слідів або предметів, які можуть бути доказом вчинення злочину, вжити заходів для їх зберігання й доповісти про це черговому;

д) при одержанні інформації про злочинців, які перебувають у розшуку, і тих, що пропали безвісти, та прикмети осіб, які розшукуються, виявляти їх шляхом особистого пошуку в районі маршруту патрулювання (поста), при цьому звертати особливу увагу на місце масового скупчення громадян;

е) з прибуттям на місце події слідчо-оперативної групи діяти відповідно до вказівок її керівника, про що доповісти черговому;

є) при надходженні повідомлення про факти збуту фальшивих грошей терміново вживати заходів щодо затримання особи, яка займається цим, виявити свідків і доповісти про це черговому [12].

При надходженні до органу внутрішніх справ заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення оперативний черговий територіального органу внутрішніх справ (оперативний черговий) зобов'язаний негайно надати її начальнику слідчого підрозділу, який визначає слідчого, що здійснюватиме досудове розслідування, а також поінформувати начальника територіального органу внутрішніх справ.

Слідчий невідкладно, але не пізніше 24 годин, зобов'язаний внести відомості про кримінальне правопорушення за заявою або повідомленням до Єдиного реєстру досудових розслідувань ЄРДР [13].

Начальник територіального органу внутрішніх справ організовує своєчасне направлення на місце події слідчо-оперативної групи (СОГ) у повному складі.

СОГ створюються при чергових частинах територіальних органів внутрішніх справ. Склад цих груп формується з працівників органів внутрішніх справ відповідно до графіку чергування, затвердженого начальником терито-

ріального органу внутрішніх справ та погодженого з начальником слідчого підрозділу.

До СОГ в обов'язковому порядку входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст.

Завданням СОГ є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного й неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення.

Після прибуття на місце події члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, установлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та ймовірні шляхи їх відходу. За необхідності вживають заходів для переслідування транспортних засобів, якими заволоділи особи, що вчинили кримінальне правопорушення, або тих, що використовувалися при його вчиненні; беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються в учиненні цих кримінальних правопорушень.

Слідчий керує діями членів СОГ та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події.

Разом з членами групи, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілим, свідками та іншими учасниками кримінального провадження проводить огляд місця події, під час якого в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, вилучає речі й документи, що важливі для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню. Забезпечує їх належне зберігання для подальшого направлення для проведення експертного дослідження.

Має право заборонити будь-якій особі залишати місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

За наявності підстав інформує оперативного чергового про залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення [14].

Співробітник оперативного підрозділу:

– здійснює поквартирний чи подвірний обхід з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збирання відомостей, що можуть бути використані як докази;

– установлює час, місце й обставини вчинення кримінального правопорушення; кількість причетних до його вчинення осіб, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, що могли залишитися через опір потерпілих або під час подолання перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямок, у якому вони зникли; інші відомості, необхідні для встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

– негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

– виконує письмові доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Під час їх виконання користується повноваженнями слідчого.

Під час ведення оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи (ОРС) щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим органів внутрішніх справ, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу.

Начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму таємності надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання за потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність у їх діях ознак злочину.

У подальшому матеріали ОРС розглядаються під час оперативної наради за участі начальників оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР [13].

Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, що затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів.

У разі встановлення під час проведення оперативно-розшукових заходів фактичних даних, що свідчать про ознаки злочину в діяннях окремих осіб та груп, але якщо їх припинення може негативно вплинути на результати кримінального провадження, начальник оперативного підрозділу інформує про це начальника слідчого підрозділу, і лише після закінчення їх проведення матеріали ОРС виносяться на розгляд оперативної наради для розроблення спільних заходів щодо реалізації.

Для швидкого та повного розслідування тяжких, особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень, що викликали значний суспільний резонанс, утворюються СОГ.

Утворення СОГ здійснюється за наказом начальника територіального органу внутрішніх справ, погодженого з начальником слідчого підрозділу. При цьому керівником СОГ є слідчий, який визначений начальником слідчого підрозділу здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення.

До складу СОГ, як правило, входять співробітники, які брали участь в огляді місця події. У разі потреби залучаються дільничні інспектори міліції, на території обслуговування яких учинено кримінальне правопорушення, співробітники інших органів та підрозділів внутрішніх справ.

Забороняється здійснювати заміну оперативних працівників, що включені до складу слідчо-оперативної групи, без узгодження зі слідчим (керівником групи) або керівником органу досудового розслідування [15].

У ст. 214 КПК України зазначено, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального право-

порушення, зобов'язаний унести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування [13]

Висновки. Таким чином, на наш погляд, кримінальне провадження повинно починатися з моменту подачі заяв, повідомлень про кримінальні правопорушення.

Водночас у ч.3 ст. 214 КПК України зазначено, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається й тягне за собою відповідальність, установлену законом [2].

Після внесення відомостей до ЄРДР починається досудове розслідування. При цьому потрібно пам'ятати, що відмова в прийнятті й реєстрації заяви або повідомлення не допускається ч. 4 ст. 214 КПК України. Після реєстрації слідчий та інші уповноважені особи проводять строго регламентовані кодексом слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові), а також інші процесуальні дії.

Існує єдина електронна форма щодо форми внесення до ЄРДР. Водночас законодавець не передбачив введення дублікатів письмових реєстраційних документів на випадок учинення надзвичайних ситуацій: землетрусів, вимкнення електрики тощо. ЄРДР може не працювати протягом тривалого часу. На цей випадок законодавець мав би передбачити введення реєстраційних документів початку досудового розслідування (дублікати), до яких уносяться такі ж відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України [2].

Це дало б можливість забезпечити звернення із заявами, повідомленнями громадян про злочини в будь-яких ситуаціях, а правоохоронним органам невідкладно діяти в будь-якій надзвичайних ситуаціях, що мають місце в нашому житті.

Початок досудового розслідування регламентується ст. 214 КПК України. У ч. 2 цієї статті зазначено, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР слідчим чи прокурором.

Крім того, на органи прокуратури покладені обов'язки щодо ефективності у додержанні законності при реєстрації, вирішенні заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, або ті, що готуються, забезпечення достовірності обліку показників щодо стану законності та досудового розслідування [16].

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до ЄРДР за першої можливості [13]

Підставою для внесення інформації до Єдиного реєстру є рішення слідчого або прокурора, що ухвалюється в результаті отримання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення або після самостійного виявлення ким-небудь з них з будь-якого джерела обставин, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Такий припис міститься в частині першій ст. 214 КПК України [2].

У ч. 6 ст. 214 КПК України зазначено, що слідчий негайно в письмовій формі повідомляє прокурору про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 цієї статті.

Якщо ж відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР унесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні в нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. — [Електронний ресурс]: Закон від 28.червня. 1996 р. № 254 к/96-ВР – Режим доступу: обмежений.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: Закон України станом на 19 листоп. 2012 р.
3. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: Наказ МВС України від 19 листопада 2012 р. №1050.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341–III // Відомості Верховної Ради України. – № 25-26. – Ст.131.
5. Про звернення громадян: Закон України / Відомості Верховної Ради України. 1996, № 47, ст.256.
6. Про затвердження Інструкції з організації контролю за виконанням документів у системі МВС України: Наказ МВС України, від 23 квітня 2012 року, № 350.
7. Про затвердження Інструкції про організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ МВС України, від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/ 936/1687/5.
8. Про організації реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України: Наказ МВС України, від 22 жовтня 2012 р. № 940.
9. Про затвердження інструкції про порядок переведення органів і підрозділів системи Міністерства внутрішніх справ України на посилений варіант оперативно-службової діяльності: Наказ МВС України, від 03 груд. 2012 р. № 1111.
10. Про організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань: Наказ МВС України, від 20 серп. 2009, № 181.
11. Про заходи щодо вдосконалення системи комплексного використання сил і засобів в охороні громадського порядку: Наказ МВС України, 30 верес. 2008, № 505.
12. Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України: Наказ МВС України, від 6 верес. 1994 р. за № 404.
13. Про Єдиний реєстр досудових: Наказ Генерального прокурора України, від 17 серп. 2012 р. № 69
14. Про організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: Наказ МВС України, від 14 серп. 2012 року, № 700.
15. Про організації діяльності органів досудового розслідування: Наказ МВС України, від 09 серп. 2012 р., № 686.
16. Про організації діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України із змінами, внесеними наказом Генерального прокурора України, від 26 липня 2013 року, № 4гн-1.

Сервецький І.В. Кримінально-процесуальні засоби вирішення заяв та повідомлень громадян про кримінальні правопорушення

У статті проаналізовано проблеми вирішення заяв та повідомлень громадян про кримінальні правопорушення в умовах нового Кримінального процесуального кодексу України. Розглянуто теоретико-прикладні проблеми порядку вирішення заяв та повідомлень про вчинені кримінальні порушення, в умовах дії нового законодавства. Проаналізовано чинний закон та нормативні акти, що регулюють порядок реагування на звернення громадян та прогалини, що містить КПК України та нормативні акти.

Ключові слова: заява, повідомлення громадян, реагування, рішення, початок кримінального провадження.

Сервецький І.В. Уголовно-процессуальные средства разрешения заявлений и сообщений граждан про уголовные правонарушения

В статье проанализированы проблемы разрешения заявлений и сообщений граждан про уголовные правонарушения в условиях нового Уголовного процессуального кодекса Украины. Рассмотрены теоретико-прикладные проблемы порядка разрешения заявлений и сообщений о совершенных уголовные нарушения, в условиях действия нового законодательства. Проанализированы действующий закон и нормативные акты, регулирующие порядок реагирования на обращения граждан и пробелы, которые содержит КПК Украины и нормативные акты.

Ключевые слова: заявление, сообщения граждан, реагирования, решение, начало уголовного производства.

Servetskiy I.V. Criminal procedure means of resolving complaints and reports of citizens about criminal offenses

The article analyzes the problems permission statements and reports of citizens about criminal offenses under the new Criminal Procedural Code of Ukraine. Considered theoretical and applied problems of the settlement of claims and reports on committed criminal offenses, in terms of the new legislation. Analyzed the current law and regulations governing the response to the complaints of citizens and gaps contains PDAs Ukraine and regulations.

Keywords: application, reports from citizens, response, solution, start criminal proceedings.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2014.

ВАЖЛИВІСТЬ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ РІЗНОМАНІТНИХ ВИДІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО

К.С. Архіпова

аспірант

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Глобальний інформаційний простір, що сформувався за останні тисячоліття, визначив основними чинниками політичної, виробничої сфери, економіки, освіти тощо такі знаряддя як: видавничу справу, пресу, радіо, телебачення, комп'ютерні технології, засоби електронного зв'язку. Різні інформаційні системи, що обслуговують різноманітні галузі суспільного життя, виступають як підсилюючий фактор суспільства та держави в цілому і послаблюючий фактор, тому що стають слабкою ланкою у політичній, економічній, ідеологічній, військовій боротьбі супротивників та опонентів.

Інформаційна боротьба посилилася завдяки комп'ютеризації суспільства, зокрема інформатизації. Поява Інтернету сприяла оновленню методів збирання, опрацювання, зберігання та передавання інформації, потребувала забезпечення нових методів та технологій захисту інформації, інформаційної безпеки від посягання на неї технічними, програмно-математичними, організаційними та правовими методами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливість здійснення глибоких комплексних досліджень видів інформаційно-психологічного впливу на людину та суспільство в цілому обумовлена тими негативними наслідками, до яких такий вплив може призвести. Тому краще їх попередити, а для цього необхідно вивчити причини. Цій проблематиці приділяється увага в дослідженнях таких авторів, як: В.В. Остроухова, В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Є.Д. Скулиша, С.Г. Кара-Мурзи, Г.Г. Почепцова, А.П. Закалюка та ін.

Метою статті є дослідження і обґрунтування важливості вивчення різноманітних видів інформаційно-психологічного впливу на суспільство та негативних наслідків такого впливу, а також попередження останніх на основі їх причин.

Основні результати дослідження. Світовий інтеграційний процес, що обумовлений глобалізацією є результатом прогресу інформаційних технологій. Він суттєво впливає на всі сфери суспільного життя і має такі основні засади:

- 1) Кожен має бути почутим.
- 2) Має бути простір для висловлювань [4, с. 525].

Сьогодні також не існує достатнього захисту особи від загроз порушення інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки особистості – неусвідомлюваного інформаційно-психологічного впливу, зокрема: штучного щеплення їй синдрому залежності; розроблення, створення та застосування засобів впливу; деструктивного впливу на психіку людини природних комплексів, антропогенних зон, генераторів фізичних полів та випромінювань. На жаль, щоб захистити біоенергетику людини, не завдавши шкоди її здоров'ю, потрібна така система знань, якої поки що немає і є небезпека безконтрольного застосування технологій, засобів і методів психофізичного впливу на людей через їх свідомість і підсвідомість для формування необхідних подій та маніпулювання громадською думкою.

Все більшої реалізації набуває метод інформаційного управління людьми завдяки використанню інформаційних технологій. До джерел та каналів впливу на індивідуальну, групову та масову свідомість, психологію та поведінку людей відносять: ЗМІ та спеціальні засоби інформаційно-пропагандистської напрямку; глобальні комп'ютерні мережі та програмні засоби швидкого розповсюдження в мережах інформаційних і пропагандистських матеріалів; засоби та технології, що нелегально модифікують інформаційне середовище, у якому особа приймає рішення; засоби створення віртуальної реальності; чутки, міфи і легенди; засоби підпорогового семантичного впливу; засоби генерування акустичних та електромагнітних полів.

Джерелами інформаційного простору є суперечності інтересів, систем цінностей, цілей між особистістю та суспільством. Найбільш небезпечним джерелом загроз інтересам особи є маніпулювання свідомістю особи, створенням навколо неї індивідуального інформаційного простору з впливом на її психічну діяльність. С.Г. Кара-Мурза зазначає, що застосування сучасних технологій та засобів маніпулювання громадською думкою відбувається повсякденно ЗМІ, рекламною сферою, різноманітними екстрасенсами, чаклунами, магами тощо, діяльність яких активізується в моменти розвитку держави, наприклад, у передвиборчі кампанії [5].

Новітні інформаційні технології, сучасні інформаційні і психологічні, економічні та соціальні форми та способи впливу на особу і суспільство застосовують не лише під час бойових дій, а й у повсякденному житті. Культ жорстокості, насильства, які демонструє телебачення та комп'ютерні мережі, породжує неусвідомлене бажання частини населення, особливо підлітків та молоді, наслідувати його, сприяє закріпленню подібних стереотипів поведінки у власному повсякденному житті, знижує рівень обмежень і правових заборон, що призводить до втрати морально-ціннісних установок та правопорушень [4, с. 15-16].

Негативні наслідки реалізації інформаційно-психологічного впливу проявляються у двох аспектах:

- 1) системі відносин особистості, зокрема, до держави;
- 2) руйнування цілісності самої особистості .

Цифрові і комп'ютерні технології в телерадіомовленні сприяють застосуванню різних відео- й аудіоефектів, завдяки чому впровадження нових інформаційних технологій і засобів комунікації має потужні можливості для цілеспрямованого впливу на поведінку великої кількості людей, їхнє психічне та фізичне здоров'я.

Сучасні можливості застосування фізичних ефектів під час формування інформаційного середовища різноманітні – це спеціальні візуальні і звукові впливи. Так, зміна контрасту кольору або різкі повороти зображення, фіксуючись свідомістю людини, впливають непомітно, подібно до ефекту «25-го кадру».

Вплив на свідомість особи та її поведінку відбувається за двома базовими методами: переконанням та навіюванням.

Переконання впливає на власне критичне сприйняття і відбувається за таким алгоритмом:

- логіка впливу повинна бути доступною інтелекту об'єкта впливу;
- переконання повинні спиратися на факти, що відомі об'єкту;
- інформація для переконання повинна містити узагальнюючі пропозиції;
- тези для переконання повинні бути несуперечливими;
- нові факти повинні містити емоційне навантаження.

Навіювання призначено для тих, хто некритично сприймає інформацію і має такі особливості:

- плановість та цілеспрямованість;
- конкретність;
- некритичне сприйняття інформації об'єктом навіювання;
- конкретність поведінки, що ініціюють (дії об'єкта виконуються за інструкцією).

Інформаційно-психологічний вплив здійснюється на індивідуальну або суспільну свідомість інформаційно-психологічними або іншими засобами. Він призначений для трансформації психіки, зміни поглядів, думок, відносин, ціннісних орієнтацій, мотивів, стереотипів особистості, щоб вплинути на її діяльність і поведінку. Кінцева мета такого впливу – досягнення певної реакції, поведінки (дії або бездіяльності) особистості, що призведе до двох взаємозалежних змін:

1. Зміни психіки, психічного здоров'я людини, де показником змін є втрата адекватності сприйняття навколишнього світу й індивідуальному ставленню до нього. Особистість поступово деградує, для неї спрощуються форми відображення дійсності, реакції грубішають, відбувається перехід від вищих потреб (самоактуалізації, соціального визнання) до нижчих (фізіологічних, побутових).

2. Зміни в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді особистості. Такі зміни приводять до антисоціальних вчинків і є небезпекою для суспільства і держави в цілому [4, с. 33-34].

Аналіз інформаційно-психологічного впливу на особу дав нам можливість розділити його за такими видами:

1. Психогенний вплив – це психічний або фізичний вплив явищ або подій на мозок, свідомість людини, наприклад голографічними малюнками.

2. Нейролінгвістичний вплив – припускає використання спеціальних прийомів для створення позитивної мотивації, психологічної корекції внутрішніх джерел поведінки і світогляду особистості людини. Такий вплив на психіку призначений для контролювання діянь особи засобами соціально продуманих програм та зміни світогляду, цінностей особистості.

3. Психоаналітичний (психокорекційний) вплив – це вивчення підсвідомості людини і вплив на неї, зокрема у стані гіпнозу. Проте сьогодні опір свідомості можна усунути і в нормальному стані за допомогою комп'ютерних технологій, абсолютно точно визначити інформацію у підсвідомості людини, виміряти її значимість для конкретної людини, знайти приховану мотивацію. Проаналізувавши одержану інформацію, її можна відкоригувати (здійснити психокорекцію), де діючим фактором є ключові слова, образи, запахи. Найбільш зручною тут буде звукова регуляція, яка діє словесним навіюванням у закодованій формі (музика, мова, шум). Наприклад, людина начебто слухає музику, де є прихована команда (не сприймається на свідомому рівні), яка впливає на підсвідомість слухача.

4. Психотропний вплив (парапсихологічний, екстрасенсорний) – вплив, що здійснюється за допомогою передачі енергії мислення через позачуттєве сприйняття, яке охоплює опосередковану свідомістю і процесами сприйняття взаємодію між живими організмами й навколишнім середовищем, що демонструють телевізійні та інші масові сеанси екстрасенсорного впливу. Цей вплив пов'язують з придушенням волі до опору, деморалізацією. Процес екстрасенсорного впливу полегшується використанням системи комунікацій: телефонного зв'язку, радіотрансляційних мереж тощо.

5. Психотропний вплив – вплив на мозок і поведінку особи введенням в організм особи різних препаратів (фармацевтичних, запахів, засвоєння яких відбувається завдяки вищій нервовій діяльності). Цей вплив вивчається вже давно. З урахуванням досягнень не тільки психології, а й «суміжних» наук розробляються та удосконалюються методи підпорогового впливу, засоби місцевого контролю і психопрограмування [4, с. 37-38].

Технології інформаційної боротьби вийшли за коло питань, які вирішуються лише технічними спеціалістами з безпеки інформаційних систем. Ці питання хвилюють багатьох спеціалістів: соціологів, політологів, геополітиків, військових, правознавців – у контексті інформаційної безпеки людини, суспільства, держави, світового співтовариства.

Сьогодення потребують зміни порядку у різних сферах людської життєдіяльності. Громадська думка є одним із суттєвих факторів, що впливають на процеси прийняття рішень на різних рівнях соціального і державного управління. Тому є потреба в оновленні моделей управління цими процесами.

Неможливо применшити важливість питання боротьби з організованою злочинністю, протидії її впливу на суспільство в контексті інформаційної безпеки держави.

Україна прямує до створення інформаційного суспільства, де статус інформації змінюється, від простих відомостей або даних до інструменту, що здатний змінити життя держави у цілому. Але надання такого статусу інформації збільшує можливість застосування її з антисоціальною метою злочинними формуваннями. В першу чергу це стосується олігархічних кланів, серед так званої «білокомірцевої організованої злочинності», злочинності, що сформувала свій капітал у «тіні», «мутній воді» в період переходу України до ринкової економіки в Україні.

Інформація є універсальним засобом, який здатний не тільки формувати цивілізоване суспільство, а й довести суспільство до соціогенної катастрофи – загрози безпеки країни, цілої нації.

Ступінь інтенсивності інформаційної боротьби та його вплив на суспільство є характерною ознакою сучасного суспільства.

У своїй праці «Інформаційна війна» Джордж Стейн зазначив, що ціллю інформаційної війни є розум тих, хто приймає важливі рішення війни і миру, розум тих, хто приймає ключові рішення – коли і як використовувати сили і стратегічні можливості структур [6, с. 10].

Виходячи з цього, можна сказати, що інформаційні технології «сильних» роблять сильнішими, а «слабких» – ще слабкішими, так як в Україні війна компроматів стала звичайною справою. Інформаційні технології допомагають тим, хто ними володіє.

Правоохоронні органи повинні захищати у цій війні від соціогенної загрози людину, суспільство, державу, світове товариство в цілому.

Урядом багатьох країн сформовані спеціальні структури щодо ведення інформаційної боротьби, захисту від інформаційної агресії, зокрема, з боку організованих злочинних формувань.

Злочинці, конфліктуючи із законом, допускають правове свавілля, нехтують нормами права, не уявляючи, що їх виконання є обов'язком.

Сучасне життя потребує забезпечення особистості новою інформацією, наприклад, про житлові субсидії, персоніфіковані майнові сертифікати, декларації про доходи громадян, акції підприємств, митне обслуговування кордонів тощо, яка все більше навантажує інформаційний простір і відволікає багатьох людей від праці. Для оволодіння детальною інформацією для її подальшого споживання, потрібно забезпечити організацію ієрархічної вертикалі посадових осіб. У цьому випадку мова йде про опрацювання великих обсягів матеріалів. Робота ця рутинна, регламентована механізмами узагальнення та звітування. На кожному етапі її узагальнення, як правило, виникають випадкові (або не випадкові) помилки, навіть при бездоганній відповідності записів. Інформаційний простір в Україні при цьому штучно розподіляється на неузгоджені за семантикою і технологіями інформаційні ресурси, які безсистемно нашаровуються. Все це розпоршує ресурси, не забезпечує верифікацію інформації, чим фактично створює залежність органів управління вищих рівнів від діяльності підлеглих.

Успадковані Україною адміністративно-командні методи створення інформаційних систем за розгалуженою системою наукових, конструктор-

ських і виробничих установ, які функціонували не маючи конкуренції, в основному на військово-промисловий комплекс, при відносно сталому бюджеті. Фінансування наукоємних виробництв, зокрема, інформаційної сфери, практично залишилося без змін, за винятком скорочення обсягів фінансування, що не забезпечують коштами інформаційну сферу.

Тому важливою та делікатною проблемою є використання закордонних кредитів для розвитку інформаційної сфери. Як свідчить аналіз тендерних документів, зазначені кредити використовують переважно для імпорту комп'ютерів і обладнання обчислювальної та офісної техніки. Строк старіння цього обладнання не більше трьох-п'яти років. Тому від інвестицій на час їхнього повернення з відповідними відсотками Україна буде мати борги, а не сучасну техніку.

Важкою спадщиною тоталітарного минулого для України є закритість об'єктивної інформації для масового користувача. З одного боку, ця закритість є природним наслідком нерозвиненості національного інформаційного простору, а з іншого – її причиною є відомча «приватизація» даних, яка відбувається для захисту державної або комерційної таємниці.

Головним носієм інформації завжди була, є і буде людина, яка має природне право на свободу. Щоб правильно обрати та забезпечити захист інформації, потрібно це пам'ятати, а не безрозбірно використовувати засоби та методи захисту з минулого держави.

Мотиваційна сфера є центром внутрішньої структури особистості, що інтегрує її активність, спонукає людей до дії на задоволення потреб, інтерес. Головною ланкою в психологічній структурі людини є особистісна установка, що характеризує не окремі якості особистості, а особистість у цілому. Людина оцінює конкретні життєві обставини та обирає лінію поведінки. Спрямованість злочинця – антисоціальна; мотивація поведінки – анархічна, егоїстична, цинічна, корисно-стяжувальна; потреби – соціально невиправдані і необґрунтовані, розрізняються бідністю, носять характер збочення; способи їх задоволення – суспільно осудні, що свідчить про його внутрішню готовність до злочинної поведінки.

Багатьох із злочинців виокремлюють такі негативні ознаки як соціальна занедбаність, порушення норм людського життя, правовий нігілізм, зловживання спиртними напоями, неправомірні дії в житті та на роботі, встановлення контактів із злочинними та антисуспільними елементами тощо. Особистість таких людей істотно деформується.

Вітчизняні кримінологи виходять з того, що злочинність, як і конкретні злочини, у будь-якому суспільстві, носять соціальний характер. Академік А.П. Закалюк зазначає, що психофізіологічні особливості, стан фізичного та психічного здоров'я, зокрема психічні аномалії в рамках осудності, індивідуальні психологічні риси характеру, вольової та емоційної сфери, відіграють у процесі детермінації роль умов, які прямо або опосередковано, або іншим чином створюють умови для реалізації причин злочинних проявів і загалом причин злочинності [7, с. 262].

До психологічних аномалій судово-медична експертиза відносить психопатію, психопатичні стани, шизофренію у стійких формах, травми центральної нервової системи, хронічний алкоголізм, наркоманію та інші психічні патології, що не виключають осудність. Ці аномалії у злочинців не пов'язані зі спадковістю. Вони, як правило, мають надбаний характер: під час пологів, після перенесених травм та різних захворювань.

Психологічні захворювання широко розповсюджені серед населення. Так, у 50-ті роки було виявлено клінічно та взято на облік близько 50 млн., в 70-ті роки – 68-72 млн. За даними вибіркового досліджень за останні роки було встановлено, що 30% злочинців на момент здійснення злочину страждали від психічних захворювань. Психічні відхили не сприяють процесам соціалізації людини, формуванню її особистості.

Життя людей у суспільстві регулюється не тільки правами, а й моральними принципами. Категоріями моралі є добро, зло, совість, достоїнство, людиноненависництво, моральний обов'язок. Злочинці не хочуть відповідати за неправомірні поступки, не цінують честь та достоїнство, ігнорують суспільну думку про свою поведінку, у них відсутнє відчуття обов'язку, справедливості. В них на першому місці егоїстичні та корисні бажання, кар'єра, вигода, особисте благополуччя, самолюбство та свавілля.

Увесь майбутній розвиток інформаційних систем призводить до того, що інформаційні структури є основним джерелом інформації для особи, вони здійснюють безпосередній вплив на її психічну діяльність, на формування її соціальної поведінки.

Таким чином, навколо людини створюється її індивідуальний віртуальний інформаційний простір з можливістю майже безперешкодного доступу, спостереження, а також різноманітного інформаційно-психологічного впливу на конкретну особу.

Більшість сучасних інформаційних технологій отримала властивостей технологій моніторингу, тобто технологій отримання, цифрової обробки, вивчення, накопичення в спеціалізованих базах даних та оперативного використання інформації про людину і суспільство. Наприклад, до них входять:

- 1) Різноманітні соціальні мережі Інтернет.
- 2) Системи біометричної ідентифікації на різних принципах.
- 3) Системи тотального відеоспостереження.
- 4) Мобільний зв'язок, інтегрований в Інтернет.
- 5) Комп'ютеризовані системи обліку та обробки різних видів інформації

в органах державного управління тощо [4, с. 693-694].

Висновки. Таким чином, ми бачимо штучне конструювання інформаційно-комп'ютерних технологій і в першу чергу глобальної мережі Інтернет як середовища для комп'ютерної розвідки (розповсюдження різного виду технологій спостереження, реалізація сумнівних програм, нерівноцінного обміну баз даних з конфіденційною інформацією про населення держав, спонукання до розміщення особистих даних з можливістю неконтрольованого збереження інформації, інтеграції баз даних з різних систем моніторингу); а також як перспективного засобу ефективного контролю за суспільством та потужного уні-

версального каналу різноманітного інформаційно-психологічного впливу на особу та суспільство в цілому.

На жаль, людина у таких умовах може втратити свою незалежну особистість, стати таким собі суб'єктом персональних даних, заручником глобальної кібернетичної мережі, просто віртуальним біоресурсом для ефективного управління та інформаційно-психологічних маніпуляцій.

Саме внаслідок всього цього дуже важливо забезпечити безпеку взаємодії людини з інформаційним середовищем, що можна зробити створивши внутрішні механізми захисту, пов'язані з наданням кожній окремій людині так званого інформаційного самозахисту шляхом отримання хоча б певного мінімуму знань про закони розвитку інформаційного суспільства та основи захисту від можливих інформаційних загроз для особистості й суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України (зі змінами): Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Голос України. – 1996. – 13 лип.
2. Про основи національної безпеки України (зі змінами та доповненнями): Закон України від 19 червня 2003 р. // ВВР. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
3. Про телекомунікації (зі змінами та доповнення): Закон України від 18 листопада 2003 р. // ВВР. – 2004. – № 12. – Ст. 155.
4. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти): Підручник / Остроухов В.В., Петрик В.М., Присяжнюк М.М. та ін.; За заг. ред. Є.Д. Скулиша. – К.: КНТ, 2010. – 776 с.
5. *Кара-Мурза С.Г.* Маніпуляція свідомістю: Навчальний посібник. – К.: Оріон, 2003. – 500 с.
6. *Почепцов П.* Информационные войны. – М.: Рефл-бук, – К.: Ваклер, 2000. – 576 с.
7. *Закалюк А.П.* Курс сучасної кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.
8. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

Архіпова К.С. Важливість попередження негативних наслідків різноманітних видів інформаційно-психологічного впливу на суспільство

У статті автор досліджує та обгрунтовує важливість вивчення різноманітних видів інформаційно-психологічного впливу на суспільство та негативні наслідки такого впливу, а також наголошує на необхідності попередження останніх з метою подальшого розвитку суспільства і держави в цілому.

Ключові слова: *інформаційно-психологічний вплив, інформаційна боротьба, попередження, негативні наслідки інформаційно-психологічного впливу, інформаційне суспільство.*

Архипова К.С. Важность предупреждения отрицательных последствий различных видов информационно-психологического воздействия на общество

В статье автор исследует и обосновывает важность изучения различных видов информационно-психологического воздействия на общество и отрицательные последствия такого воздействия, а также подчеркивает необходимость

предупреждения последних с целью дальнейшего развития общества и государства в целом.

Ключевые слова: *информационно-психологическое воздействие, информационная борьба, предупреждение, отрицательные последствия информационно-психологического воздействия, информационное общество.*

Arkhipova K.S. Importance of negative results precaution of different kinds of information and psychological influence on society

The author analyses and proves the importance of different kinds of information and psychological influence on society learning and negative results of such influence, as well as emphasizes on necessity of precaution of them for the further development of society and state as a whole.

Keywords: *information and psychological influence, information struggle, precaution, negative results of information and psychological influence, information-oriented society.*

Стаття надійшла до редакції 21.04.2014.

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ НА ЗЛОЧИННІСТЬ І БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ – ОСНОВА ПОБУДОВИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Ю.В. Нікітін

*доктор юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Значна кількість праць українських і зарубіжних учених, юристів, політологів, соціологів, економістів, психологів присвячена дослідженню становлення та розвитку суспільного життя, де одним із головних завдань постає з'ясування факторів, які детермінують злочинність, що негативно впливає на безпеку людини, суспільства, держави. Факторний аналіз як складова системного аналізу дає можливість більш чітко систематизувати об'єктивні, в тому числі казуальні (причинно-умовні) фактори злочинності, які мають значення для пояснення її народження та обумовлюючих підстав існування. Проведене нами дослідження дозволило виявити комплекс факторів, що обумовлюють злочинність, яка перешкоджає розвитку державних інституцій, соціально-економічних та правових основ життєдіяльності суспільства. Впровадження дієвого механізму протидії злочинності в системі забезпечення безпеки України передбачає розкриття їх сутності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі причин злочинності та забезпечення безпеки людини, суспільства, держави присвячено праці як вітчизняних, так і російських учених: М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.С. Батиргареевої, В.І. Борисова, В.В. Василевича, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, В.К. Грищука, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, А.І. Долгової, О.Г. Кальмана, М.І. Камлика, О.М. Костенко, В.М. Кудрявцева, В.В. Лунєєва, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, В.О. Навроцького, В.Я. Настюка, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.П. Тихого, П.В. Хряпінського, В.І. Шакуна та інших. Поряд із цим процес забезпечення безпеки суспільства здійснюється як з урахуванням об'єктивних законів розвитку суспільства, так і множинності факторів, які в умовах сьогоденної глобалізації постійно взаємодіють, змінюються, впливаючи один на одного. Це необхідно враховувати при розробці політики держави у сфері протидії злочинності, що сприятиме безпеці людини і суспільства.

Метою статті є визначення зовнішніх кримінологічних факторів впливу на злочинність і безпеку України та врахування їхньої детермінації суб'єктам законодавчої ініціативи при побудові кримінологічної концепції протидії злочинності та кримінологічній експертизі проектів законів для унеможливлення прийняття таких, що спричинять криміногенний вплив на соціум.

Основні результати дослідження. Термін «фактор» (від лат. factor – такий, що скоює, відтворює) означає рушійну силу будь-якого процесу чи явища [1, с. 496]. Фактори виконують роль умов злочинів і наряду з причинами становлять казуальну (генетичну) детермінацію злочинності, тобто є її детермінантами. Вивчення, аналіз і групування факторів за певними ознаками (загрозами) дає змогу окреслити засади побудови кримінологічної концепції протидії злочинності.

З огляду на це кримінологічне дослідження «не лише кримінально-правових, але і політичних, економічних, соціально-психологічних та інших реалій глобалізації, які несуть у собі високий рівень криміногенності» [2, с. 5], дає змогу більш змістовно опанувати цим процесом.

Беручи це до уваги, потрібно підкреслити, що ефективність протидії злочинності залежить як від запобігання впливу глобальних конфліктів на весь спектр життя та діяльності людської спільноти, так і карної політики кожної держави, що в кінцевому результаті передбачає протидію факторам, які впливають на: а) національні інтереси; б) виникнення криміногенних загроз внутрішній безпеці суспільства.

Аналіз наукової літератури, статистичних даних, архівних кримінальних справ та результатів анкетування 750 осіб (співробітників правоохоронних органів, суддів і пересічних громадян) дало нам змогу згрупувати за типовими сьогоdnішніми процесами фактори, які детермінують злочинність та негативно впливають на безпеку суспільства. Найбільш значущими з них є: економічні, соціальні, соціально-психологічні, правові, екологічні, техногенні та організаційно-управлінські фактори. Вони мають різний зміст і лише в сукупності обумовлюють злочинність, а їх системний аналіз дає змогу: 1) визначити комплекс організаційних заходів та суб'єктів, необхідних для розробки та реалізації стратегії протидії злочинності і забезпечення безпеки суспільства; 2) створити правову базу щодо захисту життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від криміногенних загроз.

Дослідження проблем карної політики і кримінології неможливе без урахування світових та національних кримінологічних і соціально-правових реалій, які відбуваються в період глобалізаційних викликів та змін. У зв'язку з цим ми зосередимо увагу на тих основоположних засадах існування держави, які закріплені в ст. 1 Конституції України: суверенність, незалежність, демократичність, соціальні та правові основи існування держави.

Суверенність є основоположним чинником існування будь-якої держави. Забезпечується вона завдяки обороноздатності держави, її конституційному устрою і територіальній цілісності. Безпека держави – ключовий компонент, що забезпечує безпеку особи та суспільства. Лібералізм стає домінуючою ідеологією, що формує нові відносини між особою і державою. І в цьому аспекті головною проблемою стало з'ясування змісту поняття «національні інтереси».

Прибічники «особливої ролі» та «особливого шляху» України зводять політику забезпечення національної безпеки до особливої місця України в європейському просторі; інші вважають, що треба повернутися до того шляху, що вже був пройдений, але з урахуванням демократичних змін, які сталися в

Україні. Боротьба за владу, часта зміна правлячої еліти в країні призвели до того, що протягом ось уже 23 років у державі не сформовано чіткого розуміння «національних інтересів», яке б відповідало справжнім інтересам нації. Україна, курсуючи у політичній сфері між двома полюсами – Росія – Захід, не може визначитись, чи вона прибічник певного відсторонення від Росії і інтегрується до Євроатлантичних структур, чи її пріоритетом є об'єднання з Росією та іншими колишніми республіками СРСР, на кшталт співдружності незалежних держав. Це негативно впливає на всі сфери діяльності держави, у тому числі національну безпеку. Йдуть процеси руйнації і дезінтеграції в політичній, економічній та соціальній сферах, що сприяли в кінці 90-х років різкому зростанню як загальнокримінальної злочинності, так і вчиненню злочинів організованими групами та злочинними організаціями. Так, за даними МВС, найбільше зростання злочинності припадає на 1995-2000 рр., відповідно – 641,9 тис злочинів і 567,8 тис. Значна кількість цих злочинів була вчинена злочинними групами та злочинними організаціями, яких у 1993 р. було виявлено 469, а вже в 2000 р. – 1166. Це у 2,3 рази більше.

Наступною небезпекою для суверенітету держави є війни, що проходили поблизу кордонів України. Це, зокрема, конфлікти в Чечні, Придністров'ї, колишній Югославії, Абхазії, Нагорному Карабаху, анексія Криму. Це, в свою чергу, вплинуло на загострення кримінологічної ситуації і, як кінцевий результат, ослаблює безпеку людини і суспільства.

Фактор незалежності. Діяльність держави як єдиної політичної організації ґрунтується на принципах суверенності та незалежності, які дістають своє відображення у таких атрибутах, як територія, громадянство, спеціальний апарат управління, видання загальнообов'язкових юридичних норм і забезпечення їх реалізації, апарат легального примусу (збройні сили, міліція, пенітенціарні установи), єдина грошова система, єдина система оподаткування і фінансового контролю, державні символи, столиця. Демократична держава знаходить свій прояв насамперед у порядку формування органів державної влади, у типі та формі держави, характері здійснення державної влади, дотриманні правопорядку.

Але до сьогодні влада не змогла закрити належним чином та демаркувати кордони України. Ми спостерігаємо, що в ХХІ ст. з новою силою постала загроза безпеці суспільства і держави через прикордонні конфлікти. Територіальні спори, що виникали між Україною й іншими державами, якраз і спричинені невизначеністю кордонів. Прикладом цьому є незавершене правове оформлення (делімітація та демаркація) державного кордону України з Молдовою та Російською Федерацією. Незахищеність кордонів, як свідчить практика, сприяє контрабанді, нелегальній міграції і транснаціональній злочинності.

Геополітичний та економічний фактори. У 1991 р., після розпаду СРСР, Україна втратила традиційних економічних партнерів та ринки збуту продукції. Перед державою постало доленосне завдання – увійти в світовий процес, що дасть змогу країні адаптуватися до вимог глобалізації і не опинитись в ізоляції, поступово не занепасти і, в кінці кінців не зникнути.

XXI ст. засвідчило, що глобалізація не лише підштовхнула, а й прискорила економічні кризи в багатих стабільних країнах. Вона призвела до того, що невеликі країни Європи об'єднали свої зусилля задля спільного виживання в світі, а великі, такі як США, Китай, Індія, Росія постали перед загрозою економічного колапсу. Однак потрібно відмітити, що значний вплив на безпеку України і напрямки її інтеграційних процесів у майбутньому як мали, так і мають відносини як з Росією, так і з країнами Європейського союзу.

Наступний чинник, який впливає на геополітику держави та її безпеку, є роздвоєність ідеї інтеграції поміж східними і західними регіонами України, де перші виступають за економічну і політичну інтеграцію з Росією, другі – з Європою. Теж саме можна спостерігати в Криму, де проживає значна кількість російськомовного населення, яке вболіває за подвійне громадянство, а кримські татари пропонують автономію своїй історичній батьківщині. Невизначеність у геополітичній стратегії є дестабілізуючим чинником, який негативно впливає на стан криміналізації суспільства, а це, у свою чергу, на внутрішню безпеку України. На нашу думку, на це треба наголосити, що стабілізація даних суперечностей полягає не в напрямках – схід чи захід, а у національному єднанні, демократичному розвитку українського суспільства, толерантності відносин до різних точок зору громадянського суспільства, що сприятиме стабілізації, правопорядку та безпеці людини, суспільства, держави.

Третій фактор, який безпосередньо впливає на геополітику та внутрішню безпеку – це енергетика. На сьогодні, маючи застарілі та енергоємні технології, економічний сектор (важка промисловість, хімічна і машинобудівна промисловість) споживає найбільше в світі енергоресурсів, а це призводить до того, що 55% від загального обсягу первинних енергоресурсів держава імпортує.

Разом з тим розрахунки експертів показують, що забезпеченість України власними первинними природно-енергетичними ресурсами (ПЕР) до 2015 р. значно не погіршиться і буде знаходитись на рівні 43-47% [3, с. 17-18, 50-51; 4; 5, с. 47-52].

З огляду на значний дефіцит енергоносіїв у державі в останні роки невпинно зростає кількість злочинів проти довкілля. Так, за даними МВС у 2010 р. було вчинено 2062 злочина, у 2011 р. – 2115. Зростання на 2,6%. Питома вага злочинів проти довкілля від усіх зареєстрованих злочинів становить 0,4%. Найбільш поширеними, серед цих злочинів, є: незаконне видобування корисних копалин (вугілля) із подальшою його реалізацією і незаконний відбір газу із трубопроводів.

З метою запобігання злочинності в сфері енергетики пропонуємо такі антикриміногенні заходи: 1). В економічно доцільних межах збільшити обсяги видобутку власних енергетичних ресурсів. 2). Підвищити ефективність використання ПЕР у всіх галузях економіки та комунальній сфері. 3). Здійснити диверсифікацію джерел надходження паливних ресурсів у державу. 4). Створити єдину систему державного регулювання господарської діяльності енергетичних галузей та підприємств, що є природними монополіями, чітко контролювати їх фінансові потоки у фінансово-промислових групах та корпораціях. 5). Збільшити використання альтернативних джерел енергії.

б). Зменшити обсяг імпорту паливних ресурсів при безумовному забезпеченні в необхідних обсягах економічної та комунальної сфер. 7). Розробити систему заходів запобігання злочинності на державному та регіональному рівнях за участю місцевих органів влади, правоохоронних органів і недержавних охоронних структур суб'єктів господарювання.

Екологічний фактор. Екологічна безпека держави ґрунтується на концепції всеохоплюючої системи глобальної безпеки. У Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) зазначено, що Україна дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молоде покоління, а також має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, які спричиняють загрозу екологічній безпеці [6].

В плані нашого дослідження поняття «екологічна безпека» треба розглядати з соціально-правової точки зору, включивши в його визначення і кримінологічні ознаки, аналіз яких і допомагає сформулювати дефініцію даного явища. З нашої точки зору, це: 1). Екологічна безпека є складовим елементом як національної, так і внутрішньої безпеки, яка відповідає життєво важливим інтересам людини, суспільства, держави. 2). Об'єктами екологічної безпеки, так як і внутрішньої, є людина, її життя, здоров'я, право людини на придатне для життя навколишнє природне середовище; суспільство з його духовними, морально-етнічними, інтелектуальними та матеріальними цінностями, які залежать від навколишнього природного середовища; держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність та недоторканість; небезпека техногенного, у тому числі ядерного, біологічного тероризму тощо. 3). Екологічна безпека як складова національної і внутрішньої безпеки суспільства є певним станом навколишнього природного середовища, придатним для нормального проживання. А це передбачає: а) захист життя і здоров'я людини (суспільства) від наслідків антропогенного порушення та техногенної діяльності; негативних ситуацій техногенного та природного характеру; б) захист природних екосистем від будь-якого впливу, який може безпосередньо або опосередковано негативно позначитись на житті, здоров'ї та умовах проживання людей, суспільства. 4). Наявність загроз, спричинених факторами, які впливають на безпеку життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави. Тому існування і розвиток загроз передбачає необхідність комплексно-системного підходу до вирішення всієї сукупності питань безпеки на будь-якому рівні: глобальному, державному, регіональному, локальному, на рівні окремого підприємства. 5). Необхідність наукового прогнозування впливу існуючих та майбутніх технологій (ядерних, біологічних тощо) на темпи науково-технічного прогресу та наслідків для навколишнього природного середовища. 6). Запобігання загрозам екологічній безпеці та безпеці суспільства забезпечується проведенням економіко-політичних, науково-технологічних, соціально-правових, організаційно-превентивних, регулятивно-стимулюючих та інших заходів.

Поряд із цим, аналіз світових екологічних проблем свідчить, що вони призводять не тільки до виникнення напруги в суспільстві, але й до конфлік-

тних ситуацій. Це пов'язано зі спорами щодо спільного використання водних ресурсів, утилізації небезпечних відходів, виробництва ядерної енергії тощо. Тому в питаннях внутрішньої безпеки необхідно розраховувати не тільки на добру волю держав-сусідів, але й на свою здатність правовими методами із залученням міжнародного співробітництва відстоювати власні інтереси та спрямовувати дії інших держав, щоб унеможливити нехтування національними інтересами України. З огляду на це чинний Кримінальний кодекс України у Розділі VIII передбачає відповідальність за злочини проти довкілля.

Міграційний фактор. Також тісно пов'язаний з глобалізаційними процесами і суттєво впливає на криміналізацію суспільних відносин та його внутрішню безпеку. Україна відчула на собі цю проблему, коли у Крим почали повертатися примусово вивезені кримські татари. Окрім того, йде незаконне проникнення на нашу територію афганських біженців, представників В'єтнаму, Лаосу, Індії. Потік імігрантів охоплює майже всі регіони країни, і поки що важко спрогнозувати його подальший вплив на криміналізацію суспільства та його безпеку.

Такий стан міграції, з одного боку, фактично компенсує еміграційний відтік населення із західних і східних економічних регіонів, а з іншого боку, йде приховане заселення української території представниками інших держав, що може призвести до суттєвих демографічних змін у деяких регіонах України, зокрема в Автономній Республіці Крим.

Вивчення незаконної міграції дає підстави стверджувати, що в Україні активізується організована злочинність, яка спеціалізується насамперед на створенні транснаціональної розгалуженої мережі управління нелегальними міграційними потоками і торгівлею людьми. Так, за даними МВС організованими групами та злочинними організаціями, що сформувалися на етнічній основі було вчинено 15 злочинів (2005 р.), і відповідно – 26 (2011 р.). Як видно простежується стійка тенденція. Поряд з цим кількість злочинів загальнокримінальної спрямованості, що вчинені іноземними громадянами становила: 2008 р. – 2788, 2009 р. – 2998, 2010 р. – 3524, 2011 р. – 3778 і за дев'ять місяців 2012 р. – 3369 (з набуттям чинності нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. відбулись зміни у статистичному обліку МВС). В середньому нижче зазначений показник складає 0,7% від загальної кількості зареєстрованих злочинів [7].

У цьому зв'язку ми прогнозуємо погіршення кримінологічної ситуації в державі, що може призвести до: а) формування на певній території України анклавів з переважною більшістю етнічних імігрантів; втручання іноземних держав (звідки емігрує населення) у внутрішні справи України з метою захисту прав та інтересів своїх співвітчизників; б) у разі погіршення соціально-економічного стану в державі збільшення кількості безробітних і зменшення доходів корінного населення, показників здоров'я, освіти, екології, демографії тощо [8, с. 137]; в) зростання конфліктів на міжетнічному ґрунті; г) збільшення конфліктів на міжнародному рівні; д) збільшення злочинності.

Тероризм і транснаціональна організована злочинність. В умовах інтенсивних глобалізаційних процесів принципово нових ознак набуває теро-

ризм, який в останні десятиліття став серйозною загрозою не тільки для внутрішньої безпеки окремих держав, але і глобальної безпеки.

Як відмічають В. Антипенко, В. Картавцев, О. Костенко, В. Крутов, А. Бутейко, А. Гуцал та інші дослідники, тероризм намагається перенести цю загрозу усередину держави. Це пов'язано з інтеграцією України у міжнародне співтовариство, що посилюють вплив транснаціональної злочинності і міжнародного тероризму на кримінологічну ситуацію в державі. На підставі аналізу наукових праць, статистичних даних та нашого дослідження нами встановлені найбільш суттєві чинники, що сприяють цьому процесу. Це: а) прискорення інтеграції України в європейський та світовий ринки товарів і послуг; б) приєднання держави до міжнародної фінансової та банківської систем, світових систем комунікацій; в) різке збільшення масштабів еміграції з України та імміграції в Україну; поява багатонаціональних міст-мегаполісів; г) криміналізація зовнішньоекономічної діяльності, прозорість кордонів; д) зростання злочинів, вчинених злочинними та екстремістськими організаціями. А екстремістська за своєю суттю організація в разі неспроможності досягти своїх цілей легітимними засобами починає сповідувати теорію насилля та застосовувати практику терору як одного з найдієвіших, на її погляд, знарядь досягнення бажаної мети. Моральним виправданням терору слугує високе ідеологічне обґрунтування останнього (поза такої високої «ідеї», терор – це просто геноцид, політичний вандалізм); е) послаблення ефективності роботи правоохоронних органів у протидії злочинності [9, с. 6-8; 10, с. 11-12; 11, с. 16-18; 12, с. 18-20; 13, с.76-84].

Визначені фактори мають значний вплив на формування нових тенденцій у розвитку організованої злочинності [14, с. 84-85], закріплення її зв'язків з транснаціональною кримінальною злочинністю, формування регіональних кримінальних та світового кримінального ринків. Цьому свідчать дані МВС, згідно з якими тільки у 2011 р. виявлено 40 організованих групи та злочинних організацій, які мали міжнародні зв'язки, 29 – корумповані, а у 2010 р., відповідно – 28 і 38.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене можна наголосити, що до зовнішніх криміногенних факторів, які сприяють злочинності та дестабілізують внутрішню безпеку суспільства, належать: а) змінюваність міжнародної економіки (вплив транснаціональних корпорацій, груп на економіку країни); б) стан світової соціальної сфери та її взаємообумовленість із національною; в) прозорість і відкритість діяльності організацій із запобігання екологічній небезпеці (охорона ядерних об'єктів, надійний захист населення від радіації, природно-кліматичних катастроф); г) поява нових держав і у зв'язку з цим загально-цивілізаційний рівень їх розвитку; д) прозорість у формуванні та перегрупованні міжнародних транспортних комунікацій; е) розвиненість інститутів міжнародної і регіональної безпеки; протидія тероризму та транснаціональним злочинним угрупованням; є) розвиненість і співпраця з різними конфесіями на міжнародному рівні та в конкретному регіоні; ж) непрозорість міграційних процесів; з) рівень співпраці у науково-технічній сфері; и) рівень доступу до створення і розвитку міжнародної інформаційної системи; і) наявність і спрямованість діяльності військово-політичних організацій.

Названі та інші зовнішні фактори з одного боку, позитивно впливають на розвиток суспільних відносин, а з іншого, – при не проведенні антикриміногенних заходів – спричиняють кризові явища, які криміналізують суспільство і дестабілізують внутрішню безпеку. Це впливає на кризу ідеології, яка призводить до кризи державно-правової системи, що сприяє появі різних опозиційних груп – політичних, соціальних, національних, релігійних, які можуть поставити під сумнів законність існуючої влади, не сприяти системній протидії злочинності, а також домінуючих тенденцій функціонування світового співтовариства. Врахування цих чинників сприятиме побудові сучасної кримінологічної концепції протидії злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – 4-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1986. – 1600 с.
2. *Лунеев В.В.* Эпоха глобализации и преступность / В.В. Лунеев. – М. : Норма, 2007. – 272 с.
3. Енергетична безпека України: чинники впливу, тенденції розвитку / За ред. М.П. Ковалка, А.К. Шидловського, В.П. Кухаря. – К. : УЕЗ, 1998. – 160 с.
4. *Діак І.В.* Газова промисловість України на зламі століть: [наук. видання] / І.В. Діак, З.П. Осінчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
5. Енергетичні ресурси та потоки / Під заг. ред. А.К. Шидловського. – К. : Українські енциклопедичні знання; Дреднаут, 2003. – 468 с.
6. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990., – № 31. – Ст. 429.
7. Статистика МВС. Стан та структура злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>. – Заголовок з екрана.
8. *Савченко Н.О.* Прогнозування показників соціального розвитку, як одна з характеристик виміру соціальної безпеки / Н.О. Савченко // Соціальна безпека: пошук нової парадигми: зб. наук. статей. – К. : Нац. акад. упр., 2003. – Вип. 1. – С. 137–141.
9. *Крутов В.* Необхідність формування нових підходів системної протидії міжнародному тероризму / В. Крутов // Проблеми Безпеки особистості, суспільства, держави. – 2006. – № 6. – С. 6–8.
10. *Бутейко А.* Національна безпека України та міжнародне співробітництво в сфері боротьби з тероризмом / А. Бутейко // Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави. – 2006. – № 6. – С. 11–12.
11. *Картавцев В.* Роль і місце громадських організацій у боротьбі з тероризмом / В. Картавцев // Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави. – 2006. – № 6. – С. 16–18.
12. *Гуцал А.* Тероризм как системная сила мировой дезинтеграции / А. Гуцал // Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави. – 2006. – № 6. – С. 18–20.
13. *Костенко О.М.* Проблема №1 сучасної цивілізації (в українському контексті): Монографія / О.М. Костенко. – Черкаси : СУЕМ, 2008. – 112 с.
14. *Батиргареева В.С.* Вплив процесів глобалізації світу на розвиток кримінологічної науки в Україні // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / [редкол.: В.І. Борисов та ін.] – Х. : Право, 2013. – Вип. 26. – С. 73–86.

Нікітін Ю.В. Кримінологічний аналіз впливу зовнішніх факторів на злочинність і безпеку України – основа побудови кримінологічної концепції протидії злочинності

У статті досліджується вплив сьогоденних зовнішніх факторів на злочинність і безпеку України. Обґрунтовується необхідність їхнього врахування при побудові кримінологічної концепції протидії злочинності.

Ключові слова: зовнішні фактори, злочинність, криміналізація суспільних відносин, протидія злочинності, кримінологічна концепція.

Никитин Ю.В. Криминалогический анализ влияния внешних факторов на преступность и безопасность Украины – основа построения криминалогической концепции противодействия преступности

В статье исследуется влияние сегодняшних внешних факторов на преступность и безопасность Украины. Обосновывается необходимость их учета при построении криминалогической концепции противодействия преступности.

Ключевые слова: внешние факторы, преступность, криминализация общественных отношений, противодействие преступности, криминалогическая концепция.

Nikitin I.V. Criminological analysis of internal factors impact on the criminal situation and security of Ukraine as a framework for developing a criminological concept of combating crime

The article considers the impact of the current internal factors on the criminal situation and security of Ukraine. The need to take this influence into account under the development of criminological concept of combating crime is substantiated.

Keywords: internal factors, criminal situation, criminalisation of social relations, combating crime, criminological concept.

Стаття надійшла до редакції 16.04.14.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НАПАДІВ НА БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ ТА ІНКАСАТОРІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЙОГО В УКРАЇНІ

Ю. А. Сказко

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Протидії злочинності у розвинених країнах світу приділяється достатньо велика увага. Відзначається активна участь розвинених країн у міжнародному співробітництві, розробці національних та регіональних програм запобігання злочинам. Досвід країн Східної та Західної Європи демонструє позитивні напрацювання в цьому напрямку.

Особлива увага приділяється питанням запобігання і протидії злочинності у сфері нападів на банківські установи та інкасаторів, це обумовлено великою кількістю злочинів такого роду. Наприклад, у Великій Британії, Бельгії, Голландії щороку відбуваються тисячі нападів на вантажівки, що перевозять гроші [1].

У контексті загального попередження злочинності в Україні проблема розбійних нападів на банківські установи є однією з найважливіших. Згідно зі статистикою МВС (2010-2013 рр.), в Україні пік пограбувань банків, пунктів обміну валют та інкасаторів спостерігався 2011 р. (929 випадків, дев'ять таких інцидентів сталося з використанням вогнепальної зброї); у 2010 р. – 801 випадок, 9 із застосуванням вогнепальної зброї; у 2012 р. – 712 та 7 випадків відповідно. За першу половину 2013 р. – 353 випадки [2].

Однак, практика потребує ґрунтовних досліджень та наукових рекомендацій щодо зменшення негативних наслідків цих злочинів та їх попередження. Окрему проблему складає формування нормативної бази, яка б чітко регламентувала заходи щодо забезпечення безпеки банківських установ, а також відповідальність їх керівників за недотримання безпеки цих установ. До вирішення проблеми запобігання цим злочинам на рівні спеціально кримінологічному необхідно підходити комплексно, що вимагає взаємодії і спільних заходів з боку органів внутрішніх справ, Державної служби охорони і відповідних служб банківських установ [3]. Саме тому вивчення міжнародного досвіду протидії злочинності у сфері нападів на банківські установи та інкасаторів та адаптація законодавчих вимог до вимог країн ЄС в цій сфері є для України надзвичайно важливими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні питання кримінально-правової та кримінологічної характеристики розбійних нападів досліджували як вітчизняні вчені: М.І. Бажанов, О.М. Бандурка, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, Л.М. Давиденко, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський, Л.М. Кривоченко, П.С. Матишевський, Ю.В. Нікітін, М.І. Панов, С.В. Трофимов, В.П. Ємельянов, так і російські, зокрема:

Г.М. Борзенков, Л.Д. Гаухман, М.А. Гельфер, М.М. Ісаєв, Г.Л. Крігер, Ю.І. Ляпунов, М.П. Михайлов, І.Ю. Фахрїтдінов, та інші.

Метою статті є системний аналіз концептуальних засад формування правової бази з питань охорони банківських установ та інкасаторів у країнах Європи та визначення найбільш важливих питань нормативно-правового забезпечення цих питань в Україні.

Основні результати дослідження. Очевидно, що попередженню розбійних нападів на банки насамперед має сприяти застосування загально-соціальних заходів, до яких слід відносити перетворення у сфері економіки, спрямовані на підвищення життєвого рівня та якості життя населення. Ефективна економіка, стимулювання ділової активності та ініціативи людей, їх зацікавленості в результатах праці, забезпечення соціальної і правової захищеності різних верств населення забезпечуватимуть усунення, ослаблення та нейтралізацію низки криміногенних факторів, що лежать в основі майнової, економічної, посадової та іншої злочинності [4, с. 192].

Загально-соціальні заходи необхідно доповнювати відповідним комплексом організаційних і спеціальних охоронних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки банківських операцій, охорону території і приміщень, цінностей, персоналу, клієнтів і інших осіб від злочинних посягань [5, с. 34]. Надзвичайно важливим аспектом зменшення ризиків протиправних дій проти банківських установ є вдосконалення нормативно-правової бази з питань, які пов'язані з підвищенням рівня безпеки банківських операцій. Найбільш важливими є два напрями:

- безпека проведення операцій з цінностями в установах банків;
- питання організації інкасації та перевезення цінностей.

На нашу думку, два вищезазначені напрями варто розглянути детальніше.

1). Безпека проведення операцій з цінностями в установах банків.

На виконання Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» постійно доопрацьовується нормативно-правовий документ Національного банку України в сфері технічного стану та організації охорони приміщень банків України.

Норми цього документу мали на меті в першу чергу захистити життя касових працівників, а також запобігти втраті цінностей банків, шляхом конкретизації мінімальних вимог щодо обладнання робочих місць касирів сертифікованими огорожувальними конструкціями і системами відеоспостереження. Наявність таких засобів захисту змушує потенційного злочинця або відмовитися від нападу, або змушує його діяти в максимально короткий проміжок часу, що в свою чергу, не дозволяє злочинцеві повною мірою реалізувати свої плани. Реалізація всіх цих заходів у тій мірі, яка забезпечить повну безпеку здійснення касових операцій всіма установами банків, ускладнюється в зв'язку з великими обсягами витрат, які з цією метою мають понести банки.

З огляду на це у 2013 р. Національний банк України прийняв Постанову від 04.06.2013 № 195/ДСК «Про затвердження Правил з організації захисту приміщень банків України» згідно з якою застосував міжнародний досвід, як

альтернативу затратній вимозі з дооснащення касових вузлів банків сертифікованими відгороджувальними конструкціями [6]. Зокрема, відповідно світової практиці почав використовувати відкриті робочі місця касирів, обладнані автоматичними сейфами із затримкою часу відкриття. В європейських банках відсутні додаткові вимоги безпеки щодо зміцнення касових кабін і перших (цокольних) поверхів банківських установ, зате безпека банку поєднує в собі комплекс заходів, спрямованих на запобігання грабежів, серед них і використання електронних касирів [7; 8].

На нашу думку, нормативне врегулювання питання створення робочих місць касирів, що обладнані автоматичними або автоматизованими касовими машинами, дозволить банківським установам України реалізувати європейський досвід роботи, збільшити ефективність та безпеку роботи касирів, зменшити витрати на укріплення касових кабін [7].

2). Питання організації інкасації та перевезення цінностей.

Як показує аналіз законодавства і відповідних внутрішньодержавних вимог щодо протидії злочинам, які вчиняються у сфері інкасації та перевезення цінностей, важливою вимогою формування належного правового регулювання питань безпеки банків є зокрема вдосконалення правової бази з питань інкасації. Постійно приділяючи увагу питанням безпеки життя і здоров'я інкасаторів банків, підвищенню рівня захисту валютних цінностей під час проведення інкасації та перевезень, останні зміни до нормативно-правових актів з питань організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей, зокрема, зобов'язують банки до 2015 р. замінити весь парк неброньованого автотранспорту на броньований по 3 класу захисту. Крім того, автомобілі повинні облаштуватися системою стеження за рухомими об'єктами з виведенням сигналу тривожного сповіщення до підрозділу банківської безпеки та органам МВС України, і мати сейфи, в яких зберігається готівка під час проведення інкасації та перевезення. Визначено також перелік обладнання, яке має бути на броньованому автотранспорті, і наявність документів, які підтверджують його якісні і технічні характеристики. Передбачено також значне зменшення максимальних обсягів цінностей, які інкасуються і перевозяться як броньованим, так і неброньованим автомобільним транспортом [9].

Стосовно обмеження обсягів перевезень в європейських країнах, усе вирішується угодою між компаніями та страхувальниками. В Іспанії та Бельгії, існують додаткові заборони, якщо обсяги перевезених цінностей перевищують визначені межі.

У країнах Європи перевезення здійснюються на броньованих автомобілях, і, до певної міри (з урахуванням встановлених обмежень щодо сум), з використанням інтелектуальних систем нейтралізації банкнот. Також визначено мінімальний стандарт бронювання спеціального транспорту. Спеціальний транспорт сертифікується визначеним органом і, до прийняття в експлуатацію, перевіряється відповідальними інстанціями.

Майже в усіх країнах ЄС встановлено системи стеження, такі як GPS, що дозволяє здійснювати постійний контроль за місцезнаходженням машини та/або фіксувати незвичайну поведінку автомобіля. У Бельгії, Франції, Італії,

Люксембурзі та Нідерландах існує формальна регламентація щодо сигнального забарвлення машин. У Німеччині сигнальне забарвлення регламентується по лінії федеральної організації перевізників грошей і цінностей. Ці правила відносяться в основному до розміру/особливих ознак і змісту, а також розташуванню (спереду, ззаду, збоку або зверху) міток. У Бельгії мітки потрібно змінювати в залежності від типу транспорту (гроші, документи, система нейтралізації).

Як свідчить аналіз законодавства в Бельгії, Франції, Італії, Люксембурзі існує правова база використання системи нейтралізації банкнот. Юридичні положення описують технічні аспекти, які визначають використання такої системи. Системи нейтралізації авторизовані центральним органом сертифікації та/або державним відповідальним відомством. Такі системи часто є альтернативою або доповненням до використання броньованого спецтранспорту. Також системи нейтралізації використовуються і при пішому транспортуванні. Останнє, як свідчить практика не типово для послуг з інкасації в Україні.

Вбачаючи цей досвід правову базу використання систем нейтралізації в Україні удосконалили змінами до Інструкції з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських установах в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 14 лютого 2007 року № 45, які введені в дію з 1 вересня 2013 р., та Правилами визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України, затверджених постановою Правління Національного банку України від 23.10.2013 № 422. Згідно з ними фізичні та юридичні особи не мають права приймати банкноти, забруднені спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей, за всіма видами платежів та для переказів. Банки зобов'язані вилучати банкноти, забруднені спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей, під час приймання готівки від фізичних і юридичних осіб і в установленому порядку передавати їх для проведення розслідувань та відповідних досліджень до правоохоронних органів. Уповноважені підрозділи Національного банку здійснюють обмін справжніх банкнот, забруднених спеціальним розчином унаслідок несанкціонованого втручання в спецпристрій для зберігання цінностей, тільки банкам, які використовують спецпристрій для зберігання цінностей, за умови надання ними відповідних підтвердних документів щодо їх використання, а також документів правоохоронних органів чи суду щодо цих банкнот (за наявності) [9;10].

Страхові компанії в країнах Європи прирівнюють електронні системи інкасації (використовуються вже близько 10 років) до вищого ступеня обладнання броньованих машин.

Технологія фарбування банкнот при несанкціонованому проникненні застосовується країнами ЄС також і в пристроях самообслуговування. Чорнильні модулі встановлюються безпосередньо в касетах з готівкою.

Більшість екіпажів броньованих машин країн ЄС носять уніформу, куленепробивні жилети та протигази. У Німеччині вимоги до індивідуального спорядження визначаються контрактним договором між страховими та інкаса-

торськими компаніями. У Британії ці рішення обумовлюються у вимогах стосовно охорони праці всередині компанії. Асортимент колективного спорядження варіюється від радіостанції, систем нейтралізації і портативних телефонів до додаткової зброї.

В індустрії інкасації, клієнт має ряд обов'язків щодо забезпечення безпеки перевезення цінностей. Будучи важливим гравцем у забезпеченні необхідного рівня безпеки, клієнт повинен вжити необхідних заходів для зниження ризиків. Щодо облаштування пунктів доставки, окремі країни ЄС не мають спеціальної законодавчої регламентації. Це не означає, що ніякі заходи не здійснюються. Деякі формальні процедури описані в страхових договорах або є прямим результатом переговорів з клієнтом і таким чином визначаються на прецедентній основі.

Програма соціального захисту має більш широку законодавчу основу (законодавство і суспільні договори) і акцентує увагу в основному на гарантуванні певного доходу в певний період часу. Іноді цей захист організується по лінії компанії. Соціальну допомогу здебільшого отримує лише постраждала особа. Законодавство ряду країн за недотримання цих соціальних гарантій неминуче тягне покарання від попереджень до штрафів, втрати ліцензії і навіть тюремного ув'язнення.

Необхідно відзначити, що повноцінне конкурентне середовище на ринку охоронних послуг країн ЄС приносить користь його суб'єктам. У багатьох країнах світу комерційні банки мають право на створення власної охорони, озброєною вогнепальною зброєю.

Питання доступу до ринку надання інкасаторських послуг та розмежування сфер відповідальності регуляторних органів можна віднести до найбільш актуальних проблем правового регулювання ринку інкасаторських послуг в Україні.

Відповідно до норм ст. 7 Закону України «Про Національний банк» серед інших функцій Національного банку України визначено організацію інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видачу ліцензій на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей. Стаття 33 цього Закону серед повноважень Національного банку України щодо організації готівкового грошового обігу визначає встановлення правил інкасації та перевезення [11].

Закон України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 47) передбачає, що банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії і, відповідно, на підставі банківської ліцензії має право здійснювати також діяльність щодо інкасації коштів та перевезення валютних цінностей [12].

Інструкція з організації перевезення валютних цінностей та інкасації коштів у банківських установах України, затверджена постановою Правління Національного банку України від 14.02.2007 № 45 і зареєстрована в Міністерстві юстиції України 03.03.2007 за № 181/13448, зі змінами (далі – Інструкція № 45) регулює виключно питання здійснення інкасації банками, виключаючи тим самим залучення до здійснення інкасації будь-яких інших юридичних осіб [9].

Отже, на даний час чинне законодавство прямо не наділяє суб'єктів господарювання чи будь-які установи та організації, крім банків, правом здійснення операції з перевезення валютних цінностей та інкасації коштів.

В той же час закони України надають право власнику майна, у тому числі цінностей та грошових коштів, самостійно надавати повноваження на здійснення операцій з цим майном та забезпечувати його збереження. Крім того, ні Законом України «Про Національний банк України», ні Законом України «Про банки і банківську діяльність» не передбачено, що інкасацію та перевезення валютних цінностей можуть здійснювати виключно банки. Зазначена діяльність до переліку банківських чи фінансових послуг не віднесена.

Позиція регулятора з цього питання змінювалась: згідно з Інструкцією № 45 в редакції від 14.02.2007 р., Національний банк України надавав право на здійснення інкасації та перевезення також і небанківським установам, на початку 2009 р. було розроблено проект відповідних ліцензійних умов [9].

У межах визначення заходів охорони Національний банк (Інструкція № 45) визначає вимоги щодо використання панцерованого оперативного автотранспорту, вогнепальної зброї або охоронників, які мають право надавати послуги з охорони майна та фізичних осіб тощо, хоча відповідно до вимог Закону України «Про охоронну діяльність» визначення умов охорони небезпечних і цінних вантажів при перевезенні та переліку таких вантажів віднесено до компетенції Кабінету Міністрів України [13]. До цінних вантажів віднесено, дорожочінні метали та дорожочінне каміння, гроші, цінні папери, вартість яких перевищує 100 мінімальних заробітних плат (постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2013 р. № 55).

Вищенаведене свідчить, що відомчі нормативні акти не завжди забезпечують розвиток ринку з рівними правами для всіх учасників, обумовлюють значну залежність ринку від позиції регулятора, чітко не розмежовують повноваження контрольних та регуляторних органів та не забезпечують незмінність умов ведення діяльності протягом тривалого часу.

Висновки. Протидія злочинності у сфері нападів на банківські установи та інкасаторів – це спосіб забезпечення безпеки здоров'я і життя людини, цінностей, оскільки, поряд із захистом від злочинних посягань, воно стримує нестійких осіб від вчинення нападів на банківські установи та інкасаторів. Внутрішня складова безпеки у сфері протидії злочинності нерозривно пов'язана з національною безпекою і таким чином органічно спрямована на стабілізацію стану в самій державі [4, с. 297].

Надзвичайно важливим є питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, використання кращих банківських практик та створення законодавчих засад стимулювання зацікавленості банківських установ у здійсненні витрат, які пов'язані з питаннями безпеки банківських операцій (питання відповідальності та соціального захисту, які існують у законодавстві країн ЄС, у цьому аспекті є особливо значущими).

З огляду на це, на нашу думку, найбільш актуальним питанням на сьогодні, враховуючи відсутність комплексного регулювання питань безпеки банків та інкасації на рівні закону, є:

1) забезпечення послідовності дій державних органів, які формують правову базу: змінювати діючі вимоги або встановлювати нові необхідно обґрунтовано та за умови обговорення з учасниками ринку;

2) ініціювання питання щодо комплексного врегулювання питань, які пов'язані з безпекою банківських операцій (прийняття окремого закону, регулювання питань, які є найбільш суттєвими для розвитку ринку, на рівні закону тощо).

В Україні має бути інший рівень прийняття рішень – комплексне регулювання питання. Одним із варіантів вирішення питання відсутності чіткого нормативно-правового регулювання, яке було б зрозумілим для всіх учасників ринку інкасації коштів та перевезення валютних цінностей, а саме: банків, перевізників, клієнтів, організацій, що надають охоронні послуги, може стати прийняття Закону України «Про інкасацію». Такий нормативно-правовий акт має визначати напрямок розвитку ринку послуг з інкасації, орієнтири для впорядкування відомчих нормативно-правових актів з цього питання та забезпечення відповідності розвитку ринку перевезення грошових коштів вимогам ЄС.

Також прийняття Закону України «Про інкасацію» буде відповідати положенням Конституції України, а саме п.1 ч.1 та п.1 ч.2 ст.92 Конституції України, які встановлюють відповідно, що виключно законами України визначаються:

1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав. Питання запобігання і протидії злочинності у сфері нападів на банківські установи та інкасаторів прямо пов'язані із забезпеченням безпеки життя та здоров'я працівників та клієнтів банківських установ, осіб, що здійснюють перевезення валютних цінностей;

2) засади створення і функціонування фінансового та грошового ринку [14].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щербаков В. Инкассация. А как у них? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://securityua.com/index.php?option=com_k2&view=item&id=3168:inkasatsiya-a-kak-u-nih?&Itemid=574&tmpl=component&print=1&lang=uk.

2. В Україні пік пограбування банків, пунктів обміну валют та інкасаторів спостерігався 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/84756>.

3. Розбійні напади на фінансово-кредитні установи як небезпечні корисливо-насильницькі злочини / А. Н. Клочко, М. І. Логвиненко // Правовий вісник Української академії банківської справи. № 2 (7), 2012 : науково-практичний журнал / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНВ «УАБС НБУ», 2012. – С. 84-88.

4. Нікітін Ю.В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства: Монографія. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2009. – 373 с.

5. Фахрїтдінов І.Ю. Попередження розбійних нападів на інкасаторів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Фахрїтдінов Іршат Юнірович. – Москва, 2011

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/preduprezhdenie-razboinykh-napadenii-na-inkassatorov>

6. Щодо врахування пропозицій щодо захисту приміщень банків та лібералізації вимог з інкасації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kbs.org.ua/index.php?get=19&law_id=3384.

7. Нацбанк погодився переглянути вимоги до фізичного захисту банків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/734091-natsbank-pogodivnya-pereglyanuti-vimogi-do-fizichnogo-zahistu-bankiv.html>.

8. Сравнительный обзор законодательств, регулирующих частную индустрию инкассации в 15 странах-членах ЕС. Итоговый отчет совместного исследования CoESS и UNI-Europa, проведенного по заказу Европейской Комиссии [Електронний ресурс]. – <http://vestnik.rasi.ru/3/cont.php?file=review>.

9. Про затвердження Інструкції з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських установах в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 14 лютого 2007 р. № 45 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 17. – Ст. 93.

10. Про затвердження Правил визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України: Постанова Правління Національного банку України від 23 жовтня 2013 р. № 422 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 91. – Ст. 101.

11. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.

12. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст.30.

13. Про охоронну діяльність: Закон України від 09.06.2013 № 245-18 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 2. – Ст.8.

14. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Сказко Ю.А. Протидія злочинності у сфері нападів на банківські установи та інкасаторів: зарубіжний досвід та імплементація його в Україні

У статті досліджено практичні аспекти зарубіжного досвіду протидії злочинності у сфері нападів на банківські установи та інкасаторів, визначено основні вимоги до правового регулювання забезпечення безпеки касових операцій, інкасації коштів та перевезення цінностей у різних країнах та імплементації зарубіжного досвіду в Україні.

Ключові слова: напади на банківські установи та інкасаторів, попередження злочинів, вимоги безпеки, правове регулювання.

Сказко Ю.А. Противодействие преступности в сфере нападений на банковские учреждения и инкассаторов: зарубежный опыт и его имплементация в Украине

В статье исследованы практические аспекты зарубежного опыта противодействия преступности в сфере нападений на банковские учреждения и инкассаторов, определены основные требования к правовому регулированию обеспечения безопасности касовых операций, инкассации средств и перевозки ценностей в разных странах и имплементации зарубежного опыта в Украине.

Ключевые слова: нападения на банковские учреждения и инкассаторов, предупреждение преступлений, требования безопасности, правовое регулирование.

Skazko J. Countering action against of the bank robbery and the armed attacks on collectors : international experience and its implementation in Ukraine

The aim consists of investigation the practical aspects of international experience in the field of countering action against of the bank robbery and the armed attacks on collectors, the problems in the sphere of bank system safety and different ways of its solution are considered, the main requirements for the regulation of security of cash transactions, cash collection and transportation of valuables in different countries and some ways of implementation of international experience in Ukraine are analyzed.

Key words: *attacks on banks and collectors, crime prevention, safety requirements, legal regulation.*

Стаття надійшла до редакції 09.04.2014.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ І ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Ю.А. Дорохіна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Сьогодні доволі часто стає питання криміналізації та декриміналізації діянь. Передумовою вирішення цього питання є чітка регламентація та співвідношення адміністративного правопорушення і кримінального злочину. Чітке розмежування складів адміністративних правопорушень і злочинів має виключно важливе значення для розвитку адміністративно-деліктної і кримінальної політики. Соціальна значущість вирішення цього питання полягає у виявленні найбільш ефективних заходів примусу в боротьбі із злочинами та адміністративними правопорушеннями, кількість яких постійно зростає [1].

У правозвстосовній діяльності виникають труднощі в кваліфікації дій правопорушників, які обумовлені недосконалістю законодавства, яке допускає неоднозначне тлумачення його окремих положень і яке часто не містить чітких критеріїв розмежування адміністративних правопорушень і злочинів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що наше дослідження ґрунтується на працях А.П. Альохіна, О.І. Бойцова, Р.Р. Гелікбарова, М.М. Коніна, Л.І. Поспелова, А.М. Соловйова, В.В. Хилюти та ін.

Дослідження підстав криміналізації та декриміналізації злочинів проти власності є **метою статті**.

Основні результати дослідження. До питання про розмежування адміністративного правопорушення і злочину зверталось багато авторів [2]. Проте, не дивлячись на це дана проблема представляється вельми актуальною і значимою як в теоретичному, так і практичному аспекті.

А. Альохін зазначає, що практична потреба в юридичних критеріях відмежування зовні схожих злочинів і адміністративних правопорушень, визначається тим, що адміністративна відповідальність за правопорушення настає, якщо вони за своїм характером не тягнуть за собою, відповідно до чинного законодавства, кримінальної відповідальності. Такі юридичні критерії містяться в кримінальному та адміністративному законодавстві і можуть відноситися до об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони складів відповідних правопорушень. Тому, для визначення характеру правопорушення,

його юридичної природи необхідно провести порівняльний аналіз положень законодавства, які встановлюють відповідальність за їх вчинення [3].

Розмежування адміністративного правопорушення і злочину традиційно здійснюється не за ознаками, а за складом. Так, М. Конін зазначає: ознаки адміністративного правопорушення дозволяють лише відмежувати його від злочинів і інших протиправних діянь. Для того, щоб визначити, яке конкретне адміністративне правопорушення було здійснене, необхідно встановити ознаки його складу – сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак. Саме склад, а не ознаки адміністративного правопорушення, є фактичною підставою адміністративної відповідальності [4].

Л. Поспелова вказує на те, що орієнтація зусиль держави на протидію лише злочинності посилює не лише існуючий адміністративно-правовий режим, але і не кращим чином позначається на криміногенній обстановці у країні.

Адміністративна деликтність у сучасній Україні представляє значну небезпеку для існуючого правопорядку. Захист суспільних відносин від адміністративних правопорушень є одним із найважливіших завдань держави. Вироблення стратегії протидії правопорушенням стає складовою частиною політики нашої країни, зокрема її адміністративної політики [5].

Отже, ми розглянули лише деякі позиції, які існують у науці адміністративного права щодо питання розмежування кримінального злочину і адміністративного правопорушення. Тепер звернемося до кримінально-правової науки. Н. Кузнецова вказує на критерії розмежування злочину і незлочинних правопорушень – це об'єкт, суспільна небезпека, протиправність. На її думку, злочини відрізняються від незлочинних правопорушень і аморальних проступків: а) за загальним об'єктом, більш ширшому, ніж у всіх інших галузях права; б) за антисоціальною спрямованістю, яка у злочинах має назву «суспільна небезпека», а в інших незлочинних правопорушеннях містить долю шкідливості у відповідних сферах правовідносин; в) усередині суспільної небезпеки провідним розмежувальним елементом виступає шкода (збиток) інтересам особи, суспільства, держави, які охороняються; г) серед інших кримінообразуючих ознак, які дозволяють розмежувати злочини і незлочинні правопорушення, передбачені прямим умислом, мотивацією, небезпечним способом здійснення діянь тощо [6].

Р. Галіакбаров вважає, що злочин відрізняється від адміністративного правопорушення якісно високим рівнем суспільної небезпеки, вказуючи на те, що в юридичній літературі зазначається, що в країнах, де прийнято формальне визначення поняття злочину, саме суспільна небезпека слугує підставою для законодавчого віднесення правопорушень до злочинів або інших деліктів [7].

Унікальною, на наш погляд, у галузі дослідження злочину є робота А. Козлова «Поняття злочину». Автор спробував розкрити поняття злочину, не вдаючись до аналізу складу злочину. Вказуючи на складність пошуку критеріїв розмежування злочинного і незлочинного, науковець вважає, що він має бути здійснений на двох рівнях: на рівні криміналізації і на рівні закону, який вже діє. Перший рівень, насамперед – це питання кримінальної політики.

З даного питання, вважає автор, держава не мала і не має будь-якого чіткого уявлення про те, чого ж воно хоче отримати від проголошення того або іншого кримінально-правового делікту. У такій ситуації руки в держави розв'язані в аспекті визначення злочинного і незлочинного і, як наслідок, залишаються невизначеними межі між злочином і правопорушенням [8].

В. Кудрявцев та В. Ємінов [9] також вважають, що проблемами криміналізації та декриміналізації діянь повинна займатися не тільки наука кримінального права, тому що процесуалісти й криміналісти можуть оцінити реальні можливості правоохоронної системи в переслідуванні тих або інших правопорушників.

О. Готін вказує [10, с. 95-98], що однією з найбільш дискусійних і такою, що потребує глибинного системного дослідження, є проблема підстав криміналізації діянь. Н. Лопашенко, С. Келіна та А. Наумов називають такі підстави криміналізації: існування суспільно небезпечної поведінки, яка потребує кримінально-правової заборони; відносна поширеність суспільно небезпечних діянь; зміна уявлень про ступінь суспільної небезпеки діяння; зміна загально-визнаної моральної оцінки відповідного діяння; виконання державою міжнародно-правових обов'язків з охорони прав людини.

Між тим, такий перелік підстав криміналізації діянь не є вичерпним. Логіко-гносеологічний аналіз сучасних процесів криміналізації дозволяє дійти наступного висновку: на сьогодні значно виразнішого вигляду і потужного потенціалу набули ті критерії криміналізації, які в умовах радянської системи кримінального права або взагалі вважалися такими, що притаманні виключно буржуазним правовим системам, або, щонайменше, визнавалися другорядними. Нині вони із ар'єргарду критеріїв криміналізації перемістилися в її авангард. Так, наприклад, досить часто включення до системи кримінального законодавства нових заборон викликане необхідністю акцентування уваги суспільства на діяннях, що в певний проміжок часу набувають підвищеної суспільної небезпеки. Наочний приклад дієвості даної підстави криміналізації – введення кримінальної відповідальності за викрадення шляхом демонтажу та іншим засобом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання (ст. 188 КК). Одним із чинників криміналізації діянь, О. Готін вважає таку підставу як правовий ідеалізм [10, с. 97-98].

М. Мельник вказує на різного роду фактори, які можуть спричинити неправильну, або так звану помилкову криміналізацію та називає такі її види: необґрунтована; надмірна; неповна; неправильна [11, с. 94-99].

На думку автора, необґрунтована (безпідставна) криміналізація полягає у визнанні злочином діяння, якому не притаманні достатні для криміналізації характер та ступінь шкідливості (небезпечності). Тобто у такому випадку криміналізація здійснюється за відсутності для цього підстав і в її результаті злочином визнається діяння, яке об'єктивно не є таким.

Небезпечність необґрунтованої криміналізації полягає в тому, що вона закладає законодавчі основи для безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, яке за своїм характером мало б тягнути іншу, менш сувору юридичну відповідальність, створення штучних критеріїв відмежуван-

ня злочинного від незлочинного. У такому разі мають місце дві недопустимі з юридичної точки зору ситуації: 1) закон, яким здійснюється така криміналізація, за своєю суттю є не правовим; 2) він на законодавчому рівні закладає основи для притягнення до кримінальної відповідальності фактично невинуватої у вчиненні злочину (адже такого злочину об'єктивно не існує) особи. Тобто грубо порушуються принципи верховенства права та презумпції невинуватості [11].

Як вказує М.Мельник, надмірна криміналізація має місце у випадку, коли у криміналізації немає об'єктивної необхідності, що зумовлено наявністю кримінальної відповідальності за діяння, яке криміналізується. У такому випадку криміналізації підлягає діяння, якому притаманні необхідні для криміналізації характер та ступінь шкідливості, але яке не має потреби у криміналізації, оскільки кримінальна відповідальність за нього вже існує. Це призводить до появи дублюючих або не потрібних спеціальних складів злочинів [11].

Негативний аспект надмірної криміналізації полягає, зокрема, у: грубому порушенні принципу економії кримінально-правової репресії; штучному створенні конкуренції кримінально-правових норм; створенні парадоксальних, з правової точки зору, ситуацій, за яких одне і те саме діяння може каратися істотно різними кримінально-правовими засобами. Зокрема, автор справедливо зауважує, що переважно надмірна криміналізація є наслідком: безсистемного підходу до створення кримінального закону чи внесення до нього змін; «законодавчого свавілля», яке ігнорує підстави та умови криміналізації діянь; прагнення окремих суб'єктів законодавчої ініціативи підкоригувати кримінальний закон під «свій смак»; помилкового уявлення про необхідність законодавчого стимулювання так званих мертвих та дрімаючих норм («Мертва» норма — це норма, яка не застосовується (чи майже не застосовується) на практиці через її конструктивні недосконалості, особливості реалізації антикриміногенної політики, відсутність діянь, за які вона встановлює відповідальність тощо. «Дрімача» норма — це норма, яка не застосовується на практиці через неможливість такого застосування з причини незавершеної законодавчої регламентації її застосування) [11].

Неповна криміналізація — це криміналізація, яка не охоплює всіх діянь (проявів діяння), характер та ступінь шкідливості яких дозволяє визнавати їх злочинами. У результаті такої криміналізації поза дією кримінального закону залишаються діяння, за вчинення яких, виходячи з їх сутності, об'єктивно мають застосовуватися заходи кримінально-правового характеру.

Неповна криміналізація може мати місце в силу різних причин і насамперед двох з них: 1) в силу того, що законодавець не зміг виявити діяння, ступінь шкідливості якого об'єктивно вимагає визнання його злочином; 2) через те, що законодавець не зміг правильно відобразити суть такого діяння в законі (за цим моментом така криміналізація наближається до наступного виду помилкової криміналізації — неправильної криміналізації) [11].

М. Мельник вважає, що неправильна (неточна) криміналізація полягає в тому, що при її здійсненні злочинним визнається діяння, характер і ступінь шкідливості якого є достатнім для його криміналізації, але законодавче опи-

сання якого не зовсім правильно відображає сутність такого діяння. Тобто, у такому випадку має місце неправильне відображення в законі сутності злочинного діяння.

Результатом неправильної криміналізації є розпливчате, двозначне, неточне формулювання ознак злочину, яке призводить: 1) до нечіткого встановлення меж кримінальної відповідальності за певне діяння; 2) до складнощів у визначенні ознак такого діяння, та до проблем у відмежуванні злочинного діяння від незлочинного, оскільки через зазначені причини відбувається «злиття» ознак відповідних злочину та адміністративного чи іншого правопорушення.

Причиною неправильної або іншої помилкової криміналізації може бути поспішність прийняття рішення про криміналізацію, за якої дотримується лише форма процедури ухвалення кримінального закону, а по суті він не проходить належної наукової та юридичної експертизи, детального розгляду в парламентських комітетах і на сесії парламенту.

З проблемами криміналізації діянь тісно зв'язані також аспекти декриміналізації. Проблема декриміналізації справедливо може бути віднесена до категорії актуальних, важливих і винятково складних питань соціально-правової сфери, вирішення яких повинне бути в компетенції вчених-правознавців і юристів-практиків.

В.Н. Кудрявцев та В.Є. Ємінов [9, с. 103-107] визначають декриміналізацію як обґрунтоване виключення з кримінального закону тих діянь, які зараз не становлять суспільної небезпеки. Такі діяння можуть бути переведені в адміністративні проступки, цивільні делікти або взагалі не розглядатися як правопорушення. Причин (або підстав) цих заходів декілька, причому деякі з них мають суперечливу спрямованість: а) декриміналізація необхідна при серйозній зміні політичних і економічних відносин у країні; б) декриміналізація потрібна, якщо кримінальний закон розходиться із суспільною моральністю; в) декриміналізація можлива, якщо з небажаними формами поведінки можна вести боротьбу іншими, більш м'якими (і, можливо, більш діючими) засобами, ніж кримінальне покарання; г) декриміналізація є вимушеною, якщо закон завзято не виконується значною частиною населення [10, с. 104].

Деякі автори, досліджуючи проблеми декриміналізації, ототожнюють її з поняттям «депеналізації». На цей факт звертає увагу А. Митрофанов [12, с. 133-136].

Г. Злобін та С. Келіна вважають, що «виключення діяння з числа кримінально караних, скасування його караності є декриміналізацією. По суті, декриміналізацію можна розглядати як криміналізацію із «зворотнім знаком», оскільки підставою декриміналізації значною мірою є відсутність (відпадання) підстав для криміналізації того ж діяння» [13].

А. Митрофанов наголошує, що такий підхід не може викликати заперечень, оскільки покарання є правовим наслідком злочину, а тому виключення діяння з числа злочинних усуває і його караність. У такому аспекті можна стверджувати, що депеналізація є логічним наслідком декриміналізації. І при цьому одна без одної вони існувати не можуть: декриміналізоване діяння не

може залишатися пеналізованим. Однак, якщо розглядати депеналізацію тільки в такому ракурсі, то слід буде зробити висновок про її «зав'язаність» на декриміналізацію і неможливість самостійного існування. Проте, депеналізація має і власну сферу, незалежну від декриміналізації. Якщо при декриміналізації можливість застосування покарання за певне діяння усувається *ipso facto*, то у власному розумінні депеналізація є відмовою держави від каральної реакції на діяння, яке було і продовжує залишатися злочинним [12, с. 133].

А. Митрофанов також звертає увагу на те, що КК України 2001 р. (порівняно з попереднім КК України 1960 р.) кардинально розширив перелік підстав, за яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності. Ці підстави передбачені в низці статей як Загальної, так і Особливої частин. При цьому в Загальній частині з'явився окремий спеціальний розділ IX, який називається «Звільнення від кримінальної відповідальності». Окремі підстави звільнення від кримінальної відповідальності передбачені також у Загальній частині та за межами цього розділу [12]. Зокрема, у Розділі VI «Злочини проти власності» найбільша частина змін датується 2008 р. і стосується гуманізації кримінальної відповідальності. У 2008 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності», який став однією з небагатьох системних змін та кроком вперед у вдосконаленні норм Кримінального кодексу у напрямку його гуманізації і визнання людини, як найвищої соціальної цінності. Санкції деяких статей були знижені, а також були додані альтернативні санкції.

Висновки. Отже, на підставі вищенаведеного, можна зробити висновок про те, що практика криміналізації та декриміналізації потребує негайного упорядкування, передумовою чого має стати вироблення наукою кримінального права теорії криміналізації та практичних рекомендацій законотворцю щодо найкращих шляхів реформування кримінального судочинства. Адже, при всій повазі до доктрини кримінального права, ситуація, коли «через неповноту нормативного регулювання в низці випадків доктринальні положення виконують таку ж роль як і кримінально-правова норма, зокрема при визначенні змісту ознак конкретного складу злочину і застосуванні самої кримінально-правової норми», не може бути визнана задовільною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Васильев Э.А.* Административное правонарушение и преступление: общие черты и различия: Автореф. дис. ... канд. юр. наук. – М., 2007. – 20 с.

2. *Соловьев А.Н.* Понятие преступления: теоретические, законодательные и правоприменительные аспекты: дисс. ... канд. юрид. наук – Волгоград, 2000. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.diss.rsl.ru>.

3. *Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М.* Административное право Российской Федерации: Учебник. – М. : Изд-во «Зерцало», 1996. – С. 280.

4. Административное право России: Учебник / Под ред. Н.М. Кониной, Ю.Н. Старилова. – Саратов : Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2006. – С. 259.

5. *Поспелова Л.И.* Административно-деликтное законодательство как форма реализации административной политики // Административное право: теория и практика. Укрепление государства и динамика социально-экономического развития. Материалы научной конференции (Москва, 28 ноября 2001). – М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2002. – С. 407.

6. Уголовное право России. Общая часть: Учебник для вузов / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 2005. – С. 116.

7. *Галшабаров Р.Р.* Уголовное право. Общая часть: Учебник. – Краснодар: Кубанский государственный аграрный университет. Юридический факультет. 2005. – С. 89.

8. *Козлов А.П.* Понятие преступления. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 819 с.

9. *Кудрявцев В.Н., Еминов В.Е.* Криминология и проблемы криминализации / Журнал российского права. – № 12 – 2004. – С. 46-50.

10. *Готін О.* Підстави криміналізації діянь / Право України. – № 2 – 2005. – С. 95-98.

11. *Мельник М.* Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки / Підприємництво, господарство і право. – № 5 – 2004. – С. 94-99.

12. *Митрофанов А.* Депеналізація як напрям кримінально-правової політики / Підприємництво, господарство і право. – № 9 – 2004. – С. 133-136.

13. *Злобин Г.А., Келина С.Г.* Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний // Проблемы правосудия и уголовного права. – М., 1978.

Дорохіна Ю.А. Щодо визначення підстав криміналізації і декриміналізації злочинів проти власності

У статті розглянуто підстави криміналізації та декриміналізації злочинів проти власності. Акцентовано на недостатню увагу представників кримінального права до дослідження цієї проблематики. Зроблено висновок про те, що практика криміналізації та декриміналізації потребує негайного упорядкування, передумовою чого має стати вироблення наукою кримінального права теорії криміналізації та практичних рекомендацій законотворцю щодо найкращих шляхів реформування кримінального судочинства.

Ключові слова: криміналізація, декриміналізація, злочин, злочини проти власності, адміністративний деликт.

Дорохина Ю.А. Относительно определения оснований криминализации и декриминализации преступлений против собственности

В статье рассмотрены основания криминализации и декриминализации преступлений против собственности. Акцентировано на недостаточное внимание представителей криминального права к исследованию этой проблематики. Сделан вывод о том, что практика криминализации и декриминализации нуждается в немедленном упорядочивании, предпосылкой чего должна стать выработка наукой криминального права теории криминализации и практических рекомендаций законотворцу относительно наилучших путей реформирования криминального судопроизводства.

Ключевые слова: криминализация, декриминализация, преступление, преступления против собственности, административный деликт.

Dorokhina Iu. Regarding the definition of bases criminalization and decriminalization of crimes against property

In the article the grounds of criminalization and decriminalization of crimes are considered against property. It is accented on insufficient attention of representatives of criminal right to research of this problems. A conclusion is done that practice of criminalization and decriminalization needs immediate arrangement, by pre-condition what making of criminal right for the theory of criminalization and practical recommendations must become science in relation to the best ways of reformation of the criminal legal proceeding.

Keywords: *criminalization, decriminalization, crime, crimes against property, administrative delict.*

Стаття надійшла до редакції 31.03.2014.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ ПРОВЕДЕННЯ ВИБУХОВИХ РОБІТ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ОХОРОНИ РИБНИХ ЗАПАСІВ

В.Л. Мельниченко

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Питання, що стосуються об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 250 КК України, має істотне значення для теорії кримінального права та практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми об'єктивної сторони цього злочину на фрагментарному рівні займалися такі вчені, як: О.О. Дудоров, С.І. Селецький, С.С. Яценко, С.Б. Гавриш, В.А. Клименко, В.К. Матвійчук та інші. Проте до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні об'єктивної сторони злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів.

Основні результати дослідження. Як відомо, є загальноприйнятим визнання, що об'єктивна сторона злочину – це сукупність встановлених кримінальним законом ознак, що характеризують зовнішній процес злочинного посягання [1, с. 133]. Зовнішні риси (ознаки) злочинного діяння частково знаходять своє відображення в законі. З усіх структурних частин складу злочину найбільше інформації, необхідної для кваліфікації діяння як злочину, містить об'єктивна сторона. Чіткий їх опис ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину є важливою передумовою дотримання законності в правозастосовній діяльності правоохоронних органів, оскільки притягнення особи до кримінальної відповідальності завжди пов'язане з встановленням у її поведінці конкретного суспільно небезпечного діяння, про яке йдеться в законі (ст.250 КК України).

Як показує вивчення вітчизняної та зарубіжної літератури з кримінального права, проблеми об'єктивної сторони злочину як загальнотеоретичній і практичній проблемі присвячена значна кількість праць [2, с. 81; 3, с. 106-141; 4, с. 5; 5, с. 128-143; 6, с. 189-211; 7, с. 3-268; 8, с. 3-343; 9, с. 313-343; 10, с. 357-383; 11, с. 1-343; 12, с. 131-138; 13, с. 69-83; 14, с. 265-372; 15, с. 12-563]. Це певною мірою полегшує нам завдання. Оскільки загальнотеоретичні питання, що стосуються зовнішньої сторони злочинного діяння є достатньо розробленими, ми одразу перейдемо до проблеми нашого дослідження. Вважаємо лише за необхідне уточнити складові стосовно загального вчинення об'єктивної сторони складу злочину, дотримуючись у цьому питанні поглядів В.К. Матвійчука. До об'єктивної сторони складу злочину слід віднести такі ознаки, як діяння (дія та бездіяльність), обстановка вчинення злочину, спосіб вчинення злочину, місце, час, знаряддя, засоби вчинення злочину та джерело злочинного діяння [16, с. 213-214].

Ознаки об'єктивної сторони досліджуваного злочину відтворено в загальних рисах у Законі (ст.250 КК України). Як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього злочину передбачені такі, як дії та засоби (вибухові речовини), інші можливі ознаки зовнішнього прояву можна зрозуміти з існуючих Правил (нормативних актів, які регламентують проведення зазначених робіт), оскільки ст. 250 КК України має бланкетну диспозицію. Встановлення обов'язкових ознак об'єктивної сторони досліджуваного злочину має важливе не тільки наукове, але й практичне значення.

Зовнішня сторона злочину, передбаченого ст. 250 КК України, як свідчить вивчення юридичної літератури, до цього часу не знайшла свого достатнього дослідження, вона надто складна, має багатоаспектний характер та істотні дискусійні в юридичному плані моменти, які так чи інакше впливають на практику застосування норм і законотворчу діяльність та теорію кримінального права. Низка понять, які використовують автори в своїх роботах для з'ясування обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, викликані цілком зрозумілими чинниками: 1) це намагання при аналізі та науковому обґрунтуванні механічного (відвертого) перенесення заборон зі спеціального нормативного акта про проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів у кримінальний закон; 2) це уникнення аналізу об'єктивної сторони зазначеного злочину, а натомість тяжіння до тлумачення форм і видів проведення означених робіт з порушенням правил охорони рибних запасів; 3) це відсутність у роботах, які стосуються цієї теми, критеріїв відмежування знярядь від засобів та від способів вчинення цього злочину; 4) це відсутність у працях, присвячених цій тематиці, розуміння понять «вибухові роботи», «підривні роботи»; 5) це не встановлення такої ознаки об'єктивної сторони, як місце вчинення злочину, тощо.

Отже, завдання нашого дослідження в межах, визначених цією статтею, полягає в тому, щоб як найповніше: а) врахувати позитивні моменти, що стосуються розкриття ознак об'єктивної сторони злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, послідовно їх визначити і обґрунтувати; б) користуючись загальним поняттям об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 250 КК України, визначити належну сукупність ознак, що характеризують зовнішні прояви досліджуваного діяння; в) віднайти та обґрунтувати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 250 КК України; г) здійснити кваліфікацію діянь, передбачених ст. 250 КК України, за ознаками об'єктивної сторони цього злочину.

Виходячи з встановленої послідовності висвітлення проблем, зупинимося на окресленні позитивних сторін. Вони стосуються наступних основних вимог: 1) необхідно при обґрунтуванні ознак об'єктивної сторони цього діяння відштовхуватися від приписів кримінального закону (ст. 250 КК України); 2) потрібно безпосередньо аналізувати ознаки об'єктивної сторони цього злочину, а не описувати форми і види проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів; 3) необхідно встановити такі ознаки об'єктивної сторони цього злочину, як місце і засоби вчинення цього діяння.

Вищезазначені завдання і напрямки та позитивні моменти дослідження допоможуть нам правильно назвати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. Такими є: 1) дії; 2) засоби вчинення злочину; 3) місце вчинення злочину.

На основі вищезгаданого та з урахуванням недоліків, визначених нами при аналізі сутності об'єктивної сторони цього злочину і необхідності меж дослідження запропонуємо дефініцію зовнішньої сторони злочину, передбаченого ст. 250 КК України. Об'єктивна сторона злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів характеризується активними діями, які мають місце у визначених об'єктивних умовах, у певному місці, певними засобами.

Проведений нами аналіз окреслює межі подальшого дослідження, але на нашу думку, є недостатнім для усвідомлення ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 250 КК України. Тому ми дійшли висновку, що в подальшому стосовно досліджуваної проблеми слід додатково розглянути ще такі питання: погляди в джерелах з кримінального права на поняття об'єктивної сторони злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів; термінологію, якою користуються автори наявних публікацій, як вони її пояснюють та як вона співвідноситься з чинним КК України, а також із сучасною судовою практикою. Це викликано тим, що зовнішня сторона злочину, передбаченого ст. 250 КК України, надто складна, і як свідчить дослідження, має багатоаспектний характер та суттєві дискусійні моменти, що так чи інакше впливають на практику застосування цієї статі КК України, та закономірчу діяльність.

В юридичній літературі існує значна кількість часом суперечливих поглядів на поняття об'єктивної сторони злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. Одні автори, характеризуючи ознаки об'єктивної сторони означеного злочину, зазначають, що вона полягає у проведенні вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів та диких водних тварин (наприклад: О.О. Дудоров [17, с. 772], В.О. Кузнєцов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський [18, с. 194], С.І. Селецький [19, с. 192], С.С. Яценко [20, с. 532-533], С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева [21, с. 229]), автори Науково-практичного коментаря під редакцією Потебенька М.О., Гончаренка В.Г.; другі — зазначають, що вона виражається у порушенні спеціальних правил, які встановлені Постановою Ради Міністрів СРСР № 1045 від 15 вересня 1958 р. і наказом Держводгоспу № 29 від 29 лютого 1996 р. (наприклад М.В. Хворостяний [22, с. 185]); треті — стверджують, що об'єктивна сторона цього злочину дістала вияв у проведенні вибухових робіт із порушенням правил, встановлених з метою охорони рибних запасів [23, с. 348]; четверті — наполягають, що об'єктивну сторону цього злочину утворюють активні дії суб'єкта, які виражаються у проведенні вибухових робіт у рибогосподарських водоймах з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин і при відсутності особливих невідкладних умов, що дозволяють проведення вибухів [24, с. 676].

Аналіз існуючих точок зору на поняття об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 250 КК України свідчить, що їх автори, зокрема, О.О. Дудоров, В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський, С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева, автори Науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України під редакцією М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка [25, с. 984], М.В. Хворостяний, С.І. Селецький, С.С. Яценко, В.А. Клименко дають визначення зовнішнього прояву цього діяння загальними фразами, а не з використанням складових (ознак) об'єктивної сторони. Такий підхід авторів не дає позитиву для правозастосовних органів. Деяку спробу якось вирішити проблему визначення об'єктивної сторони діяння, передбаченого ст. 250 КК України, зробив в подальшому професор С.Б. Гавриш, який сформулював зовнішній прояв цього злочину за допомогою складових (ознак) цього діяння, а саме: через дії (активні дії суб'єкта) – проведення вибухових робіт, через місце вчинення злочину – рибогосподарські водойми. Проте в подальшому також відійшов від правильного формулювання поняття об'єктивної сторони цього злочинного діяння.

На нашу думку, що така різноманітність понять, що використовуються авторами для позначення обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 250 КК України, має такі підстави: 1) вони по-різному названі в диспозиціях статей кримінальних кодексів держав; 2) неоднозначне сприйняття означених у законі ознак; 3) різне тлумачення самого поняття «проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів»; 4) відхід законодавця від необхідності включення до ст. 250 КК України такої ознаки, як місце вчинення злочину (рибгосподарчі водойми).

Першу підставу ми розглянемо після трьох послідовних підстав із методологічних міркувань. У контексті зазначеного вище ми впевнені, що вище названі питання і напрямки, а також точки зору та існуюча судова практика допоможуть нам вірно вказати обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 250 КК України, та їх зміст. Такими є: 1) дії; 2) способи вчинення злочину; 3) місце вчинення злочину; 4) засоби вчинення злочину.

Насамперед у своєму дослідженні ми зупинимося на таких ознаках об'єктивної сторони вказаного злочину, як дії [26, с. 154]. Загальноновизнаним на наш погляд, є те, що це протиправний активний усвідомлений вольовий акт зовнішньої поведінки суб'єкта, що виражається у здійсненні суспільно небезпечного посягання, передбаченого ст. 250 КК України.

Аналіз понять, що використані у диспозиції ст. 250 КК України, а також визначених вище дефініцій зовнішньої сторони злочинного проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів дає нам підставу говорити про те, що поняття «проведення вибухових робіт», означене у диспозиції цієї статті, асоціюється з такою ознакою об'єктивної сторони названого складу злочину, як дія. Наше твердження має під собою підставу. Воно спирається на описання об'єктивної сторони, яка передбачає у названому складі злочину, дію, з якою законодавець пов'язує момент закінчення злочину, передбаченого ст. 250 КК України.

З метою належного з'ясування об'єктивної сторони досліджуваного злочину, важливо звернути увагу на те, що диспозиція ст.250 КК України є бланкетною і відсилає як дослідників, так і осіб, що застосовують цей закон, до нормативних актів, які регламентують проведення вказаних робіт та з'ясувати складові (ознаки) зовнішнього прояву цього злочину. В контексті спрямування нашого дослідження потрібно звернутися до нормативних джерел, які допоможуть нам розкрити зміст дій суб'єкта цього злочину. Проте спочатку необхідно з'ясувати, що необхідно зрозуміти під проведенням вибухових робіт з існуючих джерел. Так, С.Б. Гавриш зазначає, що на землях водного фонду, у тому числі на прибережних захисних смугах, земельних ділянках дна, річок, озер, водосховищ, морів та інших водних об'єктів можуть проводитися роботи, пов'язані з будівництвом, поглибленням дна, видобуванням корисних копалин, прокладанням кабелів, трубопроводів, інших комунікацій, бурові та газорозвідувальні роботи за умови отримання спеціального на це дозволу [27, с. 452]. Як зазначає вчений, що вибухові роботи виконуються заявником після здійснення заходів щодо попередження небезпечних екзогенних технологічних процесів (зсувів ґрунту, обвалів берегів тощо) [27, с. 452]. Натомість він звертає, на наш погляд, доречно, увагу на те, що проведення вибухових робіт під час льодоходу чи здійснення протиповневих та протипаводкових заходів дозволяється після погодження з державними органами охорони навколишнього природного середовища та водного господарства [27, с. 452]. Крім того, С.Б. Гавриш підкреслює, що державний контроль за виконанням правил проведення вибухових робіт та охорони рибних запасів покладено на державні органи охорони навколишнього природного середовища, водного господарства, геології та використання надр за участю органів санітарно-епідеміологічної служби й органів, що здійснюють охорону рибних запасів [27, с. 453]. Крім того, він правильно розуміє, що проведення вибухових робіт, які є джерелом підвищеного шуму, у межах розповсюдження тварин також може бути прикладом порушення правил охорони рибних запасів [27, с. 453]. Слід погодитися з думкою С.Б. Гавриша, що водокористувачі звільняються від відповідальності за порушення правил охорони рибних запасів або диких водних тварин, якщо вони виникли внаслідок дії непереборних сил природи чи воєнних дій [27, с. 453].

Слід зазначити, що С.Б. Гавриш не дає формулювання проведення вибухових робіт, що послаблює його наукову позицію.

О.О. Дудоров під вибуховими роботами розуміє роботи з використанням вибухових речовин [17, с. 772]. Він наполягає на тому, що такі роботи здійснюються за спеціальними проєктами у суворій відповідності до єдиних правил безпеки при підричних роботах [17, с. 772]. Фахівець вважає, що у рибогосподарських водних об'єктах забороняється здійснювати днопоглиблювальні, вибухові, бурові, сейсмологічні та геологорозвідувальні роботи, за винятком проведення невідплатних днопоглиблювальних робіт для підтримки судноплавства на обмілілих ділянках річок (Про проведення вибухових робіт у зазначених випадках необхідно негайно інформувати державні органи рибохорони) [17, с. 772]. На переконання О.О. Дудорова, у природних водоймах і

водоймищах гідроелектростанцій, млинів, як виняток, дозволяється проводити також роботи, необхідні для підтримання лісосплаву на обмілілих ділянках річок, для примусового скресання річок, для запобігання аваріям при заторах біля мостів та гідротехнічних споруд, а також заломів при лісосплаві [17, с. 772]. На думку вченого, дозволи на будівельні, днопоглиблювальні та деякі інші роботи на землях водного фонду надаються уповноваженими органами за умов недопущення і порушення стійкості прибережних схилів; зосередження будь-яких забруднюючих речовин, сміття, деревини тощо; утворення перетинів водних потоків; перекриття течії води через водопропускні споруди різних типів та прогони мостів; затоплення та підтоплення прибережних територій [17, с. 772].

Є.В. Фесенко, С.С. Яценко зазначають, що об'єктивна сторона цього злочину характеризується діями — проведенням вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів [20, с. 532-533]. На їх думку, вимоги щодо регламентації здійснення вибухових робіт у рибогосподарських водоймах містяться у Правилах використання водойм, наданих колгоспам, радгоспам і організаціям, затвердженим постановою Ради Міністрів УРСР від 23 березня 1959 р. № 402 у редакції постанови від 21 червня 1983 р. № 275 [20, с. 533]. Вони стверджують, що відповідно до встановленого порядку заборонено здійснювати вибухові роботи без дозволу органів рибоохорони у природних водоймах і водоймищах гідроелектростанцій, млинів тощо, за винятком невідкладних днопоглиблювальних робіт для підтримання судноплавства і лісосплаву на обмілілих ділянках річок, робіт із примусового скресання річок та із запобігання аварій при заторах мостів, гідротехнічних споруд, заламах при лісосплаві [20, с. 533].

В.О. Навроцький зазначає, що порядок проведення вибухових робіт регламентовано нормативним актом: «Про затвердження положення про порядок видачі дозволу на будівельні, днопоглиблювальні і вибухові роботи, видобування піску, гравію, прокладання кабелю, трубопроводів та інших комунікацій по землях водного фонду» (Наказ Держкомітету України по водному господарству від 29 лютого 1966 р. № 29. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 8 квітня 1996 р. за № 165 (1190)) [28, с. 481]. Цей порядок, на переконання вченого, передбачає повну заборону на застосування вибухових речовин при добування риби та інших водних тварин; заборону без дозволу органів рибоохорони проведення у природних водоймах і водоймищах гідроелектростанцій, млинів тощо вибухових робіт, за винятком невідкладних робіт для підтримання судноплавства та лісосплаву на обмілілих ділянках річок, робіт з примусового скресання сплавних річок і запобігання аваріям при заборах біля мостів та гідротехнічних споруд і заломів при лісосплаві [28, с. 481].

П.С. Берзін та В.В. Кудрявцев під вибуховими роботами розуміють діяльність, пов'язану з використанням вибухових матеріалів (речовин) у промислових цілях [29, с. 66]. Ці фахівці стверджують, що згідно з абз. 3 ч. 2 ст. 26 Гірничого закону вибухові (підривні) роботи проводяться за спеціальними проектами із зазначеними параметрами буропідривного комплексу та в суворій відповідності з єдиними правилами безпеки при підривних роботах (вимо-

ги щодо здійснення вибухових робіт у рибогосподарських водоймах містяться у Правилах використання водойм, наданих колгоспам, радгоспам та іншим сільськогосподарським підприємствам і організаціям, затверджених постановою Ради Міністрів УРСР від 23 березня 1959 р. № 402 у редакції від 21 червня 1983 р. № 275) [29, с. 66]. Вони акцентують увагу на тому, що згідно з наказом Державного комітету України по водному господарству від 5 вересня 2005 р. № 257 втратило чинність Положення про порядок видачі дозволу на будівельні, днопоглиблювальні і вибухові роботи, видобування піску, гравію, прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду, затверджене наказом Державного комітету України по водному господарству від 29 лютого 1996 № 29, яким передбачалось, що вибухові роботи (зокрема пов'язані з будівництвом, поглибленням dna, видобуванням корисних копалин (крім піску, гальки і гравію в руслах малих та гірських річок), прокладанням кабелів трубопроводів, інших комунікацій на землях водного фонду, в тому числі прибережних захисних смугах, земельних ділянках dna річок, озер, водосховищ, морів та інших водних об'єктів могли проводитися лише за умови отримання дозволу (п. 2) [29, с. 66]. Такий дозвіл, на їх переконання, видавався органами водного господарства за погодженням з місцевими органами виконавчої влади, державними органами охорони навколишнього природного середовища, геології земельних ресурсів, відповідними водокористувачами, власниками землі і землекористувачами — у всіх випадках; відповідними органами Мінрибгоспу — при проведенні робіт на рибогосподарських водоймах; відповідними органами Мінтрансу — при проведенні робіт на судноплавних водних шляхах; Держкомгідрометом України і його органами на місцях при проведенні робіт в охоронних зонах гідрометеорологічних станцій; відповідними органами МОЗ — при проведенні робіт у зонах, призначених для задоволення питних, побутових та інших потреб населення та віднесених до категорії лікувальних, а також у межах зон санітарної охорони курортів та джерел централізованого постачання [29, с. 66]. П.С. Берзін, В.В. Кудрявцев зазначають, що якщо вибухові роботи проводяться на водних об'єктах загальнодержавного значення, то відповідний дозвіл видають басейнові водогосподарські об'єднання, а на водних об'єктах місцевого значення — облводгоспи (п. 3). На їх переконання, вибухові роботи виконувалися заявником після здійснення заходів щодо попередження небезпечних екзогенних геологічних процесів (зсувів ґрунту, обвалів берегів тощо) [29, с. 66]. Натомість, проведення вибухових робіт під час льодоходу чи здійснення протиповіневих та протипаводкових заходів дозволялося після погодження з державними органами охорони навколишнього природного середовища та водного господарства [29, с. 66]. Видача дозволу на проведення робіт на землях водного фонду здійснювалася за умови виконання водоохоронних заходів, що передбачали недопущення: порушення стійкості прибережних схилів (берегообвалення, ерозійні, зсувні процеси, осідання); утворення зосереджених будь-яких забруднюючих речовин, сміття, дерев, кущів від вирубок на будівельних майданчиках на трасах; створення навіть тимчасових перетинів водних потоків; перекриття вільної течії води через водопропускні споруди різних типів та

прольоти мостів; затоплення та підтоплення прибережних територій (п.п. 4, 8, 10 зазначеного Положення, що втратило чинність на підставі наказу постанови Державного комітету України по водному господарству від 5 вересня 2005 р. № 257 [29, с. 66]).

На наш погляд, є вірною думка, що на сьогодні механізм видачі дозволу на будівельні, днопоглиблювальні роботи, видобування піску і гравію прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду, визначений Порядком видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2005 р. № 557 [29, с. 67]. Сприйнятливим є те, що дія цього Порядку поширюється на випадки проведення робіт, пов'язаних, зазвичай, з правоохороною та протипаводковою діяльністю, яку проводять органи Державного комітету України по водному господарству; безпекою судноплавства на внутрішніх водних шляхах України; будівництвом і реконструкцією водних об'єктів у лісах для протипожежних цілей (п. 2) [29, с. 67]. Згідно з п.3 названого Порядку, дозволи видаються: а) територіальним органам міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства за погодженням з територіальними органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та Державного комітету України по водному господарству в разі проведення на землях водного фонду робіт з будівництва об'єктів гідротехнічного, гідрометричного та лінійного призначення; б) територіальним органам Міністерства охорони навколишнього природного середовища у разі проведення робіт на землях приборочисних захисних смуг морів і на землях, зайнятих морями; в) територіальними органами Державного комітету України по водному господарству за погодженням з територіальними органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища — у разі проведення днопоглиблювальних робіт, видобування піску і гравію, прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій (крім будівельних робіт та робіт на землях прибережних захисних смуг морів і на землях, зайнятих морями), дозвіл видається за умов недопущення: порушення стійкості прибережних схилів, тобто берегообвалів, ерозійних та зсувних процесів, осідання зосередження будь-яких забруднюючих речовин, сміття, деревини тощо; утворення перетинів водних потоків; перекриття течії води через водопропускні споруди різних типів та протоки мостів; затоплення та підтоплення прибережних територій (п.4 цього Порядку) [29, с. 66]. Крім того, відповідно до підпунктів 9.14.7 п. 9 Правил промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України, затверджених наказом Державного комітету рибного господарства України від 18 березня 1999 р. — № 33 забороняється здійснювати вибухові роботи в рибогосподарських водних об'єктах без погодження з державними органами рибоохорони, за винятком проведення невідкладних днопоглиблювальних робіт для підтримки судноплавства на обмілілих ділянках річок (при проведенні вибухових робіт у зазначених випадках потрібно негайно повідомити в державні органи рибоохорони) [29, с. 67].

Аналіз існуючих точок зору стосовно такої ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.250 КК України, як дія, викликає необхідність у

виокремленні позитивних моментів, які нам будуть необхідні для її належного з'ясування. До таких позитивних положень слід віднести: 1) що це вибухові роботи, які проводяться на рибогосподарських водних об'єктах; 2) що такі вибухові роботи здійснюються за спеціальними проектами у суворій відповідності до єдиних правил безпеки при підричних роботах; 3) що такі роботи, як виняток, невідкладні роботи проводяться для підтримання судноплавства та лісосплаву на обмілілих ділянках річок, роботи з примусового скресання сплавних річок і запобігання аваріям при заторах біля мостів та гідротехнічних споруд і заломів при лісосплаві; 4) що сьогодні механізм видачі дозволу на будівельні, днопоглиблювальні роботи, видобування піску і гравію, прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду, визначені Порядком видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду, який затверджений постановою Кабінету Міністрів в Україні від 12 липня 2005 р. № 557; 5) що вибухові роботи – це комплекс організаційних і технічних заходів, пов'язаних з підготовкою і проведенням вибухів.

Отже, така ознака об'єктивної сторони, як дія – проведення вибухових робіт у рибогосподарських водних об'єктах буде в наявності, коли такі роботи були проведені: 1) в рибогосподарських об'єктах; 2) без спеціального на те дозволу; 3) за відсутності невідкладних випадків; 4) без спеціальних проектів і не в суворій відповідності до єдиних правил.

Спосіб проведення таких робіт сам про себе говорить, що такі роботи проводяться шляхом вибуху. Тому обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є спосіб проведення таких робіт для підтримання судноплавства та лісосплаву на обмілілих ділянках річок, роботи з примусового скресання сплавних річок і запобігання аваріям при заторах біля мостів та гідротехнічних споруд і затонів при лісосплаві.

Наступна ознака об'єктивної сторони цього злочину є місце його вчинення. Слід сказати, що місце вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони складу злочину достатньо розроблена в кримінально-правовій літературі, тому ми на його понятті зупинятися не будемо. Разом з тим необхідно уточнити, що місце вчинення злочину визначається як територія, на якій було почато, закінчено злочин або настали злочинні наслідки [26, с. 165].

З метою з'ясування такої ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину та враховуючи бланкетний характер диспозиції ст. 250 КК України звернемося до інших нормативних актів для встановлення цієї ознаки.

Аналіз нормативних актів стосовно з'ясування місця вчинення злочину, передбаченого ст. 250 КК України, свідчить:

1) одні нормативні акти, наприклад, ст.1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» [30] та ст. 68 Водного кодексу України [31] формулюють визначення місця вчинення аналізованого складу злочину: «Рибогосподарський водний об'єкт (його частина) – водний об'єкт (його частина), що використовується для цілей рибного господарства» [30; 31];

2) другі нормативні акти, наприклад, ст. 26 Закону України «Про тваринний світ» [32] та Інструкція «Про порядок спеціального використання

риби та інших водних живих ресурсів» [33] дають відповідно перелік рибогосподарських водних об'єктів: а) «Ст. 26. До рибогосподарських об'єктів належать усі поверхневі, територіальні і внутрішні морські води, які використовуються (можуть використовуватися) для промислового добування, вирощування чи розведення риби та інших об'єктів водного промислу або мають значення для природного відтворення їх запасів, а також мають значення для природного відтворення їх запасів, а також виключна (морська) економічна зона та акваторія у межах континентального шельфу України» [32]; б) «1.2. Рибогосподарські водні об'єкти – озера, річки, моря з лиманами та естуаріями, водосховища, ставки, а також окремі технологічні водойми, які використовуються для розведення, вирощування, відтворення та (або) вилову риби та інших водних живих ресурсів, де господарська діяльність усіх учасників водогосподарського комплексу усіх учасників обмежується в інтересах рибного господарства» [33];

3) треті нормативні акти, наприклад, п.2.1 «Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства» [34], «Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства» [35] та ст. 13 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» [30] дають визначення рибогосподарських об'єктів та їх, відповідно, класифікацію: а) «Ст. 2. ... рибогосподарські водойми – водні об'єкти, які можуть використовуватися для вирощування та лову (добування) водних живих ресурсів або мають значення для відтворення їх запасів;

рибогосподарські водойми загального користування – водні об'єкти, на яких здійснюється любительське і спортивне рибальство на умовах загального використання водних живих ресурсів без надання спеціального дозволу на їх використання та без закріплення цих водних об'єктів за окремими особами» [34]; б) «п. 2.1. ... рибогосподарські водойми – водні об'єкти, які використовуються чи можуть використовуватися для вирощування та лову (добування) водних живих ресурсів або мають значення для відтворення їх запасів;

рибогосподарські водойми загального користування – водні об'єкти, на яких здійснюється любительське і спортивне рибальство на умовах загального використання водних живих ресурсів без надання спеціального дозволу на їх використання та без закріплення цих водних об'єктів за окремими особами;

рибогосподарські водойми спеціального користування – водні об'єкти, на яких здійснюється любительське і спортивне рибальство на умовах надання спеціального дозволу на використання водних живих ресурсів та із закріпленням (або без такого) цих водних об'єктів за окремими особами ...» [35]; в) «Ст. 13. Рибогосподарські водні об'єкти (їх частини), які використовуються для цілей рибного господарства.

Рибогосподарські водні об'єкти (їх частини) поділяються на рибогосподарські водні об'єкти загальнодержавного та місцевого значення.

До рибогосподарських водних об'єктів загальнодержавного значення належать:

– внутрішні морські води і територіальне море (з лиманами та естуаріями), виключна (морська) економічна зона України;
– поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що розташовані і використовуються на території більш як однієї області, а також їх протоки всіх видів.

До рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) місцевого значення належать водні об'єкти (озера, річки та їх протоки всіх порядків, водосховища), що розташовані і використовуються у межах однієї області та не належать до водних об'єктів загальнодержавного значення» [30].

Для наукового з'ясування та практичного застосування цієї ознаки при кваліфікації злочину, передбаченого ст. 250 КК України, необхідно з кожного із досліджених нормативних актів взяти ті позитивні положення, які і дадуть нам повноту такої ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину, як місце його вчинення. Так стосовно визначення рибогосподарських водних об'єктів, має використовуватись термін «водний об'єкт», а не термін «водойми», оскільки він більш ширший. Крім того, на нашу думку, більш повне визначення рибогосподарських водних об'єктів можна запропонувати охопивши всі визначення та їх класифікації і види.

Таким чином, під рибогосподарськими водними об'єктами слід розуміти водні об'єкти (його частини) загальнодержавного та місцевого значення, водні об'єкти (його частини) загального та спеціального користування, які використовуються (можуть використовуватись) для розведення, вирощування, відтворення, лову (добування) риби та інших водних живих ресурсів, де водогосподарська діяльність обмежується в інтересах охорони рибних запасів або диких водних тварин та інших водних живих ресурсів.

Ще однією ознакою об'єктивної сторони цього злочину є засоби його вчинення. Засоби вчинення злочину, в тому числі і передбаченого ст. 250 КК України, свідчать про те, які предмети матеріального світу використані особою для виконання дії, спрямованої на завдання шкоди об'єкту, що охороняється кримінальним законом [36, 21].

У кримінально-правовій літературі, а також у законодавстві питанням, що стосуються відмежування засобів від знарядь вчинення злочину приділяється неналежна увага. І це не дивлячись на те, що з'ясування цих проблем має істотне теоретичне і практичне значення, в тому числі і для діяння, передбаченого ст. 250 КК України. До цього часу у різних галузях знань, що відносяться до кримінального циклу, з досліджуваного питання відсутні єдність поглядів і прослідковуються різні судження [16, с. 207]. Наприклад, у криміналістиці поняття «засіб вчинення злочину» являє собою збірне поняття [16, с. 207]. Ця наука має таку класифікацію і перелік засобів вчинення злочину: знаряддя, зброя, джерела підвищеної небезпеки, сили і явища природи [37, с. 103–107]. У кримінальному праві є наступні визначення понять засобів вчинення злочинів: 1) засоби вчинення злочину – це знаряддя або процеси зовнішнього світу (електричний струм, радіація і т. ін.), які винний використовує для впливу на предмет посягання, потерпілого чи інші елементи суспільних відносин, що є об'єктом злочину [38,

с. 172–173]; 2) засіб вчинення злочину – це знаряддя чи інші предмети або процеси зовнішнього світу (електричний струм, радіація і т. ін.), які злочинець використовує для впливу на предмет посягання потерпілого або інші елементи суспільних відносин, що є об'єктом злочину [39, с. 103–107]; 3) засоби вчинення злочину – це знаряддя і пристрої, за допомогою яких було вчинено злочин [40, с. 28; 41, с. 133]; 4) засоби вчинення злочину – це речі, предмети, документи, механізми, пристрої та інші предмети матеріального світу, використовуючи які винний вчиняє злочин [42, с. 168]; 5) засоби вчинення злочину – це предмети матеріального світу, які особа використовує для виконання дії (бездіяльності), що спрямована на завдання шкоди об'єкту, що охороняється кримінальним законом [43, с. 20–21]; 6) засоби вчинення злочину – це навіть органи тіла чи організм винного (нога, кулак або організм винного, наприклад, при зараженні інфекційною хворобою) [44, с. 49]; 7) засоби вчинення злочину – це предмети, документи і пристрої, що полегшують його вчинення [45, с. 62].

Аналіз існуючих точок зору стосовно засобів вчинення злочинів свідчить, що переважна більшість авторів, за деяким винятком, розглядають дану ознаку об'єктивної сторони злочину як збірне поняття, що включає в себе як складову частину знаряддя злочину та інші компоненти. Це дає нам можливість акцентувати на тому, що прибічники тієї чи іншої думки лише по-різному деталізують дане визначення, що істотного не впливає на предмет нашого дослідження. Проте така кількість суджень щодо засобів вчинення злочину допоможе нам в певній мірі, відмежувати засоби вчинення злочину від знарядь такого діяння.

Нам уявляється, що є необхідність зупинитися на аналізі деяких точок зору, що випадають з контексту визначень переважної більшості авторів. До таких неординарних думок стосовно засобів вчинення злочину відноситься інтерпретація П.С. Дагеля. Слід погодитися з критикою цього судження, зробленого М.І. Пановим, що органи тіла або організм винного не може бути засобом вчинення злочину. Іншим судженням, що не співпадає з переважною більшістю поглядів є думка В.С. Нікіфорова, М.П. Пономарьова, які до засобів вчинення злочину відносять слова, жести і рухи тіла. Ми солідарні з позицією В.К. Матвійчука та М.Г. Макарова, що ця думка має під собою теоретичну основу, яка походить з філософії і вбачає під засобами як речові, так і неречові компоненти [16, с. 208; 46, с. 28–35]. Ми підтримуємо в цьому плані думку В.М. Кудрявцева і В.К. Матвійчука, що такий підхід може призвести до поширення засобів вчинення злочину на дію, оскільки до останньої відноситься жест [47 с. 67; 16, с. 208]. Важко не погодитися з висновком В.К. Матвійчука, що найважливіше, що необхідно взяти з наведених вище визначень – це те, що знаряддя – це тільки складова частина цілого, яким є засоби вчинення злочину [16, с. 208]. Отже, виходячи із системного підходу, в дослідженні цього питання можна констатувати й те, що знаряддя також мають більш дрібні складові, що відповідає методології вивчення понять і явищ дійсності. Це дає можливість стверджувати, що засоби і знаряддя злочину – це різні ознаки об'єктивної сторони злочину.

Спираючись на принцип послідовності дослідження понять, «засоби вчинення злочину» та «знаряддя вчинення злочину», звернемося до філологічного тлумачення даних понять у таких значеннях, як: 1) це – все те, що спрямоване на досягнення певної мети; 2) це предмети, пристрої або їх сукупність, що необхідні для здійснення будь-якої діяльності і досягнення мети [48, с. 46]. «Словарь русского языка» С.И. Ожегова пояснює поняття «засоби» таким чином: 1) як прийоми, спосіб дії для досягнення чого-небудь; 2) як знаряддя – предмет, сукупність пристроїв для здійснення якої-небудь діяльності [49, с. 692]. Натомість «Толковый словарь великорусского языка» В. Даля, не тлумачить поняття «засоби», а лише «знаряддя» – як будь-який речовий і неречовий засіб, важель дій, все, що є посередником між діячем і справою [50, с. 692], а термін «знаряддя» пояснює словник Ф.А. Брокгауза і І.А. Ефрона – як будь-який предмет, яким користується людина для придання сили і спритності своїм рукам, і який вона виготовляє для себе штучно, для відомих цілей і видів діяльності [51, с. 201].

Слід погодитися з думкою В.К. Матвійчука, що етимологічне значення терміну «засоби», запропоноване філологією, є надто широке, і його не можна застосовувати в кримінальному праві, оскільки під таким кутом можна розуміти все те, що спрямоване на досягнення мети, а отже суди можна було б віднести дію, спосіб, засоби, знаряддя тощо.

Крім того, несприйнятливим тлумаченням поняття «засоби» наведено й у словнику С.І. Ожегова, оскільки в ньому під таким розуміють прийом, спосіб дії, знаряддя, що ширше засобів і знарядь вчинення злочину [16, с. 209]. Більш вдале тлумачення поняття «знаряддя» запропоноване у словнику Ф.А. Брокгауза і І.А. Ефрона, оскільки у ньому є певна частка того відмінного, що за певних зусиль та доопрацювання буде свідчити про різницю між ознаками знаряддя та засобами вчинення злочину.

З аналізу диспозиції ст. 250 КК України чітко відслідковується той факт, що для злочину, передбачено цієї статтею, така ознака об'єктивної сторони, як засоби, є обов'язковою.

Для того, щоб провести відмежування знарядь від засобів вчинення злочину, потрібно визначити критерії такого відмежування [16, с. 210]. Так, для поняття «знаряддя вчинення злочину» такими критеріями можуть бути: 1) предмети, якими винна особа користується для надання сили і спритності своїм рукам, а в окремих випадках і ногам (де знаряддями злочину служать різні предмети матеріального світу (як заздалегідь підготовлені, так і випадково знайдені на місці вчинення злочину); 2) в умисних злочинах з матеріальними складами знаряддя злочину – це ті предмети матеріального світу, що використовуються з метою досягнення злочинного результату, тобто тих наслідків, які прямо вказані в законі, або такі, що слід розуміти зі змісту норми; 3) в умисних злочинах з формальними складами, до яких також відноситься злочин, передбачений ст. 250 КК України, під знаряддям вчинення злочину потрібно розуміти ті предмети матеріального світу, які винний спеціально використовує для вчинення злочину, тобто щоб своїм діям придати силу і спритність ногам і рукам; 4) знаряддя вчинення злочину

завжди використовується для виконання об'єктивної сторони злочину [16, с. 210].

Натомість для поняття «засоби вчинення злочину» такими критеріями є: 1) засоби вчинення злочину – це предмети зовнішнього світу, якими винний не завжди користується при виконанні об'єктивної сторони злочину (вони, як правило, використовуються для проведення підготовчих дій, для виконання робіт, наприклад, транспорт для прибуття на місце вчинення злочину, вибухові речовини для виконання днопоглиблювальних робіт тощо); 2) засоби вчинення злочину в деяких злочинах полегшують виконання основної дії, від якої наступають злочинні наслідки; 3) засоби вчинення злочину можуть використовуватись для виконання об'єктивної сторони злочину, але їх використовують у злочинах не для досягнення злочинних наслідків, що вказані в законі, а щоб позбавитись від цих предметів або речовин, або використовуються як джерело підвищеної небезпеки (вибухові речовини) при порушенні різних правил, зокрема, правил охорони рибних запасів, водних тварин, а не спеціально для надбання результату, вказаного у законі або для порушення правил [16, с. 210–211].

Зазначене вище дає нам можливість говорити про те, що під «засобами вчинення злочину» необхідно розуміти предмети зовнішнього світу, які винна особа використовує з метою підготовчих дій або після вчинення злочину, а також при виконанні об'єктивної сторони злочину для полегшення основної дії, від якої настають злочинні наслідки (без умислу досягнення злочинного результату, вказаного в законі) або використовується як джерело підвищеної небезпеки (наприклад, вибухові речовини при виконанні днопоглиблювальних робіт), при порушенні різних правил.

Враховуючи те, що в диспозиції ст.250 КК України йдеться про проведення вибухових робіт, то це означає, що вони мають відбуватися з використанням певних засобів. Під вибуховими роботами слід вважати роботи, які проводяться з використанням вибухових речовин [52, с. 772]. Необхідно з'ясувати, які саме засоби використовуються для проведення вибухових робіт. З цією метою звернемося до позиції авторів, які є в кримінальному праві, які стосуються предмету злочину, передбаченого ст. 250 КК України, де вони дають пояснення і визначення вибухових речовин та вибухових пристроїв. Виходячи з того, що предмети зовнішнього світу в одних складах злочинів можуть виконувати функцію предмета злочину, а інших бути знаряддями або засобами вчинення злочину то й скористаємося цим для з'ясування засобів вчинення злочину, передбачено ст. 250 КК України. Так, одні автори зазначають, що до вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини або їх сполуки, здатні вибухнути без доступу кисню [52, с. 803]; другі – визначають, що вибухові речовини – це хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до самопоширення з великою швидкістю хімічної реакції з утворенням газоподібних продуктів та виділення тепла [53, с. 499]; треті – наполягають на тому, що вибухові речовини – це порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню [54, с. 813]; четверті відстою-

ють позицію, що вибуховими речовинами «... є сполуки чи суміші, здатні до швидкого самопоширюваного хімічного перетворення (вибуху) з утворенням газів і виділення значної кількості тепла. Вони є багаточисельні та мають чимало різновидів. Найбільш поширені з них – порох, тротил, піроксилін, динаміт, аконіт, нітрогліцерин, піротехнічні засоби тощо» [55, с. 748].

Аналіз зазначених точок зору свідчить, що В.О. Навроцький та В.І. Антипов висловлюють ідентичні погляди стосовно визначення вибухових речовин. Різниця ж в їх переліку існує в переліку вибухових речовин у поглядах В.І. Антипова. Так, він до переліку таких, що вже є у визначенні, він додає так звані знаряддя вибуху, що містять в собі вибухові речовини. Це вогнепротівні та детонуючі шнури, капсули, детонатори та ін. [54, с. 813].

Разом з тим, як зазначає В.І. Антипов, не можуть розглядатися як вибухові речовини знаряддя вибуху, що не містять речовин, здатних до самостійного вибуху, тобто динамо-машини, елементи живлення тощо [54, с. 813]. Крім того, він зазначає, що в інструкціях і нормативних актах, що містять відповідні правила безпеки, часто використовується термін «вибухові речовини» і «засоби ініціювання вибуху» [54, с. 813; 56, с. 8].

На відміну від визначення вибухових речовин, запропонованих В.О. Навроцьким та В.І. Антиповим, через примірний перелік таких речовин В.П. Тихих, П.Г. Чупренко пропонують їх дефініцію, що є важливим для розуміння поняття «вибухові речовини» як засобу вчинення злочину (обов'язкової ознаки об'єктивної сторони), передбачено ст. 250 КК України.

З метою більш повного з'ясування засобів вчинення злочину, передбаченого ст. 250 КК України, необхідно звернутися до нормативних актів, що охоплюють ці проблеми, та постанову Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ.

Стаття 1 Гірничого Закону України від 1 жовтня 1999 р.; п. 13.1 Наказу МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обміну, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї та вибухових матеріалів» від 21 серпня 1998 р. № 622 до вибухонебезпечних матеріалів (речовин) відносяться хімічні сполуки або суміші речовин, здатні до вибуху (швидкого само поширюваного перетворення з виділенням великої кількості тепла та утворення газів) [57; 58]. П. 1.3 проекту Інструкції про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України терміни вживає в такому значенні: «Вибухові матеріали – вибухові пристрої промислового та саморобного виготовлення, вибухові речовини, засоби їх ініціювання, вироби та пристрої, які містять вибухові речовини.

Вибуховий пристрій – спеціально виготовлений промисловим або саморобним способом пристрій одноразового застосування, який за певних обставин спроможний до вибуху з утворенням вражаючих факторів за допомогою використання енергії хімічного вибуху.

Вибухові речовини – хімічні речовини, здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів.

Засоби ініціювання – вироби та пристрої, що є джерелом початкового імпульсу для здійснення вибуху» [59].

Ст. 1 Закону України «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення» № 5459-VI від 16.10.2012 вживає терміни в такому значенні:

«... вибухові матеріали – вибухові речовини, засоби їх ініціювання, вироби та пристрої, які містять вибухові речовини;

– вибухові речовини – хімічні речовини, здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів;

– засоби ініціювання – вироби та пристрої, що є джерелом початкового імпульсу для здійснення вибуху...» [60].

Пункти 6 та 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2011 р. № 3 вживає терміни в такому значенні:

«До вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

Під вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин» [61, с. 151].

Аналіз нормативно-правових актів та відповідної постанови Пленуму Верховного Суду України свідчить, що Гірничий Закон України від 1 жовтня 1999 р. та Інструкція МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 використовують терміни «вибухонебезпечні матеріали» та «вибухонебезпечні речовини» як синоніми.

Натомість проект Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України вживає поняття «вибухові матеріали» як узагальнююче, що включає наступні складові: вибухові пристрої, вибухові речовини, засоби їх ініціювання, вироби та пристрої, які містять вибухові речовини [59]. Аналогічне вживання цих понять і в Законі України «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення» від 23 грудня 2004 р. № 2288-IV [60].

Слід звернути увагу на те, що п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду, який нами аналізується, дає примірний перелік вибухових речовин та визначення вибухових пристроїв.

З метою встановлення засобів вчинення злочину, передбаченого ст. 250 КК України, необхідних для кваліфікації цього злочину, важливим також вва-

жаємо наступне: 1) з'ясувати понятійний апарат, який використовується для з'ясування засобів вчинення цього злочину; 2) визначитися з вибуховими пристроями, засобами ініціювання вибухових речовин; виробами та пристроями, що містять вибухові речовини; 3) максимально перерахувати вибухові речовини та деякі поняття, які вживають для їх переліку; 4) запропонувати збірне, узагальнююче поняття, яке б об'єднувало зазначені складові цих засобів.

Перш за все звернемося до тлумачення терміну «речовина». Новий тлумачний словник сучасної української мови трактує це термін як «... те, з чого складається фізичне тіло...» [62, с. 568]. Натомість цей же словник вживає термін «матеріал» як «... речовина, предмет, сировина, що використовується з певною метою...» [62, с. 368]. Проте більш вдало роз'яснює термін «матеріал» Новий тлумачний словник української мови, зокрема, як «...те, з чого що-небудь виготовляють, виробляють, будують тощо; сировина, знадіб, знадібок...» [63, с. 154].

Аналіз цих двох термінів свідчить про те, що речовина – це лише те, з чого складається фізичне тіло, а матеріалом може бути сировина або предмет, з чого що-небудь виробляють чи будують. Тобто це різні за змістом і будовою складові матеріального світу.

Для з'ясування п.1 запропонованого нами пошуку необхідно визначитися, що слід відносити до амоналів та амотолів. З цією метою звернемося до словників. Так, «Украинский Советский Энциклопедический Словарь...» термін «амонали» трактує як «... взрывчатые вещества, состоящие из смеси нитрата аммония, тринитротолуола, порошкообразного алюминия, угля и др. веществ; «аммотолы» – с горючими веществами, дизельным топливом, древесной мукой и др. – динамоны. Аммонаты почти целиком заменены аммонитами и др. взрывчатыми веществами» [64, с. 65]. Дещо подібне тлумачення терміну «амонали» наводить «Военный энциклопедический словарь». Це «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры нитросоединения (тротил и др.) и алюминий. Теплота взрыва 5,1–5,9 МДж/кг, водостойчивые (сохраняют взрывные свойства после выдержки в воде). Применяются в шахтах, не опасных по газу и пыли, а также для подрыва ледовых полей и др...» [65, с. 31].

Натомість «Большой толковый словарь иностранных слов» тлумачить термін «амонали» як «аммон (ий) + ал (алюминий)... хим. Взрывчатые смеси из группы аммиачно-селитренных; в их состав входят аммониевая селитра, алюминий, уголь, парафин, и др. добавки; применяется в горном и военном деле (см. аммониты) ...» [66, с. 95].

Термін «амоніти» означає: «... от гр. ammo (нит) + нитро) ... хим. Аммиачно-селитренные врывчатые смеси, в состав которых входят взрывчатые нитросоединения» [66, с. 95].

«Военный энциклопедический словарь» трактує термін «амоніти» як: «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры нитросоединения (тротил, гексоген и др.), иногда с добавками нитроэфиров. Теплота взрыва 3,4–3,5 Дж/кг. Малочувствительные к удару, трению и огню. Применяются при выполнении взрывных работ, в подземных

выработках; в военное время могут использоваться для снаряжения боеприпасов...» [65, с. 31].

Слід акцентувати увагу на тому, що в довідниковій літературі поняття «амотолі» визначається як: «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры тротил (до 60 %). Теплота взрыва наиболее распространенных аммотолов 80/20 (80% аммиачной селитры и 20% тротила) 4 МДж/кг. Применяется для снаряжения авиабомб, артиллерийских снарядов, а также для взрывных работ...» [64, с. 31].

У той же час термін «динамони» трактується як: «... аммиачно-селитренные взрывчатые вещества, содержащие кроме аммиачной селитры, легко окисляющиеся горючие добавки (порошкообразный алюминий или ферросилиций, древесный уголь и т.п.). Широко применяется при проведении взрывных работ; в военное время могут использоваться для снаряжения боеприпасов ...» [64, с. 234].

В існуючих публікаціях під вибуховими пристроями розуміють: саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створювати вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [61, с. 151; 52, с. 803; 53, с. 499].

Аналіз точок зору В.П. Тихого, В.О. Навроцького і п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України свідчить, що у них відсутні суперечності.

Виходячи з подальшого дослідження нам залишається максимально перерахувати вибухові речовини та інші складові, що можуть використовуватись при проведенні вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. До вибухових речовин відносяться: порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин, піроксилін, амоніти, інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню, вибухові суміші нітрату амонію з твердим горючим паливом і вибуховими речовинами (з тринітротонулолом – амотолі, з порошком алюмінію – амоналі, з горючими речовинами (дизельним паливом, деревинним борошном та ін.) – динамони), вибухові пристрої, засоби ініціювання вибуху.

Висновок. На підставі проведеного дослідження приходимо до висновків:

1) що вибухові речовини і вибухові матеріали – різні складові такого об'єднуючого поняття, як засоби вчинення злочину, передбаченого ст. 250 КК України;

2) що під засобами вчинення злочину, передбаченого ст. 250 КК України, слід розуміти: вибухові речовини, вибухові матеріали, вибухові пристрої та засоби ініціювання вибуху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / За ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
2. *Бажанов М.И.* Объективная сторона преступления / М.И. Бажанов // Уголовное право УССР. Часть Общая: Учебник [Ю.В. Александров, А.Ш. Якупов, М.И. Бажанов и др.]; под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – К. : Изд-во «Вища школа», 1984. – С. 81–97.
3. *Бурчак Ф.Г., Фесенко Е.Ф.* Объективная сторона преступления / Ф.Г. Бурчак, Е.Ф. Фесенко // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая; отв. ред. А.Я. Светлов, В.В. Сташис. – К. : Наукова думка, 1985. – 448 с.
4. *Гришаев П.И.* Объективная сторона преступления / П.И. Гришаев // Советское уголовное право: Часть общая: Учебное пособие. – М. : ВЮЗИ, 1961. – 147 с.
5. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Государственное изд-во юрид. литературы, 1960. – 244 с.
6. *Коржанський М.Й.* Об'єктивна сторона злочину / М.Й. Коржанський // Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: Курс лекцій / За ред. М.Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – С.189–211.
7. *Кудрявцев В.Н.* Правовое поведение: Норма и патология / В.Н. Кудрявцев. – М. : Изд-во «Наука», 1982. – 288с.
8. *Малинин В.Б.* Причинная связь в уголовном праве / В.Б. Малинин. – СПб : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2000. – 316 с.
9. *Наумов А.В.* Объективная сторона преступлений / А.В. Наумов // Российское уголовное право: Курс лекций: В 3 т. – Т. 1: Общая часть / А.В. Наумов. – 4-е изд. перераб. и доп. – М. : Волтерес Клувер, 2007. – С. 313 – 343.
10. *Номоконов В.А.* Объективная сторона преступлений / В. А. Номоконов // Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. док. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А.И. Коробеева. – Т. 1: Преступление и наказание. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс» 2008. – С. 357–383.
11. *Петин И.А.* Механизм преступного насилия / И.А. Петин – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 343 с.
12. *Пионтковский А.А.* Объективная сторона состава преступления / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права: Часть общая: В 6-ти томах / [редкол.: А.А. Пионтковский и др.] – М. : Изд-во «Наука», 1970. – Т. 2. – С. 131–183.
13. *Семенцова И.А.* Объективная сторона состава преступления / И.А. Семенцова // Уголовное право: Общая часть. Серия «Сдаем экзамен». – Ростов н/Д: «Феникс», 2003. – С.69-83.
14. *Таганцев В.С.* Преступная деятельность / В.С. Таганцев // Русское уголовное право: Лекции. Часть общая: В 2 т. – Т. 1. – М. : Наука, 1994. – С. 265-372.
15. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / Под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. – М. : Институт международного права и экономики А.С. Грибоедова, 2001. – 576 с.
16. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : Монографія / В.К. Матвійчук. – К. : Азімут – Україна, 2005. – 464 с.

17. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року; За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Каннон, 2001. – С. 629–674.

18. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини: Навч. посібник / В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський. – К. : Істина, 2005. – 380 с.

19. *Селецький С.І.* Кримінальне право України. Особлива частина: Навчальний посібник / С.І. Селецький. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 504 с.

20. *Яценко С.С.* Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів / С.С. Яценко // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник для студентів юридичних вузів і факультетів / Авт. колектив Андрусів Г.В., Лихова С.Я., Яценко С.С. та ін.; За ред. професора П.С. Матишевського. – К. : Юринком Інтер, 1999. – С.532 – 533.

21. *Гавриш С.Б., Корчева З.Г.* Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів / С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Автори Бажанов М.І., Баулін Ю.В., Гавриш С.Б. та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків : Юринком Інтер. – Право, 2002. – С.229.

22. *Хворостяний М.В.* Проведення підричних робіт з порушенням правил охорони рибних запасів і диких водних тварин (ст. 250 КК) М.В. Хворостяний // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Бабій А.П., Доброход І.С., Кармазін Ю.А. та ін.; За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Є.Л. Стрельцова. – Х. : Одісей, 2009. – С.185.

23. *Клименко В.А.* Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250) / В.А. Клименко // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.). – Вид. 2-ге, переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К. : Атіка, 2008. – С. 348-349.

24. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст.ст. 236-250 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисова, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-тє вид. – Х. : ТОВ «Одісей», 2006. – С. 628-677.

25. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під загальною редакцією М.О. Потебенько, В.Г. Гончаренко – К. : Форум, 2004., у 2-х ч. – Ч.2. – 984 с.

26. Советское уголовное право. Общая часть. – М., 1977. – 365 с.

27. *Гавриш С.Б.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. –5-те вид. допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2. Особлива частина (Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 394–453.

28. *Навроцький В.О.* Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій / В.О. Навроцький. – К. : Т-во «Знання», КОО, 200. – 771 с.

29. *Берзін П.С., Кудрявцев В.В.* Коментар до ст. 250 КК України / П.С. Берзін, В.В. Кудрявцев // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-т. – Т. 2. / За ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : Алерта; КНТ: Центр учбової літератури, 2009. – С. 65-68.

30. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біо-ресурсів: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3677-VV // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 17. – Ст. 155.

31. Водний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.

32. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.

33. Про затвердження Інструкції про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів: Наказ Міністерства аграрної політики України від 11.11.2005 р. № 623 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 49. – Ст. 3102.

34. Порядок здійснення любительського і спортивного рибальства: Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.1998 р. № 1126 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 29. – Код акту 5747/1998.

35. Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства: Наказ Державного комітету рибного господарства України від 15.02.1999 р. № 19 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 19. – Код акту 7473/1999.

36. *Панов Н.И.* Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Харьков : Вища школа, 1982. – 161 с.

37. Специализированный курс криминалистики: Учебник. – К. : КВШ МВД СССР, 1987. – 378 с.

38. Советское уголовное право. Общая часть. – М., 1981. – 294 с.

39. *Кригер Г.А.* Объективная сторона преступления / Г.А. Кригер // Советское уголовное право. Общая часть. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 320 с.

40. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину / М.І. Панов // Кримінальне право України: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін та ін.]; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Киев – Харьков : Юрінком Інтер – Право, 2001.

41. Уголовное право Монгольской Народной Республики. Часть Общая. – М. : Юрид. лит., 1983. – 416 с.

42. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я.М. Браинин. – М. : Госюриздат, 1963. – 281 с.

43. *Бушуев Г.В.* Способ совершения преступления и его влияние на общественную опасность содеянного: Лекция / Г.В. Бушуев. – Омск : Высшая школа милиции МВД СССР, 1998. – 24 с.

44. *Дагель П.С.* Неосторожность: уголовно-правовые и криминологические проблемы / П.С. Дагель. – М. : Юрид. лит., 1977. – 49 с.

45. *Матьшевский П.С.* О преступлении / П.С. Матьшевский // Уголовный кодекс Украинской ССР: Научно-практический комментарий. – К. : Политиздат Украины, 1987. – С. 60-62.

46. *Макаров М.Г.* Категория «цель» в марксистской философии / М.Г. Макаров. – Л. : Наука, 1977. – 130 с.

47. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Государственное издание юридической литературы, 1960. – 244 с.

48. Толковый словарь русского языка. / Под ред. Д.Н. Ушакова. – Т. 4. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1940. – 466 с.

49. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: ок. 57000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – 19 изд. испр. – М. : Рус. яз., 1987. – 846 с.

50. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка. – М. : Рус. яз., 1999. – Т. IV. – 779 с.

51. *Брокгауз Ф.А., Эфрон И.А.* Энциклопедический словарь. – М. : Рус. яз., 1987. – 701 с.

52. *Навроцький В.О.* Злочини проти громадської безпеки / В.О. Навроцький // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 783-821.

53. *Тихий В.П.* Злочини проти громадської безпеки / В.П. Тихий // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Тютюгіна. – 5-е вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 461-523.

54. *Антипов В.І.* Коментар до ст.ст. 218-2211 / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р. / За ред. В.Ф. Бойка, Я.Ю. Кондратьєва, С.С. Яценка. – К. : Юрінком, 1997. – С. 801-818.

55. *Цупренко П.Г.* Коментарій к ст.ст. 215-2291 УК УССР / П.Г. Цупренко // Уголовный кодекс Украинской ССР: Науч.-практ. comment. / Н.Ф. Антонов, М.И. Бажанов, Ф.Г. Бурчак и др. – К. : Политиздат Украины, 1987. – С. 721-777.

56. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 25 березня 1993 р. № 154 // УБЦ. – 1993. – № 8. – С. 2-14.

57. Гірничий закон України від 6 жовтня 1999 р. № 1127-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 50. – Ст. 433.

58. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 // Офіційний вісник України від 05.11.1998 р. – № 42. – стор. 107, код акту 6199/1998.

59. Інструкція про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах органів внутрішніх справ України. Проект // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/861627>

60. Про поведження з вибуховими матеріалами промислового призначення: Закон України від 23 грудня 2004 р. № 2288-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – Ст. 138.

61. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поведження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2011 роки): станом на 26 вересня 2011 р. / [упоряд.: Ю.М. Грошевой, О.В. Капліна, В.І. Тютюгін]. – Х. : Право, 2011. – С. 149-155.

62. Новий тлумачний словник сучасної Української мови / [уклад.: Радченко І.О., Орлова О.М.] – К. : ПП Голякова В.М., 2006. – 768 с.

63. Новый глумачний словник Української мови / [укладачі Василь Яременко, Оксана Сліпушко]. – У 3-х т. – Т. 2. К-П. – К. : Аконіт, 2004. – 928 с.

64. Украинский Советский Энциклопедический Словарь: В 3-х т. / [редкол.: А.В. Кудрявцев (ответ. ред.) и др.] – К. : Глав. ред. УСЭ. – 1988. – Т. 1. – 756 с.

65. Военный энциклопедический словарь / Пред. глав. ред. комиссии Н.В. Огарков. – М. : Воениздат, 1983. – 863 с.

66. *Надень-Червинская М.А., Червинский П.П.* Большой толковый словарь иностранных слов. Т. 1. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – 320 с.

Мельниченко В.Л. Об'єктивна сторона злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів

У статті досліджується об'єктивна сторона злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. Пропонується визначення складових об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 250 КК України.

Ключові слова: об'єктивна сторона, вибухові речовини, вибухові матеріали, вибухові пристрої, засоби ініціювання вибуху, засоби вчинення злочину.

Мельниченко В.Л. Объективная сторона преступления проведения взрывных работ с нарушением правил охраны рыбных запасов

В статье исследуется объективная сторона преступления проведения взрывных работ с нарушением правил охраны рыбных запасов. Предлагается определение составляющих объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 250 УК Украины.

Ключевые слова: объективная сторона, взрывчатые вещества, взрывные материалы, взрывные устройства, средства иницирования взрыва, средства совершения преступления.

Melnichenko V.L. Objective side of conducting blasting operations with offence of fish resources protection regulations

The paper studies the objective side of conducting blasting operations with offence of fish resources protection regulations. It is proposed to determine constituent Objective side of offence provided by Article 250 Criminal Code of Ukraine.

Keywords: objective side, blasting substances, blasting materials, blasting assemblies, facilities of blast initialization, facilities of offence perpetration.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2014.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

М.М. Прохоренко

кандидат юридичних наук,

підполковник юстиції,

професор кафедри правового забезпечення

Національного університету оборони України

імені Івана Черняховського

Постановка проблеми. Розбудова України, як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави потребує від органів державної влади та посадових осіб вірно служити народові України, суворо дотримувати Конституції та законів України, забезпечувати охорону прав, свобод і законних інтересів громадян, сумлінно виконувати свої обов'язки. Одним із заходів забезпечення конституційних основ формування держави є ефективний механізм протидії та попередження проявів корупційних правопорушень. Корупція є багатоаспектним соціальним явищем публічної та приватної сфер суспільних відносин, а тому потребує поглибленого наукового фундаментального дослідження різними суспільними науками. Актуальність дослідження відповідальності за корупційне правопорушення полягає в тому, що юридична наука, маючи на сьогодні чітко сформований категоріально-методологічний апарат, не дає відповіді на питання щодо: галузевої належності правовідносин у сфері запобігання і протидії корупції; єдиного складу (ознак) корупційного правопорушення; напрямків подальшого розвитку умов та порядку відповідальності за корупційні правопорушення та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні проблеми запобігання та протидія корупції розглядалися у працях вчених: А.М. Бойко, В.Д. Гвоздезького, М.І. Карпенка, О.В. Терещука, М.С. Туркота, О.В. Шамрая, М.І. Хавронюка та ін., але належної уваги науковці не звернули на місце правовідносин відповідальності за корупційні правопорушення в системі права України, на їх галузеву належність та напрямки подальшого розвитку.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз формування та подальшого розвитку відповідальності за корупційне правопорушення в Україні.

Основні результати дослідження. Формування системи права відбувається за системно-структурним апаратом методології правової науки у комплексному відтворенні суспільної дійсності теоретико-правовими конструкціями її будови. У теорії права чітко склалося поняття системи права як конструкції, за яким, система права – це об'єктивно зумовлена внутрішня організація: структура права певної держави, яка виражає єдність і узгодженість юридичних норм та об'єктивний поділ їх на галузі й інститути відповідно до особливостей суспільних відносин [1, с. 57]. Система права – це внутрішня форма права, що має об'єктивний характер своєї побудови, який відображається в єдності та узгодженості всіх її норм, диференційованих за правовими комплек-

сами, галузями, підгалузями, інститутами і нормами права [2, с. 30]. Кожна галузь права формує особливості за якими вона набуває цілісності, як ознаки системи, по відношенню до інших системно-структурних конструкцій системи права. Структуру системи права формують галузі, підгалузі, інститути та норми права. До загальних системних ознак галузі відносять предмет та метод правового регулювання і, саме, особливості предмету та методу правового регулювання покладені до класичної конструкції формування галузевої належності норм права. Разом з тим, необхідно звернути увагу на нові якості та властивості, які відтворюються цілісністю конструкції галузі права, як системи. До таких особливостей необхідно віднести відповідальність.

Юридична відповідальність – вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників (фіз. та юрид. осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою [3, с. 105].

Залежно від галузевої приналежності розрізняють такі види юридичної відповідальності: конституційна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна, матеріальна, кримінальна [4, с. 647]. Отже, кожна галузь права формує свій особливий вид відповідальності, який гарантує дію юридичної норми. На сьогодні, класичними є кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна відповідальності. Виокремлення відповідальності за галузевою належністю підтверджено прямим посиланням конституційних норм, за якими, відповідно до п. 22 ст. 92 Конституції України від 28.06.1996 виключно законами України визначаються: засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [5]. Таким чином, юридична відповідальність як система є цілісною сукупністю нормативно визначених видів відповідальності за галузевою належністю у відповідності до яких правопорушник зобов'язаний потерпати примусового державно-владного позбавлення благ особистого, організаційного і майнового характеру у правовідносинах, що виникають між ним і державою із факту правопорушення.

Традиційно поділ юридичної відповідальності на види здійснюють, беручи за основу характер правопорушення та його зовнішню форму – санкцію. Конкретний її вид (кримінальне, адміністративне, цивільне та дисциплінарне правопорушення) визначається галузевою належністю охоронних відносин, які виникають у разі вчинення правопорушення [6, с. 272]. Таким чином, на сьогодні в теоретико-правовому аспекті поділ на види відповідальності здійснюється за галузевою належністю. Кожна галузь права, як правило, має особливий вид юридичної відповідальності та за своїм категоріально-правовим апаратом, визначає умови та порядок притягнення до відповідальності в залежності від рівня суспільної небезпеки, формує поняття «правопорушення». Правопорушення – суспільно шкідливе неправомірне (протиправне) винне діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, що спричиняє юридичну відповідальність [4, с. 623].

У законодавстві та літературі термін «правопорушення» використовується для позначення порушення норм різних галузей права. А тому, характе-

ристика (класифікація їх видів) має прив'язку до цих галузей [7, с. 643]. Отже, правопорушення є підставою юридичної відповідальності та, як і види відповідальності, вони класифікуються за галузеву належністю норм права.

Необхідно зазначити, що система права закарбувала для «чистоти понять» константу за якою, кожному виду правопорушення відповідає окремий вид відповідальності. Наприклад, у відповідності до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р., підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом [8]. Частина 1 ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. визначено, що «адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» [9]. Цивільно-правова відповідальність є негативним для порушника наслідком вчиненого ним правопорушення. Юридичною підставою такої відповідальності є закон, а фактичною – склад цивільного правопорушення [10, с. 716]. Таким чином, за вчинення злочину особа притягується до кримінальної відповідальності, за вчинення адміністративного правопорушення особа притягується до адміністративної відповідальності, а за цивільне правопорушення – до цивільно-правової відповідальності тощо. Ефективність існування причинно-наслідкового зв'язку – відповідності виду правопорушення аналогічному виду відповідальності є логічним. Необхідність існування такого зв'язку перевірено часом та доведено юридичною практикою.

На сьогодні відбувається становлення корупційного правопорушення, як особливого виду. На теоретико-правовому рівні здійснюються дослідження корупції як соціально-правового явища, вдосконалюється система законодавства у сфері запобігання і протидії корупції (приймаються та вносяться нові зміни до існуючих нормативно-правових актів). Поняття корупційного правопорушення видозмінювалось. «Корупційні правопорушення» є узагальнюючим терміном, який охоплює всі форми поведінки (діяльності) особи, уповноваженої на виконання функцій держави, що носять корупційний характер і визнаються протиправними (корупційними діяннями), а також діяння, що вчинюються такою або іншою особою і створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм. Залежно від характеру діяння, його мотивації та спрямованості корупційні правопорушення можуть бути поділені на: 1) корупційні діяння; 2) інші правопорушення, пов'язані з корупцією [11, с. 16]. Дістала подальшого розвитку класифікація корупційних правопорушень з урахуванням особливостей їх об'єктивної сторони, де вони поділяються на: вчинення суб'єктами корупції активних протиправних дій, недотримання спеціальних обмежень, невиконання спеціальних обов'язків [12, с. 3].

З прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. нормативно поняття корупційного правопорушення набуло нового змісту.

А саме, абз. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. дано визначення корупційного правопорушення, як умисного діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 4 цього Закону, за яке встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність [13]. За корупційне правопорушення особа може нести кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальності. Аналогічна норма також передбачена ч. 1 ст. 21 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р., якою визначено, що за вчинення корупційних правопорушень особи, зазначені в ч. 1 ст. 4 цього Закону, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності в установленому законом порядку [13]. Кримінальна відповідальність за корупційні злочини встановлюється Кримінальним кодексом України. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення визначена Кодексом України про адміністративні правопорушення. Цивільно-правова відповідальність встановлюється Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» (в аспекті відшкодування завданої корупційними діяннями майнової шкоди), Цивільним кодексом України та іншими законами України [14, с. 83]. Отже, відповідальність за корупційне правопорушення в змісті Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. набуло нових, особливих, неконструктивних ознак: втрачений логічний причинно-наслідковий зв'язок щодо відповідності одному виду правопорушення аналогічному виду відповідальності; формування корупційного правопорушення та відповідальності за нього здійснюється різними галузями права. У зв'язку з чим, порушений багаторічний зладжений системно-структурний механізм юридичної відповідальності.

Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. визначені основні засади запобігання і протидії корупції у публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень збитків, шкоди, поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Поряд із тим, наявній нормативно-правовій базі засад запобігання і протидії корупції бракує ґрунтового категоріально системно-структурного апарату методології правової науки за яким будується та відтворюється подальший розвиток корупційних правовідносин в публічній і приватній сферах за теоретико-правовими конструкціями їх будови. Визначаючи основні засади запобігання і протидії корупції у публічній і приватній сферах суспільних відносин Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. акумулює в собі поняття єдиного об'єкту, суб'єкту, об'єктивну та суб'єктивну сторони корупційного правопорушення, які за змістом у кримінальному, адміністративному та цивільному праві різні.

Висновки. З метою подальшого розвитку категоріально-понятійного апарату заходів запобігання і протидії корупції, вдосконалення регулювання умов та порядку притягнення осіб до відповідальності за корупційне правопорушення, необхідно в подальшому інтегрувати відповідальність за коруп-

ційне правопорушення до системи законодавства України за галузями: кримінального, адміністративного та цивільного права. Заходи запобігання і протидії корупції необхідно розглядати як окремий інститут вищевказаних галузей права. Це надасть можливість залучити існуючий галузевий категоріально-методологічний апарат для формування та подальшого розвитку відповідальності за корупційні правопорушення як у теоретико-правовому, так і у нормотворчому аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Котюк В.О.* Теорія права: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
2. *Основи держави і права: Навч. посібник / С.Д. Гусарев, Р.А. Калюжний, А.М. Колодій та ін.* – К. : Либідь, 1997. – 208 с.
3. *Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка.* – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична наука»», 2007. – 992 с.
4. *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.
5. Конституція України від 28.06.1996 року зі змінами / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
6. *Теорія держави і права: Навч. посіб. / [С.К. Бостан, С.Д. Гусарев, Н.М. Пархоменко та ін.]*. – К. : ВЦ «Академія», 2013. – 348 с.
7. *Общая теория государства и права. Академический курс: В 3-х т. – Т. 3: Государство, право, общество. / [отв. ред. М.Н. Марченко].* – 3-е изд. перераб. и доп. – М. : Норма, 2007. – 712 с.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України, № 25. – 29.06.2001.
9. Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року // Відомості Верховної Ради УРСР, № 51 від 18.12.1984.
10. *Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової.* – 2-е вид., допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – Кн. 1. – 736 с.
11. *Мельник М.І.* Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М.І. Мельник – Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 38 с.
12. *Тучак Р.М.* Адміністративно-правові засади боротьби з корупцією: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Р.М. Тучак – Харківський національний університет внутрішніх справ, 2007. – 16 с.
13. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 року / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 40, ст.404.
14. *Мельник О.М., Руснак Ю.І., Шамрай О.В.* Науково-практичний коментар Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Станом на 01.01.2012 р. / За ред. Шамрая В.О. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2012. – 464 с.

Прохоренко М.М. Відповідальність за корупційні правопорушення (теоретико-правовий аспект)

У статті зроблений теоретико-правовий аналіз формування та подальшого розвитку відповідальності за корупційне правопорушення в Україні. З'ясовано, що особливістю відповідальності за корупційне правопорушення є відсутність причинно-наслідкового зв'язку між правопорушенням та аналогічному йому виду відповідальності. Формулювання змісту корупційного правопорушення та відповідальності за нього здійснюється різними галузями права. Надані пропозиції щодо подальшого розвитку категоріально-понятійного апарату заходів запобігання і протидії корупції в Україні.

Ключові слова: корупційне правопорушення, юридична відповідальність, система права, галузь права.

Прохоренко М.М. Ответственность за коррупционные правонарушения (теоретико-правовой аспект)

В статье сделан теоретико-правовой анализ формирования и дальнейшего развития ответственности за коррупционные правонарушения в Украине. Определено, что особенностью ответственности за коррупционные правонарушения заключается в отсутствии причинно-следственной связи между правонарушением и аналогичной ему ответственности. Формулирование содержания коррупционного правонарушения и ответственности за него осуществляется разными отраслями права. Даны предложения дальнейшего развития категориально – понятийного аппарата средств по предотвращению и противодействию коррупции в Украине.

Ключевые слова: коррупционное правонарушение, юридическая ответственность, система права, отрасль права.

Prokhorenko M. M. Corruption offences' liability (theoretical and legal aspect)

The article deals with theoretical and legal analysis of the setting and further development of the corruption offences' liability in Ukraine. It is shown that a lack of the cause and effect link as well as corresponding liability are the peculiarities of the corruption offences' liability. Shaping the corruption offence content and its liability is carried out by various law branches. There is also proposed the further development of the framework of categories and concepts in order to prevent and fight corruption in Ukraine.

Key words: corruption offence, legal liability, system of law, law branch

Стаття надійшла до редакції 15.05.2014.

ПОТЕРПІЛИЙ, ЯК СТРУКТУРНА ЧАСТИНА (ЕЛЕМЕНТ) ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 400 КК УКРАЇНИ

А.В. Решнюк

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. При вчиненні злочинного посягання на охоронювані суспільні відносини щодо охорони життя захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з наданням правової допомоги, з'являється потерпілий як структурний елемент об'єкта злочину, передбаченого ст. 400 КК України. Ця проблема є важливою для з'ясування наукою кримінального права і важлива для правильної кваліфікації злочину, передбаченого ст. 400 КК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З'ясуванням зазначеного питання займалися такі вчені, як: М.І. Панов, В.І. Борисов, С.В. Лашук, І.П. Міщук, В.К. Матвійчук, І.О. Харь, В.І. Габро та ін. Проте до цього часу зазначена проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні потерпілого як структурної частини (елементу) об'єкта злочину, передбаченого ст.400 КК України.

Основний зміст роботи. Чинне кримінальне законодавство (ст. 400 КК України) ставить під кримінально-правову охорону позитивні відносини, а саме, які забезпечують умови з охорони життя захисника чи представника особи або їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги захисником чи представником особи. Отже, такі суспільні відносини є лише об'єктом кримінально-правової охорони. Натомість, кримінально-правовою доктриною, як правило, визнається те, що об'єктом злочину є суспільні відносини, на які посягає те чи інше суспільно-небезпечне діяння [1, с. 96]. В такому сенсі об'єкт є істотним елементом (ознакою) складу злочину, передбаченого ст. 400 КК України і значною мірою визначає небезпеку асоціальної поведінки особи, вказує на її соціальну суть — суспільну небезпеку. Дотримуючись концепції трьохчленної структури суспільних відносин, яку запропонував О.В. Дроздов: 1) носії (суб'єкти відносин); 2) предмет, з приводу якого існують відносини; 3) суспільно-значуща діяльність (соціальний зв'язок як зміст відносин) [2, с. 22-69], ми не виключаємо, що при здійсненні посягань означені суспільні відносини, які стосуються особи, можуть створювати такий структурний елемент об'єкта, як потерпіла особа. У цьому випадку ми погоджуємося з позицією Є.В. Лашука, який аргументовано у структурі об'єкта злочину виділяє як предмет злочину, так і потерпілого від злочину [3, с. 49].

Слід зазначити, що Є.В. Лашук не зазначає, чи в усіх випадках такий структурний елемент об'єкта злочину як потерпілий, характерний для суспільних відносин усіх без виключення об'єктів злочинів, чи лише деяких. Проведене нами вивчення теоретичних джерел та вивчення кримінальних справ, що сто-

суються відносин, які забезпечують охорону життя, здоров'я, особи, честі та гідності особи свідчить, що такий структурний елемент об'єкта злочину характерний лише для досліджуваних видів злочинів, які нами вивчались. Крім того, Є.В. Лащук, на наш погляд, не обґрунтовано зміщує предмет суспільних відносин (об'єкта) з окремою ознакою складу злочину — предметом злочину, хоча і робить правильний висновок, що предметом злочину не можна визнавати нематеріальні цінності [3, с. 50]. У цьому контексті слід погодитися з думкою Г.А. Кригера, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність не можуть як такі, розглядатися об'єктами злочинів [4, с. 111-123]. На підтримку даної позиції в означеній частині слушно висловився В.К. Грищук, який зазначає, що безпосереднім об'єктом злочинів, що стосуються життя людини, є конкретні суспільні відносини, що охороняються кримінальним законодавством стосовно забезпечення життя іншої людини [5, с. 83-84]. Проте не можна погодитися з позицією Г.А. Кригера, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність повинні бути віднесені до поняття предмета злочину (в широкому розумінні цього слова). На нашу думку, є суперечливою і позиція І.П. Міщук, яка полегмізуючи з Г.А. Кригером, зазначає, що поняття «життя», «здоров'я» не мають фізичної ознаки, тому вони не можуть визнаватися предметами злочину, оскільки життя, здоров'я, особи — це фізичний стан особи, тобто мають фізичні ознаки, але це не свідчить, що вони можуть бути предметами злочину [6, с. 70]. Крім того, не можна погодитися з П.І. Міщук, що життя, здоров'я, честь і гідність є об'єктами кримінально-правової охорони [6, с. 70], оскільки об'єктами кримінально-правової охорони можуть бути лише суспільні відносини, які поставлені під охорону кримінального закону. Це стосується також і потерпілого від злочину, передбаченого ст. 400 КК України.

Отже, проаналізований об'єкт злочину, що нами розглядається, належну увагу необхідно приділити особі потерпілого. Визначення кола осіб, які називаються потерпілими, необхідне для правильної кваліфікації злочину, передбаченого ст.400 КК України, та встановлення меж кримінальної відповідальності. Перелік потерпілих осіб від злочину, який передбачає кримінальну відповідальність за посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, визначено законодавцем у диспозиції ст.400 КК України. Такими є: захисник, представник особи та їх близькі родичі.

Важливо дослідити зміст цих потерпілих. В юридичних джерелах зустрічаються наступні варіанти визначення поняття «захисник»:

1) захисник є учасник кримінального процесу, на якого покладається функція захисту, а отже в силу цього він зобов'язаний використати всі зазначені в законодавстві засоби та способи з метою встановлення обставин, які виправдовують підзахисного або пом'якшують його відповідальність [7, с. 87];

2) захисником є така особа, яка уповноважена в передбаченому законодавством порядком здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого і виправданого та надавати їм необхідну юридичну допомогу [8, с. 92];

3) захисником є особа, яка уповноважена у передбаченому законодавством порядку, здійснювати захист прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого (підсудного, засудженого або виправданого) [9, с. 27];

4) захисник є незалежним, самостійним учасником кримінального процесу, який, маючи необхідну професійну підготовку, у передбаченому законодавством порядку, виконує таку важливу суспільну функцію, як захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, виправданого, а також надає їм необхідну правову допомогу [10, с. 87];

5) захисник — це учасник кримінального процесу, уповноважений в передбаченому законом порядку здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваних, обвинувачених, підсудних, засуджених і виправданих та надавати їм необхідну юридичну допомогу [11, с. 158];

6) захисником є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні в кримінальній справі і в процесі зобов'язаний використовувати всі передбачені законом засоби захисту прав і законних інтересів громадян [12, с. 95];

7) захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення (п. 5 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [13, с. 135].

У кримінальному процесуальному законодавстві України визначення поняття «захисник» з'явилося 21 червня 2001 р., коли до КПК України були внесені зміни.

Аналіз шести точок зору, авторами яких є В.М. Тертишнік, М.М. Міхеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко, В.В. Молдаван, А.М. Титов, Ю.О. Гурджі, В.Г. Пожар, Л.М. Гуртієва, Д.В. Філін свідчать, що вони, як і законодавець, роз'яснили родове поняття захисника — учасника кримінального процесу, який надавав юридичну (правову) допомогу підозрюваному, обвинуваченому, підсудному, засудженому, виправданому.

У ч. 2 ст. 44 КПК України 1960 р. встановлено коло осіб, які допускалися як захисники у кримінальній справі. Це були особи, які мали свідоцтво на заняття адвокатською діяльністю в Україні, та інші фахівці у галузі права, які за законом мали право на надання правової допомоги як особисто, так і за дорученням юридичної особи. Також, як захисники, могли залучатися близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники [14, с. 937].

Слід звернути увагу на те, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 р. користується вже не родовим поняттям «захисник». Про це свідчать визначення поняття «захисник»

В.М. Трофіменком та іншими авторами навчальних посібників, підручників та коментарів до чинного Кримінального процесуального кодексу України.

Слід звернути увагу на те, що у ч.2 ст.59 Конституції України закріплене положення, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах, інших державних органах в Україні, діє адвокатура [15]. У ст.2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено поняття адвокатури: «Адвокатура України — недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом» [16]. На наш погляд, доречно вказати на визначення поняття «адвокат», яке зазначено у ст.6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: «Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше 2-х років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю» [16].

Важливо акцентувати увагу на тому, що ч. 2 ст. 45 КПК України закріплює підстави, коли адвокат не може виконувати функції захисника у кримінальному провадженні. До них слід віднести такі обставини: 1) коли відомості про нього не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України; 2) стосовно якого в Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю [17].

Звертаючись до такого потерпілого, як представник особи, а також до поняття «представник особи», слід зазначити, що згідно ст. 44 КПК України визначено, що як законні представники, коли підозрюваний, обвинувачений є неповнолітній, або особа, яка визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено-дієздатною, до участі в процесуальних діях разом з ним залучається законний представник [17]. Як законні представники, можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності — опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени їх сімей, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває: неповнолітній, недієздатний, чи обмежено дієздатний [17].

Заслуговує на увагу ст. 58 КПК України, в якій зафіксовано поняття «представник потерпілого». У ч. 1 ст. 58 КПК зазначається, що потерпілого у кримінальному провадженні може представляти — особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником [17]. Натомість у ч. 2 ст. 58 КПК, зафіксовано, що представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважений законом працівник юридичної особи, за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні. Необхідно також зазначити, що в ч. 1 ст. 59 КПК дається поняття «законний представник потерпілого», де визначено, що якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею

долучається її законний представник [17]. Питання участі законного представника потерпілого у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями ст. 44 цього Кодексу [17].

Чинний КПК України у ч. 1 ст. 63 передбачає поняття «представник цивільного позивача, цивільного відповідача», а саме, що представником цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні може бути: особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником; керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо цивільним позивачем, цивільним відповідачем є юридична особа [17]. Крім того, ч. 1 ст. 64 КПК України визначено поняття «законний представник цивільного позивача», де зазначається, що, якщо цивільним позивачем є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, її процесуальними правами користується законний представник [17]. Питання участі законного представника цивільного позивача у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями ст. 44 цього Кодексу [17].

З викладеного вище, зрозуміло, що термін «представник особи» є родовим поняттям, яке в собі об'єднує таких представників особи: 1) законний представник підозрюваного, обвинуваченого; 2) законний представник потерпілого; 3) представник цивільного позивача, цивільного відповідача; 4) законний представник цивільного позивача.

Слід погодитися з думкою І.П. Міщук, що в аспекті кримінально-правової охорони життя захисника чи представника особи, коли встановлюють потерпілого, не можна обмежуватися лише його діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги у кримінальному процесі [6, с. 74]. Проте її позиція, що поняття «захисник» та «представник особи» знайшло відображення і в адміністративному, і в цивільному, і в господарському праві потребує певного уточнення. Таке поняття, як «захисник» на законодавчому рівні знайшло відображення тільки в Кримінальному процесуальному Кодексі України та в Кодексі України про адміністративне правопорушення [18]. Натомість у Цивільно-процесуальному кодексі [19] містяться положення про представника, законного представника, в господарському процесуальному кодексі [20] – представники сторін і третіх осіб, у Кодексі адміністративного судочинства [21] – представники, законні представники [22].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновки, що: 1) потерпілим як структурною частиною об'єкта злочину, передбаченого ст.400 КК України, можуть бути: захисники чи представники особи, або їх близькі родичі; 2) представник особи, як потерпілий є родовим поняттям, яке включає наступний перелік осіб:

- представник потерпілого;
- представник цивільного позивача, цивільного відповідача;
- законний представник підозрюваного, обвинуваченого;
- законний представник потерпілого;
- законний представник цивільного позивача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія / Валерій Костянтинівич Матвійчук. — К. : Національна академія управління. — 2011. — 368 с.
2. *Дроздов А.В.* Человек и общественные отношения / А.В. Дроздов. — Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1966. — 124 с.
3. *Музыка А.А., Лашук Є.В.* Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: Монографія / А.А. Музыка, Є.В. Лашук. — К. : ПОЛИВОДА А.В., 2011. — 192 с.
4. *Кригер Г.А.* К вопросу о понятии объекта преступления в Советском уголовном праве / Г.А. Кригер // Вестник Московского университета. — М., 1955. — № 1. — С. 111-123.
5. *Гришук В.К.* Загальний, родовий та безпосередній основні об'єкти злочинів проти життя і здоров'я людини / В.К. Гришук // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ [збірник]. — Львів, 2002. — С. 77-78.
6. *Міщук І.П.* Кримінально-правова охорона життя та здоров'я захисника чи представника особи: дис. ... канд. юрид. наук: за спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія: кримінально-виконавче право / Ірина Павлівна Міщук. — К. : Національна академія внутрішніх справ, 2013. — 241 с.
7. *Тертышник В.М.* Уголовный процесс / В.М. Тертышник. — Х. : РИФ «АР СИС ЛТД», 1997. — 528 с.
8. *Міхеєнко М.М.* Кримінальний процес України / М.М. Міхеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. — К. : Либідь, 1999. — 563 с.
9. *Міхеєнко М.М.* Кримінально-процесуальне право: [тези лекцій, задачі, ділові ігри] / М.М. Міхеєнко, В.В. Молдаван, В.П. Шибілко. — К. : Вентурі, 1997. — 352 с.
10. *Титов А.М.* Участь захисника в кримінальних справах за призначенням: окремі проблеми / А.М. Титов // Право України. — 2002. — № 3. — С. 87-89.
11. *Гурджі Ю.О., Пожар В.Г., Гуртієва Л.М.* Захисник у кримінальному судочинстві / Ю.О. Гурджі, В.Г. Пожар, Л.М. Гуртієва // Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За заг. ред. Ю.П. Аленіна. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2009. — С. 158-173.
12. *Філін Д.В.* Учасники кримінального процесу / Д.В. Філін // Кримінальний процес: Підручник / За заг. ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. — Х. : Право, 2010. — С.92-100.
13. *Трофименко В.М.* Сторона захисту / В.М. Трофименко // Кримінальний процес: [підручник] / Ю.М. Грошевий, В. Я. Тацій, В.П. Пшонка та ін.; За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки. — Х. : Право, 2013. — С. 130-144.
14. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. — К. : Форум, 2003. — 938 с.
15. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — №30. — Ст. 141.
16. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076—VI // Відомості Верховної. — 2013. — № 27. — Ст. 282.
17. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2013 // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9-10. — Ст. 88.
18. Кодекс України про адміністративне правопорушення від 15.04.2014 // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 14 — Ст. 252
19. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40-41, 42. — Ст. 492

20. Господарський процесуальний кодекс України від 16.05.2013 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 178.

21. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

22. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

Решнюк А.В. Потерпілий, як структурна частина (елемент) об'єкта злочину, передбаченого ст. 400 КК України

У статті розглянута проблема щодо потерпілого, як структурного елемента об'єкта злочину, передбаченого ст. 400 КК України, що є важливою для з'ясування наукою кримінального права, а також для правильної кваліфікації вказаного злочину.

Ключові слова: *представник потерпілого, законний представник потерпілого, представник цивільного позивача, представник цивільного відповідача, законний представник підозрюваного, законний представник обвинуваченого, законний представник цивільного позивача, об'єкт злочину.*

Решнюк А.В. Потерпевший, как структурная часть (элемент) объекта преступления, предусмотренного ст. 400 УК Украины

В статье поднимается проблема в отношении потерпевшего, как структурного элемента объекта преступления, предусмотренного ст. 400 УК Украины, что является важным для выяснения наукой уголовного права, а также для правильной квалификации данного преступления.

Ключевые слова: *представитель потерпевшего, законный представитель потерпевшего, представитель гражданского истца, представитель гражданского ответчика, законный представитель подозреваемого, законный представитель обвиняемого, законный представитель гражданского истца, объект преступления.*

Reshnyuk A.V. The complainant, as a structural part (element) of the object of the crime, foreseen by the article 400 of the criminal code of Ukraine

The problem concerning the complainant, as a structural element of the crime, foreseen by the article 400 of the criminal code of Ukraine, is important for the elucidation of the science of the criminal law and also for the right classification of the mentioned crime is highlighted in the article. During the commitment of the criminal encroachment on the guarded social connections, concerning health protection of the defence counsel or the person's representative or their near relation on the grounds of the activity, which is coherent with a juridical support, appears a complainant as a structural element of the crime, foreseen by the article 400 of the criminal code of Ukraine. This problem is important for the elucidation of the science of the criminal law and important for the right classification of the crime, foreseen by the article 400 of the criminal code of Ukraine.

Key words: *a representative of a complainant, a legal representative of a complainant, a representative of a civil plaintiff, a representative of a civil defendant, a legal representative of a suspected, a legal representative of defendant, a legal representative of a civil plaintiff, an object of the crime.*

Стаття надійшла до редакції 29.04.2014.

ПИТАННЯ КОНСТРУКЦІЇ СТАТТІ 162 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА»

П.І. Салій

старший викладач

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Дослідження суттєвих теоретичних та практичних проблем, пов'язаних з вчиненням злочинів, передбачених ст. 162 КК України («Порушення недоторканності житла») спричинено значною кількістю таких злочинів, як одного зі злочинів, об'єктом яких є суспільні відносини, пов'язані з недоторканістю права на приватне життя особи (так зване «privacy»). Про динаміку наростання злочинів, пов'язаних з порушенням недоторканності житла свідчить статистика Державної судової адміністрації України та практика Європейського суду з прав людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблеми кримінально-правової охорони недоторканності житла та іншого володіння особи в різних її аспектах присвятили свої дослідження П.П. Андрушко, В.Т. Маляренко, С.Я. Лихова, І.І. Петрухін, В.П. Шибіко. Слід окремо зазначити, що комплексному дослідженню цієї проблеми присвячена дисертація Ю.М. Жмур «Кримінально-правовий захист права особи на недоторканність житла в Україні». Проте, на наш погляд, ця проблема потребує подальшого дослідження як з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, вітчизняних судів, так і з урахуванням досліджень тих чи інших аспектів проблеми багатьма авторами, в тому числі й останнього дисертаційного дослідження Ю.М. Жмур та наших попередніх публікацій.

Основні результати дослідження. На сьогодні ст. 162 КК України діє в такій редакції: «Порушення недоторканності житла

1. Незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян, –

караються штрафом від п'ятидесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою або із застосуванням

насилства чи з погрозою його застосування, –

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років» [1, с. 57].

Як видно зі змісту статті в ній, окрім житла, вперше у вітчизняному законодавстві встановлена кримінально-правова охорона іншого володіння особи від незаконного проникнення, незаконного проведення в них огляду чи обшуку, незаконного виселення чи інших дій, що порушують недоторканність житла особи. Якщо визначення поняття «житло» достатньо повно дано в чинному законодавстві, то нормативне визначення поняття «інше володіння особи»,

законодавство на сьогодні не містить. Науково-практичні коментарі до цієї статті КК України дають лише тлумачення цього поняття. Так, на думку М.І. Мельника, під іншим володінням особи слід розуміти земельні ділянки, гаражі, погребі, інші будівлі господарського, у тому числі виробничого призначення, відокремлені від житлових будівель, будь-які інші об'єкти щодо яких особа здійснює право володіння (наприклад транспортний засіб) [2, с. 361].

На думку П.С. Матишевського, – це інше приміщення або будівля, яким володіє громадянин на праві власності, за договором оренди чи найму або на інших правових підставах [3, с. 301].

І.О. Зінченко під іншим володінням особи вважає транспортний засіб, земельну ділянку, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи незалежно від тривалості часу, впродовж якого особа ним володіє [4, с. 161].

П.П. Андрушко, також зазначаючи, що поняття «інше володіння» у законодавстві відсутнє взагалі, житлом особи у широкому розумінні вважає причепи до транспортних засобів, залізничні вагони, каюти на суднах, призначені для проживання в них певний час. До житла він також відносить номер у готелі, кімнату в гуртожитку, в будинку відпочинку, в пансіонаті, в інтернаті для людей похилого віку, в притулку. Вчений підкреслює, що кримінально-правове поняття «житло» (ст.ст. 162, 185, 186, 187 КК України) ширше ніж цивільно-правове (ст. 374 ЦК України), проте предметом і місцем вчинення злочину, передбаченого ст. 162 КК України може бути лише житло особи, як таке, що має правовий режим володіння особи і на яке поширюється режим недоторканності [5, с. 475].

Автор підкреслює, що володінням особи, яке підпадає під режим недоторканності, може бути будь-яке майно (рід), яке за цивільним законодавством є об'єктом майнових (речових) прав, володільцем якого є фізично особа, тобто це майно (рід) знаходиться в цивільному обороті. В той же час він зазначає, що поняття «володіння» в контексті формулювання «житло чи інше володіння особи» охоплює не будь-які речі (об'єкти), а лише ті, до яких чи в які можна фізично проникнути і в яких знаходяться певні предмети, які можна вилучити з цього володіння при проведенні слідчих дій або в які можна помістити певні речі. На думку автора, слід вважати володінням особи в контексті (ч. 2-3) ст. 30 Конституції України, статей КПК України та ст. 162 КК України будь-яку річ, призначену для зберігання якогось предмету (сейф, скринька камери схову, поштова скринька, банківський сейф, портфель, барсетка, гаманець, кишені одягу. Тому, вважає автор, крадіжка речей шляхом проникнення до кишені є водночас і незаконним проникненням у володіння і при наявності підстав повинно кваліфікуватись за ст. 162 КК України. Автор вважає, що законодавець не ставив за мету обмежити режим недоторканності житла від протизаконного проникнення лише помешканням як одним із видів володіння особи. Автор пояснює це тим, що при побудові норм ч. 2 та ч. 3 ст. 30 Конституції України («Не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду).

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку») [6, с. 10] мало місце недотримання правил законодавчої техніки. Це, на думку П.П. Андрушка, фактично спричинило таке обмеження, тобто режим недоторканності поширюється не на будь-яке житло, як об'єкт, в якому мешкає особа, а тільки на те, яке є її володінням у цивільно-правовому розумінні [5, с. 476]. Ми цілком погоджуємося з такою точкою зору.

Аналогічно побудований термінологічний зворот «житло та інше володіння особи» у статтях 233, 234, 235, 236 Кримінального процесуального кодексу України [7, с. 129-132], в ч. 2 ст. 311 Цивільного кодексу України [8, с. 94], ст. 376 Цивільно-процесуального кодексу України [9, с. 9], ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [10, с. 68-69], та в інших законах. У Постанові пленуму Верховного суду України від 28 березня 2008 р. № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при наданні дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» зазначається, що житлом на підставі кримінально-процесуального закону слід мати на увазі:

1) особистий будинок з усіма приміщеннями, які призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які хоча і не призначені для постійного чи тимчасового проживання в них, але є складовою будинку;

2) будь-яке житлове приміщення незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої власності, окрема кімната в квартирі тощо);

3) будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо).

У Постанові судам роз'яснюється, що слід розуміти під поняттям «інше володіння» такі об'єкти (природного походження чи штучно створені), які за своїми властивостями дають змогу туди проникнути і зберегти або приховати певні предмети (речі, цінності). Ними можуть бути, зокрема, земельна ділянка, сарай, гараж, інші господарські будівлі та інші будівлі побутового, виробничого та іншого призначення, камера сховища вокзалу (аеропорту), індивідуальний банківський сейф, автомобіль тощо [11, с. 7].

Значно ширше поняття «житло» трактується в рішеннях Європейського суду з прав людини, які є обов'язковими до виконання державою Україною після ратифікації нею Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї у 1997 р. Нами в одній з попередніх публікацій було зроблено спробу проаналізувати ряд справ цього Суду, які ним були розглянуті стосовно житла та його недоторканності на підставі ст. 8 цієї Конвенції [12, с. 34]. До такого житла за рішеннями суду належать: місце, в яке

особа бажає повернутись або де було її постійне помешкання; власність, яку особа щорічно займала певний проміжок часу; житло, яке має статус «службового» приміщення, яке пов'язане з професійною діяльністю – офіс чи робоче приміщення; приміщення, призначені для складів крім фізичної особі заявником по справі може бути і юридична особа [13, с. 107].

На підставі цих рішень, у вищевказаній постанові Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. роз'яснюється для судів, що «згідно з вимогами ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» судам необхідно врахувати, що відповідно до практики Європейського суду з прав людини поняття «житло» у п.1 ст.8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 р.) охоплює не лише житло фізичних осіб. Воно може поширюватись на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також офіси юридичних осіб, їх інші приміщення» [11, с. 7].

В публікації, присвяченій порівняльно-правовій характеристиці складу злочину порушення недоторканності житла чи іншого володіння особи за законодавством України та законодавством деяких зарубіжних держав (Австрії, Болгарії, Голландії, Естонії, Іспанії, Латвії, Молдови, Норвегії, Польщі, Росії, Швейцарії, Японії), нами зазначалося, що кримінальними законами цих держав встановлена кримінально-правова охорона суспільних відносин, які забезпечують недоторканність житла чи іншого володіння особи; недоторканність житла, приміщення або транспортного засобу, захист від порушення недоторканності житла як одного із злочинів проти свободи [14, с. 71-72].

У своєму дисертаційному дослідженні «Кримінально-правовий захист права особи на недоторканність житла в Україні» Ю.М. Жмур під поняттям «житло» вважає «будівлі, призначені для постійного та тимчасового проживання (квартири, кімнати в квартирах, чи одноквартирних житлових будинках), незалежно від правових підстав їх надання, форми власності, спеціального призначення і від того, чи користується мешканець житлом одноосібно, чи це місце проживання декількох людей, допоміжні приміщення, не призначені для проживання, але ті, що є складовою житлових об'єктів та приміщення, що не є житлом з позицій цивільного чи житлового права, але використовується людиною для тимчасового проживання» [15, с. 207]. Цілком погоджуємось з таким визначенням. Проте, враховуючи точки зору інших дослідників, вказаних у цій публікації та попередніх публікаціях, а також практику Європейського суду з прав людини, пропонуємо включити в поняття «житло»: транспортні засоби (каюти в суднах, автотранспорт, гаражі (не завжди можуть бути складовою житлових об'єктів), офіси, складські приміщення, земельні ділянки, наметові містечка, встановлені у законному порядку в зонах відпочинку або при проведенні громадсько-політичних акцій для реалізації конституційного права громадян на вільне вираження своїх поглядів і переконань, номери в готелях, кемпінгах, офіси, в яких фізичні особи мешкають певний час або значну частину часу.

Під іншим володінням дослідник вважає «увесь комплекс об'єктів, які належать особі на праві «власності, окрім того, що є житлом» [15, с. 207].

Ми також погоджуємось з такою точкою зору. Проте, на нашу думку, доцільно було б доповнити це визначення таким «і які можуть використовуватись для проживання або службової, професійної чи виробничої діяльності».

Ю.М. Жмур пропонує законодавцю ст. 162 КК України викласти в такій редакції:

«Порушення недоторканності права на житло.

1. Незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, а так само відмова на законну вимогу його залишити, –

караються штрафом від п'ятидесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Дії, передбачені ч.1 цієї статті, вчинені службовою особою з використанням влади чи службового становища, –

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

3. Дії, передбачені частиною першого або другою цієї статті, вчинені із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років зі штрафом від п'ятисот до тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян [15, с. 210].

Отже, дослідник пропонує ст. 162 КК України викласти в трьох частинах. У частині першій пропонується встановити кримінальну відповідальність за порушення недоторканності житла не лише через дію у формі незаконного проникнення до житла чи іншого володіння особи, а й через відмову на законну вимогу його залишити. Тобто автор пропонує доповнити об'єктивну сторону складу цього злочину ще й злочинною бездіяльністю, яка полягає у відмові залишити житло чи інше володіння на законну вимогу його залишити. Ми погоджуємося з такою пропозицією автора. В умовах сучасної дійсності, коли в силу різних причин певна кількість громадян стала особами без певного місця проживання, тобто безхатченками і ці особи самовільно заселяються в дачні будинки, на земельні ділянки, садові товариства, інші приміщення і часто не мають наміру з них виселятися, і ця проблема є досить відчутною, про що свідчить наукове дослідження Г.В. Авдеева [16, с. 69-72]. Тому викладення Ю.М. Жмур диспозиції ч.1 саме в такій редакції, на нашу думку, є слушним. Дослідник вважає санкцію цієї частини статті змінити, зменшивши покарання у вигляді обмеження волі з трьох до двох років і встановивши покарання у вигляді позбавлення волі на той самий строк. Диспозиції та санкції кваліфікованих видів цього злочину дослідник виокремила в другу та третю частини статті. Вчинення злочину службовою особою з використанням влади чи службового становища автор пропонує карати крім позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з додатковими покараннями у вигляді позбавлення права

обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років та зі штрафом від двохсот п'ятидесяти до п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Ми погоджуємося з такою пропозицією, адже, як свідчить статистика Державної судової адміністрації України, суб'єктами вчинення цього злочину є переважно саме зазначені категорії осіб.

За передбачені частинами першого та другого ст. 162 злочини, вчинені із застосуванням насильства чи з погрозою його застосуванням автор пропонує застосування санкції у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років зі штрафом від п'ятисот до тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян [15, с. 210].

На наш погляд, розширення видів кримінальних покарань і санкцій ст. 162, які пропонує дослідник законодавцю, дозволить судам повніше враховувати обставини, які пом'якшують чи обтяжують покарання. Ми погоджуємося також з пропозицією посилення кримінальної відповідальності за злочин порушення недоторканності житла, вчинений із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування все це, на наш погляд, зробить превентивну функцію ст. 162 більш ефективною.

Автор, аналогічно конструкції ст.139 Кримінального кодексу Російської Федерації [17, с. 35] пропонує примітку до ст.162 КК України.

Порівняємо примітки:

Примітка до ст. 139 КК РФ	Пропонована примітка до ст. 162 КК України (Ю.М. Жмур)
Під житлом в даній статті, а також в інших статтях даного Кодексу маються на увазі індивідуальний житловий будинок з жилими і нежилими приміщеннями, які входять до нього, житлові приміщення незалежно від форми власності, які входять до житлового фонду і придатні для постійного чи тимчасового проживання, а так само інше приміщення чи споруди, які не входять до житлового фонду, але призначені для тимчасового проживання.	Житлом у статтях 36, 167, 185-187, 270-1 та 444 цього Кодексу необхідно визнавати будівлі, призначені для постійного та тимчасового проживання (квартири, кімнати в квартирах, чи одноквартирних житлових будинках), незалежно від правових підстав їх надання, форми власності, спеціального призначення та від того, чи користується мешканець одноосібно, чи це місце проживання декількох людей.

Стосовно назви статті, запропонованої дослідником [15, с. 210]. На нашу думку, поняття «недоторканність права на житло» і «недоторканність житла» з точки зору формальної логіки суттєво відрізняються від поняття конституційного права на житло. Недоторканність права на житло означає абсолютний обов'язок усіх суб'єктів правовідносин утримуватись від порушення можливості реалізації цього права в різних формах: будівництва, придбання, отримання у спадок, у дар, отримання соціального житла малозабезпеченими гро-

мадянами, права оренди житла. Право на отримання чи придбання житла гарантоване ст. 47 Конституції [6, с.14].

До речі, формулювання назви статті, запропонованої дослідником суперечить формулюванню назви її наукового дослідження.

Виходячи з вищевикладеного, на нашу думку, конструкція ст. 162 КК України «Порушення недоторканності житла» потребує свого певного вдосконалення, виходячи з норм чинного законодавства, теоретичних досліджень та правозастосовчої практики, зокрема рішень Європейського суду з прав людини.

Тому, на наш погляд, доцільно запропонувати, статтю в такій редакції:

«Стаття 162. Порушення недоторканності житла та іншого володіння особи.

1. Незаконне проникнення, вселення до житла чи іншого володіння особи, відмова їх залишити на законну вимогу, –

караються штрафом від п'ятидесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою внаслідок перевищення влади або службових повноважень, –

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені із застосуванням насильства або погрозою його застосування, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років та штрафом від ста до восьми років та штрафом від ста п'ятидесяти до трьохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

4. Дії, передбачені ч. 2 чи ч. 3 цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років та штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Примітка: 1). Поняття «житло», и «житловий будинок», «садиба», «квартира» визначені в статтях 282, 378, 381 Цивільного кодексу України.

2). Іншим володінням особи слід вважати приміщення, призначені для постійного або тимчасового проживання людей: дача, кімната в готелі, садовий будинок, транспортний засіб, придатний для проживання в ньому протягом певного часу, офісні приміщення для службової діяльності, всі господарсько-побутові та виробничі приміщення, всі майнові об'єкти, які входять або не входять в один комплекс з житлом особи, але знаходяться в постійному чи тимчасовому правовому зв'язку з цією особою.

Висновки. На підставі дослідження можна зробити такі висновки про те, що конструкція ст.162 КК України потребує певного вдосконалення стосовно:

– формування назви статті;

- доповнення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого цією статтею, таким діянням як відмова залишити житло чи інше володіння особи на законну вимогу;
- посилення суворості санкції при вчиненні злочину за кваліфікованими ознаками;
- в примітці до статті дати нормативне визначення поняття «інше володіння особи».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. – К. : Атіка. 2001. – 160 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-те вид., переробл. та доп. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2004. – 1056 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-те вид., переробл. та доп. / Відп. ред. С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2006. – 848 с.
4. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2-х т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – 1440 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. – Т. 1 / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид., переробл. та доп. – К. : Алерта: КНТ: Центр учбов. літ. – 2009. – 964 с.
6. Україна. Закони. Конституція України. – К. : Велес, 2011. – 48 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом №4651-VI від 13.04.2012 р. станом на 1 січня 2013 р. – Х. : Право, 2013. – 344 с.
8. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 квітня 2003 р. – К. : Істина, 2006. – 368 с.
9. Цивільно-процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповн., станом на 20 лютого 2012: (офіс. текст). – К. : Паливода А.В., 2012. – 204 с.
10. Про оперативно-розшукову службу: Закон України: Т. 3 / Верховна Рада України. Інститут законодавства. – К., 1996.
11. Про деякі питання застосування судами України законодавства при наданні дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і судового слідства: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2 / Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 4. – С. 7.
12. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Права людини: Зб. міжнарод. документів. – М. : Юрид. літ., 1998. – 608 с.
13. Салій П.І. Питання недоторканності житла та іншого володіння особи в контексті Конституції та чинного законодавства України, Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини (до 60-річчя набуття Конвенцією чинності) / П.І. Салій // Юридична наука, 2014. – №2. – С.107-112.
14. Салій П.І. Порівняльно-правова характеристика складу злочину порушення недоторканності житла чи іншого володіння особи за законодавством України та

законодавством деяких зарубіжних держав / П.І. Салій // Юридична наука, 2012. – № 9. – С. 70-76.

15. *Жмур Ю.М.* Кримінально-правовий захист права особи на недоторканність житла в Україні: Монографія. – К. : Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2013. – 243 с.

16. Государственное учреждение Всероссийский научно-исследовательский институт МВД России: Авдеев Г.В. Предупреждение краж, совершенных на дачных участках и в садовых товариществах: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2009 [на правах рукописи]. – 162 с.

17. Уголовный кодекс Российской Федерации. – Режим доступа: <http://urpt.net/s139hml>.

Салій П.І. Питання конструкції ст. 162 Кримінального кодексу України «Порушення недоторканності житла»

У статті розглядається питання конструкції статті. Проводиться аналіз понять «житло», «інше володіння особи» в контексті українського законодавства, практики Європейського суду з прав людини, точок зору дослідників. Пропонується внести зміну в назву статті, її диспозицією, санкції за вчинення цього злочину, в тому числі і при вчиненні його з кваліфікуючими ознаками. Пропонується доповнити статтю приміткою стосовно понять «житло» та «інше володіння особи».

Ключові слова: житло, інше володіння особи, недоторканність житла, конструкція статті.

Салій П.И. Вопрос конструкции ст. 162 Уголовного кодекса Украины «Нарушение неприкосновенности жилища»

В статье рассматривается вопрос конструкции статьи. Проводится анализ понятий «жилье», «другое владение лица» в контексте украинского законодательства, практики Европейского суда по правам человека, точек зрения исследователей. Предлагается внести изменение в название статьи, ее диспозицией, санкции за совершение этого преступления, в том числе и при совершении его с квалифицирующими признаками. Предлагается дополнить статью примечанием относительно понятий «жилье» и «другое владение лица».

Ключевые слова: жилье, другое владение лица, неприкосновенность, жилище, конструкция статьи.

Saliy P.I. Design issue Article 162 of the Criminal Code of Ukraine «trespassing»

The article discusses the design of the article. The analysis of the concepts of «housing», «possession of another person» in the context of Ukrainian legislation, the European Court of Human Rights, points of view of researchers. It is proposed to amend the title of the article, its disposition, the sanctions for the crime, including the commission with its qualifying features.

Keywords: housing, other property of a person, inviolability of the home, the design of the article.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2014.

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

Статті, що надсилаються до редакції журналу «Юридична наука», відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України 7D05/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», **повинні містити такі елементи:**

- наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

- Стаття має включати наступні необхідні елементи:
  - постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається;

- визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;

- формулювання цілей статті;

- виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;

- висновки з даного дослідження;

- внутрішню структуру — розділи з назвами або виділені частини.

- Посилання на ту чи іншу роботу у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї роботи в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку ([3, с. 12]).

- Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

- Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

- Анотації мають містити також прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами.

- Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі Word;

- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;

- заява з підписами автора (ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;

- фото автора (ів) у форматі jpg, tif;

- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).

- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей.

За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ ЖУРНАЛА «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

Статьи, присылаемые в редакцию журнала «Юридическая наука», согласно постановлению президиума ВАК Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 г. «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенным в перечень ВАК Украины», **должны соответствовать следующим требованиям:**

- научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, научно-обоснованные выводы и предложения по практическому применению научного исследования.

- Статья должна включать такие необходимые элементы:
  - постановка проблемы и ее связь с важными научными и практическими задачами;

- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;

- формулирование целей статьи;

- изложение основных обоснованных результатов исследования;

- выводы из данного исследования;

- внутреннюю структуризацию (разделы с названиями или выделенные части).

- Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках согласно порядковому номеру цитируемой работы в библиографии с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

- Список литературы в конце статьи должен быть составлен в соответствии с требованиями межгосударственного стандарта ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

- После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский). Аннотации должны содержать также фамилию и имя автора, название статьи соответствующими языками.

- Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

- **К научной статье необходимо представить:**

- электронный вариант статьи в формате Word;

- информационная справка об авторе на украинском и английском языках;

- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;

- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;

- фото автора (ов) в формате jpg, tif;

- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;

- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (для статей кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).

- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL

The articles to be published in the «Juridical Science» journal, according to the decision of the Supreme Certification Commission of Ukraine № 7D05/1 of January, 15, 2003 «On the increase of requirements to professional publications, registered with VAK of Ukraine», **have to include the structural elements below:**

- a research article has to be relevant, with the key issues clearly outlined, contain scientific provisions designed personally by the author, draw the findings of scientific and practical value of the scientific research;

- the article must include the following required elements:

- determination of the problem in its relation to the key scientific and practical tasks;
- critical review of the latest research and publications on the topic considered;
- a layout of the unresolved target issues on the given problem;
- setting up the key objectives of the article;
- reasonable presentation of the basic research results;
- conclusions and findings of the given research;
- the internal structuring – titled sections or parts underlined.

- References to the sources within the text should be marked with square brackets by the sequence number of the given paper in the list of sources indicating the appropriate page, e.g. [3, p. 12].

- A bibliography list at the bottom of the article must meet the requirements of the State Standard of Ukraine GOST 7.1:2006 «System of standards on information, librarianship and publishing. Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and arrangement rules».

- The bibliography list must be followed by the summary and the key words in three languages (Ukrainian, Russian, English);

- The summary should also include author's full name, title of the article in three languages respectively;

- Total size of the publication (article title, information about the author, text of the article, bibliography, summary, key words) should not exceed 20–30 thousand printing characters, no more than 40 thousand characters as an exception.

- **The submitted article should be accompanied by:**

- an electronic version of the article in a MS Word format;

- information about the author in Ukrainian and English:

- full name (family name, name and the patronymic), academic and scientific degrees, title of your position and the full name of the institution/organization you represent, contact (postal) address, telephone numbers;

- a statement signed by the author (s) confirming that the article has not been printed or submitted to any other publications;

- a recent photo of the author (s) in the jpg or tif format;

- high quality illustrative materials titled and numbered, suitable for scanning;

- an extract from the minutes of the chair approving the article for publication, properly certified (for articles submitted by postgraduates and degree seeking associates).

- The articles which do not meet the above requirements, will not be published.

The Editorial Board reserves the right to review, edit, make reductions and reject the articles.

The reliability of the information is the responsibility of the author.

Fees for publication are not paid.

Reproduction of materials published in the journal will require the permission of the author and publisher.

The materials submitted are not to be returned.